IVSTI LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBRI DVO,

Qui de Gladiatoribus.

Editio vltima, & caſtigatiſſima.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Ioannem Moretum.
M. D. XCVII.

Cum Priuilegiis Cæſareo & Regio.

AD

NOBILISSIMVM AMPLISSIMVMQVE V. AVGERIVM GISLENIVM BVSBEQVIVM.

IBROS, quos de Gladiatorum prisco ritu diu conceptos nunc profero, lucem adſpicere volui, Vir nobiliſſime, in nomine tuo. Volui, imò debui. ſiue amoris tui cauſâ, quem in præſentem abſentemque tenes & perſeueras: ſiue virtutis doctrinæque, quâ iure omnium bonorum oculos in te conuertiſti. certè meos. Nempe tu ille es, qui res & conſilia tractaſti Imperatoris non vnius. tu ille, qui ſummis de rebus ad ſummum Principem legatus, inter ipſos hoſtes cognomen repperiſti Boni. Scilicet vt radij ſolis in ſordes & caligantia loca coniecti, illuſtrant, non inquinantur: ſic tu, inter feros illos ſqualentéſque animos reſplenduiſti nihilominus verâ virtutis tuæ luce. Et prudentiam ſileo doctrinamque: votum hoc tantùm interpono, vt ſimiles tui conſiliarij contingant patriæ, quam Fata volent eſſe ſaluam. Vidimus nuper libellum duplicem Itineris & Conſilij tui. libellum: ſed qui, meo animo, ſcholas diſſertationeſque ſuperat multorum ſapientum. Breuia omnia, fateor: & eò placent magis, quia incluſa prudentia, non oſtenſa. Quin genus ipſum dictionis (etſi id minimè inter tuas curas) priſcum adſtrictumque, ſententiis occultum: &, quod verè in-

uideo, ſubtilis breuitas innata tibi, aliis adfectata. Sed ne fræna ingenio meo laxem in hoc campo: munus à me cape, Vir maxime; non pretium, vt me deuinctum liberem, ſed pignus vt obſtringam. Nec enim exigua hæc, & de ludis verè ludum, referendæ gratiæ eſſe volumus, ſed teſtandæ. Quamquam huic ipſi operæ aliquod pretium fortaſſe erit apud eos, qui veteri germanaque doctrinâ non perfuſi ſunt ſed tincti: qui hac velut face illuſtratum iri infinitos ſcriptorum locos non inuiti fatebuntur. Nam nóuos iſtos &, vt ſic dicam, muſteos homines, iure ſperno ab his libris: qui, tamquam in vænalibus, loqui adhuc Latinè tentant: quíque magni & beati ſibi videntur in præceptiunculis & concinnatis aliquot nugis, quas oculo recto vix digner aſpicere. At mihi priſca placita; & vt ille apud Comicum,

Qui vtuntur vino vetere, ſapientes putat:

ſic nos, qui doctrinâ. Vale. & me ama, hæc tuêre.

IVSTVS

IVSTVS LIPSIVS
CHRISTOPH. PLANTINO
S. DICO.

AT tu fidem etiam meam appellas; & vbi Satyra, inquis, vbi Funus? Quid tibi vis, mi Plantine? an vt ego sim funus? Si nescis, hoc agitur. Difficile enim dictu creditúque, quas turbas mihi dederit Satyra illa prior, parum herclè liquido auspicio emissa. Clamores, conuicia, sibili. Alius, Quis iste est, qui sine vllis suffragiis Censorem publicum agit? qui inuidiam sibi non singulorum, sed gentium parat? Insanit homo. irruit in se ipse, & segetem incîdit suæ famæ. Alius, Me apertè læsit: alius, Me schemate percussit. & ad summam ea dicta, imò scripta de misella Satyra, quæ sine rubore nemo ex ergastulo audiat cum inusta fronte. At ego fatuus etiam gratiam exspectabam ab nouitate scripti, ignarus scilicet deliciarum huius æui: qui eò iam venimus, vt nec vitia nostra, nec remedia ferre possimus. Atqui olim Seneca in Claudium ludere potuit, non cum sale solùm sed cum morsu; idq́; filio & coniuge superstite, imò regnante: mihi venia opus, leuiter & leniter ineptias tangenti Critici gregis. Quid enim castigatione illâ mollius? adeo vt lenitate nimiâ præuaricatus videri possim publicæ caussæ. Reuera enim lusi, non læsi: & ostendi vulnera, non impressi. At enim tectè & colore quodam nos tangis, inquiunt. O non interpretes meæ mentis, sed diuinos! qui non dictum mihi, non scriptum, fortasse nec cogitatum, tamen id sciunt. Per colorem ego te? qui ne nunc quidem, cuius coloris sis, scio. Vnus aut alter perstricti mihi, fateor. sed adeò non tectâ aut obliquâ petitione, vt nominauerim etiam, &

percusserim, quod dicitur, manu rectâ. In te si culpa similis: bene & ingenuè, quòd agnoscis. tamen quid ego possum, si telo quod in alterum ieci tu occurris, & induis te tuâ sponte? At enim Principum ius imminutum iui. Cedo vbi? quia ñ poësim manare negaui ab Augusto fonte? Idem nunc nego. & honores, titulos, quæq; alia fortunæ sunt, tribui posse à Principibus fateor: ingenium doctrinamque non eripi, non dari. En crimen, quod dignum sit tunicâ molestâ. Nec enim aliud vel fidiculis expresserint ex omni eo scripto. Itaque, vt illuc redeam, mi Plantine, frustrà me vocas in turbidam hanc arenam. diuerti in aliam, cum voluptate magis, & sine noxâ. Ad ludos, inquam, me dedi & spectacula prisca. quæ desita & ignota nostro æuo retraxi, & proposui non auribus solùm, sed oculis; neque vt legi, sed penè dicam spectari possint. Hoc ipsum erit fortasse qui spernet, vt leue. sed spernet, non culpabit. Mihi autem satis, vt hanc inquietam manum & anceps acumen stili consumam in re si non magnæ famæ, at non malæ. Nullius intererit quid de Secutore aut Myrmillone delirem: & ridebit aliquis in his nugis, non ringetur. Denique extra iudicium & proscriptionem fuero. Ius scribendæ Satyræ Apollinari alicui relinquam, qui id à Principe impetrabit. Tu, vir amice, pro Satura Saturnal hoc habe; pro Funere Munus: & tuam meámque caussam ages, si opus erit, apud eos qui & hæc & memorias omnes veteres non perisse vellent, sed interisse. Vale.*

* Sidonij lib. 1. epistolam xi. vide quod respexi.

I. Lipsi

I. LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBER I.

CAP. I.

Occasio & origo horum sermonum.

MENSIS December erat, & per febriculam valetudo mihi non bona. Itaque visendi caussâ ad me venerunt Victor Giselinus & Ianus Lernutius familiares mei. Et post salutem, Lernutius: Iámne melius? ait. Huius quidem operâ, inquam ego. certè, Victor, hanc noctem clementem & cum quiete habui: & omnino commodior esse mihi visus sum post hesternam medicinam. Ita facilè censebam, ait Victor. sed cedò venam, sodes, vt tangam. Cùm tetigisset, hilariore vultu, Benè habet, inquit: respexit nos Hygeia. Sed duo etiam sunt, à quibus procul habendus es, Lipsi, libri & curæ. quæ nisi vitas, seriò dico, teipse euitas. Ego cum risu, Ab alterâ quidem caussâ immortalis sum, Victor. Nam libros, per hæc tædia temporum, summis digitis vix tango. Curarum, fateor, largiter est: & publica siue priuata respiciam, bona earum vbique seges. Atqui scito, ait Victor, non ab alio quàm curarum igne magis interfici vitalem illum in nobis fontem. At enim patria & nos periclitamur. Scio. sed tu egoque habenas scilicet temperabimus publici fati? Curæ sint hæc curæ illi, qui supra nos curat. Tu Anaxagoram cogita, qui increpanti cuidam *οὐδέν σοι μέλει τῆς πατρίδος; εὐφήμει, ἔφη. ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος, & simul cælum ostendebat. Hæc enim reuera patria nobis. & vt radij solis per terram sparsi, à cælo & in cælo tamen sunt: sic noster animus quanquam in terris, humilia ista spernat, versetúrque apud originem sui. Dicebat hæc Victor; & ecce puer nuntians duos de viâ, vti apparebat, aduenisse, quibus

*Nilne tibi cum patria? Bona verba, inquit. mihi summæ curæ illa patria.

quibus opus esset me conuento. Surrexi. & iam ad vos redeo, inquam; ne graue sit tantisper solos esse ad hunc ignem. Et simul innui puero ligna iniicere, & largiùs exstruere focũ. Ecce autem exiens video ad fores Duzam, Pighiumque. Cùm trepidâ gratulatione collum iis inuasi, Et vos estis? inquam. ô sperati mihi optatique saluete. Vnde autem, & quò per hanc anni hiemem? nec enim temerarium est, credo. Ego quidem è Batauis, ait Duza; & tuâ vnius caussâ. Pighius hic à Veteribus suis: iunxitque nos in viâ bonus aliquis deus. Mihi certè bonus, inquam: & iam viuo valeoque, cùm vos teneo. Sed intremus, quæso: & date duobus istis pariter quod gaudeant. Simul Victor & Lernutius ad limen facti obuij, atque inter se amicissimè complexi sunt. Sed diuelli ego, Et heus, heus, inquam, sedeamus: neu diutiùs ignem inuidete istis, qui stupent certè à curru. Nam herclè strictum hodie frigus, &, vt ille ait,

Iam prata canis albicant pruinis.

Imò iam calemus, ait Duza, apud te quidem nostrum ignem. Sed quid morbi fuerat, sodes? Nam de inualetudine tuâ Antuerpiæ accepimus à nostro Plantino. & mehercules etiam palles. Non nunc quidem, inquam ego. nam vos me hoc gaudio dedistis in ruborem. Tamen febricula fuerat, in quâ oppugnandâ noster hic verè Victor. Sed sedete, agite, mi hospites. vetus verbum nostis, Romanus sedendo vincit. Cùm sedissemus, Quàm saluè autem omnia in Batauiâ inquam, mi Duza? Priuatim omnia, inquit. Nam de rep. quid dicam, nisi maria malorum? Melius ominare, inquam. & nónne per hanc pacem sedauit illa tempestas? Caput mouens leuiter Duza, Vereor, inquit, vt paucorum modò dierum Alcedonia illa sint, non firma tranquillitas. Facem exstinctam si igni admoueas, vehementiùs accenditur: sic positum hoc bellum metuo vt insurgat & acriùs recrudescat. Heu sæculum! inquam ego.

Enimuerò di quasi pilas nos homines habent,

vt ait Comicus: ita pace & bello alternis iactamur, quasi per lusum. Sed mittamus hæc scæua. Pighius noster quid, & quò? Antuerpiæ, inquit, nescio quid litium molestiarumque mihi fuit cum nummario tricone: quas detersum veni (me designabat) in hoc Sole. Ego verò detergebo, inquam: & lubentiorem te fa-

te faciam, quàm ipsa Lubentia est. Conuersusque ad reliquos, Vos amici, aio, cœnabitis apud me vnà cum isthoc hodie. Vultu renuit solus Duza, &, Non potest Lipsi, inquit. nam vocata opera est. Quid vocata? inquam. nónne Aduenticia hodie debita vobis? Iure communi peregrinantium impetrabo hoc certè: si minùs, vel * ἐν χειρὸς νόμῳ, vt dicunt Græci. Et simul iniiciebam manum. Cum subrisu Duza, Hæc quidem vis est, inquit. Cæsar videor: ita iugulum mihi petit iste Brutus. Tamen, amici, relictas omnes res habeo præ quod vos vultis. Puer modò adsit, qui ad Canterum renuntiet. En adest, inquam. abi puer, & redi citiùs quàm Asparagi coquantur. Nos intereà ambulemus.

* manuariâ lege.

CAPVT II.

Salini religio in mensâ. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defensa. Saturnalia, seruorum dies. Seneca correctus explicatusque. Saturnus deus. Festus & Cicero emendati. Mutatio vestis. Cœnatoria. Synthesis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

PVER redire mihi tardè visus. Itaque spatiis aliquot contectis, Sedeamus, inquam: puer hic Duzæ intereà ministrauerit. Age tu, vasum cum aquâ. Lauimus. & cùm trepidarent de loco, Etiam inter vos hæ deliciæ? inquam. Amicitia aut pares omnes accipit, aut facit. Sede tu Duza, tu Pighi, vos reliqui. Ego adsedi in imo. & cùm oculos circumtulissem, Heus puer, inquam, profana nobis hæc mensa est. salinum oblitus. Lernutius me adspexit, velut caussam requirens eius dicti. Ita, inquam, Lernuti. Profanam sine salino mensam esse veterum opinio fuit, sed & nostra. Arnobius: *Sacras facitis mensas salinorum appositu, & simulacris deorum.* Quin & salinum ipsum inter vasa sacra. Benè notat interpres vetus ad illud Horatij,

Salinum sacram mensam facit.

—— splendet in mensâ tenui salinum.

Salinum propriè est patella, in quâ diis primitiæ cum sale offerebantur. Et Statius ad hanc mentem:

—— & exiguo placuerunt farra salino.

Itaque in Liuio libro XXVI ferre iam possum, *Vt salinum patellamque deorum caussâ habeant.* et si non pessimè rescripsi * olim, *culignam.* Sed adfirmat vulgatam etiam Valerius, qui de pau-

* Vide epist. Quæst. lib. I. ep. VIII.

pertate Fabricij & Æmilij: *Vterque, inquit, patellam deorum & salinum habuit.* Et Plinius: *Fabricius bellicosos Imperatores plus quàm pateram & salinum ex argento habere vetabat.* At de simulacris deorum, quod addit Arnobius: verum est, collocasse eos in mensâ statuam dei cuiuspiam velut tutelam geniumque mensæ. Ita Herculem Epitrapezium lego in Siluis Statij: qui Vindici fuit

In mensa olim deorum imago aliqua.

——— *Castæ Genius tutelaque mensæ.*

Et ante Vindicem, eum

——— * *Pellæus habebat*
Regnator, lætis numen venerabile mensis.

* Martial. de eodem Herculé Vindicis, Hoc habuit numen Pellæi mensa tyranni.

Quinetiam deos ipsos initio mensæ inuocabant. Quintilianus Declamat. CCCI. *Habuisti honorem & illud humile limen intrasti, & adisti mensam: ad quam cùm venire cœpimus, deos inuocamus.* Inter hos sermones puer regressus à Cantero. Ego inclamaui, Ades, inquam, testudo, non homo: & qui ignauiorem possis facere ipsam ignauiam. Dic, vbi moratus? Parabat respondere puer, sed Duza occupauit. &, Vnam hanc noxiam amitte Lipsi, inquit. Seruorum hic dies est. Quid tu iam? inquam. Nempe, inquit, hodie Saturnalia. Cùm capite ego abnuissem, Ita verò, inquit, hodie legitima veterum Saturnalia. aut Fasti omnes me fallunt, qui ea coniiciunt in diem XVI. Kalendas. Atqui per id festum, velut vsuratiam quandam libertatem seruos habuisse, non ignoras. Imò ius iis datum quodam genere supra ipsos dominos; cum quibus commutabant etiam vestem. Dio lib. LVIII. ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῶν δεσποτῶν σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. id est, *Saturnalibus serui habitum herilem sumentes festiuè agunt.* Atque adeò sedebant ad dominicam mensam, dominis præministrantibus. Athenæus lib. XIV. ταῖς τῶν Κρονίων ἡμέραις ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίων παισὶν ἑστιᾶν τοὺς οἰκέτας, αὐτοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους λειτουργίας. id est, *Saturnalium diebus, mos Romanis, præbere seruis conuiuium, sic vt ipsi officia seruorum obirent.* Attij versus huic rei:

Saturnalia veterum, quo die.

Seruis tunc libertas.

Imò domini fungebantur eorum vices.

Exercent epulas læti, famulosque procurant
Quisque suos.

Et Senecæ locum non inuitum huc traxerim, epistolâ XLVII. *Instituerunt diem festum, non quo solùm* (ex veteri meo libro, *solo,* cum sententiæ totius medicinâ) *cum seruis domini vescerentur,* *sed*

Seneca explicatus

Correctus.

sed quo vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam remp. esse iudicauerunt. Nam intellegit hoc Saturnalium festum. Ego postea Duzæ verba placatior, imò verò iam hilarior, Abi puer, inquam, vicisti hoc patrono. conuersusque ad conuiuas, Amici, aio, comburamus hunc diem. Bona Saturnalia hodie.

Quapropter edulcare conuenit vitam,
Curasque acerbas sensibus gubernare.

vt ait Matius. Id quidem in procliui, ait Pighius. Certè, vt hic apparatus est, nos hodie molliùs apud te curabimur, quàm regi Antiocho oculi solent. Non cibo, Pighi, inquam, (subita enim hæc cænula est, & velut condicta) sed voluntate certè lubentiaque. Sed doce nos, antiquúmne hoc Saturni festum? Antiquissimum, ait Pighius. Nam Saturnus, vti scire te scio, inter vetertimos Italiæ deos. qui frugibus repertor, quique gentes eas primus docuisse creditur sationes. Itaque non dubiè Latinis nomen inuênit à satu. Vt enim à portu Portûnus, à nuptu Neptunnus, sic disertè à satu, Satunnus. Nam ita primitùs pronuntiabant. Festus: *Hic Deus in Saliaribus Satunnus nominatur, videlicet à sationibus.* malè ibi vulgò, *Satirnus*, vel, *Saturnus*. Nam Salij scilicet aliter indigetabant, quàm vulgus. Sic Tertullianus, *Exceptus à Iano, vel vt Salij volunt, Eano.* Crebra autem & vetus ea terminatio in nominibus deorum. Sic Pilunnus, Picunnus, Vertunnus, etiam hodie in antiquioribus libris: denique, vt dixi, Neptunnus. Victor hîc interfatus, De Neptuno Pighi, inquit, permitte ambigam: Cicero contra te, qui deriuat à nando. Eius verba II. De naturâ deor. *Vt à portu Portunus, sic Neptunus à nando, prioribus litteris paullum immutatis.* Pighius excepit, Imò tu permitte de scriptura ista ambigam. Neptunus ais à nando? quomodo potest? Rem spectem, siue verba: infelix originatio tua Cicero, imò falsa. Varro meliùs, *Neptunus*, inquit, *quòd mare terras obnubit.* Sed, meâ fide, nunquam fugit id verbum ab ore Marci. Corruptum locum adsero, scribendumque, *à nubendo*, vel, *à nuptu.* Res auctor est, & Cicero ipse, qui comparat Neptuni etymon cum Portunni. ineptissimè, vulgata quidem illa lectio si vera sit. quam ego planissimè persuasus sum ab stolido aliquo Hermâ esse, qui nubendi verbum

Saturni etymon Latinũ.

Festus correctus.

Ratio terminandi inflectendiq; nomina deorum prisca.

In Cicerone duinatio.

non nisi in coniugiis nouerat. Vetus ergo in Italiâ ille deus: etiam festum, si Macrobij centonibus fides, quos vobis non inculco. Dionysius Halicarnasseus originem Saturnalium ad regem Tullum clarè refert libro tertio. At Liuius post reges exactos demum festum id constituit, lib. II. *A Sempronio*, inquit, *& M. Minutio Cos. ædes Saturno dedicata: Saturnalia institutus festus dies.* Imò centenis aliquot pòst annis agnoscere institutionem eius videtur libro vigesimo tertio: eâ mente tamen, credo, quòd aut paucis adhuc sacer festusque esset is dies, aut quòd tunc demum in Decembrem mensem reiectus, cùm anteà habitus alio mense. Verba quidem Liuij clara hæc: *Postremò, ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni immolatum est, lectisterniumque imperatum & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatum: populusque eum diem festum habere ac seruare in perpetuum iussus.* Nam hæc narrat Cn. Seruilio & C. Flaminio Coss. bello Punico secundo. Ait Liuius, clamatum Saturnalia. Vellem voce additâ, Iò Saturnalia. Certè is solemnis clamor. Dio de militibus in Claudij libertum iocantibus: συμβοήσαντες ἐξαίφνης τοῦτο δὴ τὸ θρυλλούμενον, ἰὼ Σατουρνάλια. id est, *clamantes statim illud tritum, Iò Saturnalia.* Macrobius tamen, vt vulgata lectio Liuij: *quo solo die apud ædem Saturni, conuiuio soluto, Saturnalia clamabantur.* Clamabant &, Bona Saturnalia. Arrianus in Dissertationibus Epicteti: τοῖς γὰρ παιδίοις ὅταν προσελθόντα κροτῇ καὶ λέγῃ, σήμερον Σατουρνάλια ἀγαθά, λέγομεν, οὐκ ἔστιν ἀγαθὰ ταῦτα; οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐπικροτοῦμεν. id est, *Pueris enim cùm adueniunt plaudentes & dicentes, Hodie bona Saturnalia, dicimúsne, Non sunt hæc bona? nequaquam: sed ipsi quoque applaudimus.* Martialis allusit,

Iste tibi faciet Bona Saturnalia porcus.

Fortasse & Catullus, *Saturnalibus optimo dierum.* Caussa huic clamori, præter religionem, etiam lætitia. quia certè non alium diem priuatim publiceque habuerunt hilariorem. Inde sermo, Saturnum Pollucis filium esse, *vel à pollendo* (ait Fulgentius in Mythologicis) *vel à pollucibilitate, quam nos humanitatem dicimus. Vnde & Plautus in comœdiâ Epidici ait, Bibite, pergræcamini pollucibiliter.* Nec malè Fulgentius. Omnes enim illi dies reuera iocorum conuiuiorumque. Inde ortum, vt præter reliqui temporis morem, Saturnalibus manè lauarent, quasi statim transituri ad

Saturnalia quando instituta.

Dissensus Liuij a Dionysio.

Iò Saturnalia.

Bona Saturnalia.

Saturnus Pollucis proles.

Lætitia Saturnalium.

Mane tunc lauabant.

ri ad mensam. Didici è solo Tertulliano: *Non lauor*, inquit, *diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam: attamen lauor honestâ horâ & salubri.* Et ab eâdem caussâ, vt ego quidem coniicio, instituta mutatio vestis. Nam Imperatorum tempori- *Synthesi vsi etiam honestiores ciues.* bus, Senatores Equitesque, Saturnalibus, in synthesi conspiciebantur. Refero ad Imperatorum tempora. quia vix est, vt id *Quando id institutum.* obtinuerit antè; vel ex Senecâ, epistolâ XVIII. *Si te hîc haberem, libenter conferrem quid existimares esse faciendum: vtrum nihil ex cottidianâ consuetudine mutandum, an & hilariùs cænandum & exuendum togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solet, voluptatis caussâ & festorum dierum vestem mutauimus.* Ita enim narrat, vt videatur eam culpam impingere suo æuo. Idque in parte verum. Nam olim quidem Togas ponebant domini, easque serui induebant: at synthesim sumpsisse eos non credo, non lego. Quæ tamen Senecæ & pòst æuo, receptissima per eos dies. Martialis:

Synthesibus dum gaudet Eques dominusque Senatus,
Dumque decent nostrum pillea sumpta Iouem.

Nec alterius sententiæ illud epigramma:

Nil lascinius est Charisiano.
Saturnalibus ambulat togatus.

Caussa recipiendi, quoniam cænatoria, opinor, ea vestis. At *Quare institutum.* Saturnalia, non aliud quàm promiscuæ epulæ & velut continentes comissationes. Iure ergo, tanquam in publico quodam ciuitatis conuiuio, sumpta vestis quæ ad conuiuia; eaque etiam in publico vsurpata lætitiæ testandæ. Finierat Pighius. sed ad eum Victor, Velim Pighi, inquit, paullò ista fusiùs. Tibi hîc liquet, credo: sed nobis in priscis iis ritibus adhuc nubes. quam sermonis tui luce remoue. Parebo, inquit. etsi vobis eruditis rerum veterum, satis censebam, vt pedem modò ponerem in viam. Romanis in duplici discrimine vestis. *Forensis vestis & Domestica.* Alia Domestica, alia Forensis. Suetonius, Ammianus, Iurisconsulti. Illa intra parietes scilicet vsui: hæc in negotiis inque foro. Commutare eas, & domi forensem, aut foris domesticam induisse; probrum. Inter domesticas, Cænatoria *Cænatoria domi tantùm.* quam non fas videre publicam lucem. Martialis in lemmate, *Cænatoria:*

Nec fora sunt nobis, nec sunt vadimonia nota:
Hoc opus est, pictis accubuisse thoris.

Aut foris etiam, sed sub tempus cœnæ. Itaque vt rem nouam narrat Dio in Hadriano, quòd Fronto nobilis orator Turbonis tribunal adierit ἐν τῇ στολῇ τῇ δειπνητικῇ, *in conuiuiali veste.* Et ab hac mente idem Hadrianus Imp. *Senatores & Equites semper in publico togatos esse iussit, nisi à cœnâ reuerterentur*, ait Spartianus in eius vitâ. Et benè iuuat Spartianus. Fas enim mosque, vt apparet, cum cœnatoriis conspici in publico, sub cœnæ tempus. Cur non igitur Saturnalibus diebus permissum, per quos continuæ, vt dixi, cœnæ? Hercules non aliam caussam video Synthesis sumptæ. Nam quod probandum superest, *Synthesis, inde cœnatoria.* Synthesim adfirmo dictam cœnatoriam vestem: vtique hominum lautiorum. Martialis satis clarè:

Vndecies vnâ surrexti, Zoile, cœnâ:
Et mutata tibi est synthesis vndecies.

Tranquillus validè adiuuat, qui in Nerone obseruat cum notâ, quòd *plerumque synthesinam indutus, prodierit in publicum, sine cinctu & discalceatus:* qui scilicet conuiuantium habitus. Iámne capitis? an etiam de Cœnatoriis latiùs dico? Annuistis: dicam. *Semper Romani vestem in cœnâ mutabant.* Mos ille vetus Romæ, vt domi haberent vestes ad cœnam. & si foris cœnarent, acciperent ab amicis, aut ipsi adferrent. Capitolinus in vitâ Maximini: *Cùm ad cœnam ab Alexandro esset vocatus, in patris honorem, quòd ei deesset vestis cœnatoria, ipsius Alexandri accepit.* *Pallium, pro eâ veste.* Plautus pallium malacum id appellauit, me interprete, Bacchidibus:

Plauto lux.
Pro galeâ scaphium, pro insigni sit corolla plectilis,
Pro hastâ talus, pro loricâ malacum capiam pallium.

Nam describit omnia, quæ solita conuiuio. Et benè, Pallium. credo enim fuisse ad eam formam. Martialis quidem sic appellat, vbi de se cum vxore accumbente:

Ad mensam venies, sed sic diuisa recumbes,
Vt non tangantur pallia nostra tuis.

Et Petronius de Trimalcione cœnante: *Pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque oneratas veste ceruices laticlauiam immiserat mappam.* Rectè etiam, Malacum Plautus. Renerà enim mollior pretiosiórque ea vestis, & è purpurâ sæpè. Apud Horatium vetula amatrix:

Muri-

Muricibus Tyriis iteratæ vellera lanæ
Cui properabantur? tibi nempe.
Ne foret æquales inter conuiua, magis quem
Diligeret mulier sua, quàm te.

Nam ad conuiuia manifestè accommodat. Etiam Petronius: *Vestimenta mea cubitoria* (legerim, *accubitoria*, litterulâ retractâ) *perdidit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria sine dubio sed iam* (malim negandi notâ, *sed haud*, vt dibapha significet) *semel lota*. Sed & Persius:

Petronius leuiter emendatus.
Accubitoria vestimenta.

—— ecce inter pocula quærunt
Romulidæ saturi, quid dia poëmata narrent.
Heîc aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna est,
Rancidulum quiddam, &c.

Nam lænam circum humeros & quidem hyacinthinam, vestem hanc dixit conuiuialem. Lautiorum videlicet hominum cænatoria semper purpurea coccináue: quæ fortassis propriè Synthesis dicta, & ideò tantùm Equiti & Senatori adtributa à Martiale, exclusâ plebe. Dio, vbi Suetonius de Nerone, *synthesinam* dixit, siue synthesim: vertit in eâdem re, χιτώνιον ἄνθινον. id est, *tuniculam floridam*. Et scio floridam vestem in Apuleio aliisque legi; sed videte tamen ne verius hîc sit, ἰάνθινον. à colore videlicet, qui in synthesi violaceus, vel vt *Plinius etiam appellat, Ianthinus. Hæc de Cænatoriis. quem morem mansisse ad Sidonij tempora disco ex libro primo Epistolar. vbi de conuiuio imperatorio, à quo iam surrexerat: *Paulum à prospectu Imperatoris processeramus, atque etiamnum chlamydibus induebamur, cùm mihi Consul*, &c. Ostendit clarè positam à se chlamydem, & resumptam.

Læna, pro cænatoriis.
Plerumque è purpurâ, coccino.
Coniectura in Dione.
**Plinio lib. XXI. c. VI. Ianthina vestis dicta.*
Quādiu perseuerarit is mos.

CAPVT III.

De Saturnalium diebus. Opalia. Suidæ lux. Ausonio medicina. Varroni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

BEAS nos, Pighi, sermonibus istis, inquam. sed de numero dierum Saturnalium, nilne addis? Neque enim liquida vulgò ea res: & Macrobius, qui conatur, puluerem ob oculos nobis spargit. ita concinnat nescio quid perplexi, & quod, peream, si vmquam cepit ipse. Pighius, Ita solus ego qui consulor?

lor? inquit. Melius eſt domum aperiam, & ſolium mihi ponam nouus *Brutus. Tamen, quâ de re quæris, ſic habuit. Antiquitus vnus Saturnalia dies: & idem communis cum Ope. Nam Opalia & Saturnalia vtraque incidebant in diem XIV. Kal. Iani. Macrobius teſtis, & Kalendarium vetus repertum Romæ. Quid mirum? quorum lectus communis eſt, vt ſit dies? Nam Ops ſiue Rhea, vxor Saturni. Hoc niſi præſcimus, nunquam illud Suidæ è Lexico dextrâ manu capiemus: Κρόνια, ἑορτὴ ἀγομένη Κρόνῳ καὶ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν: id eſt, *Saturnalia, feſtum celebratum Saturno & Matri deûm.* Quid enim in ſpeciem vanius, quàm Saturnalia adſcribere Matri deûm, ſiue Opi? At cauſſa confuſionis Græculo non iniuſta, communio illa dierum à me dicta. Hæc Ops opem feret Auſonio poëtæ, cuius deſperatæ ſanitatis verſum etiam Æſculapius noſter, Scaliger, depoſuit: ego de viâ medicus ſanabo. In carmine de Feriis Romanis:

> *Viſne ope* ſanctæ ſacrum, vel Saturnalia dicam?*
> *Feſtaque ſeruorum, cùm famulantur heri?*

Nam clarè lego, *Viſne Opis antè ſacrum.* Ambigit poëta Opalia priùs an Saturnalia dicat. quare? quia, vt iam iteraui, conueniebant ea feſta, & vtrique deo, deæ, ſacer idem dies. Interpellauit hîc Victor: &, Correctio, inquit, per-clara: non illa quam ponis dierum concurſio. Varro facit tenebras, qui lib. quinto de L. L. *Saturnalia,* inquit, *dicta ab Saturno, quòd eo die feriæ eius, vt poſt diem tertium Opalia, Opis.* Ecce, nónne diſertè poſt diem tertium à Saturnalibus Opalia celebrata vult? at tu aiebas die eodem. Reſpondit Pighius, His tenebris, Victor, dabo lucem. Quæ de communione dierum prædixi, ad Conſulum tempora pertinent & remp. priſcam: non idem de C. Cæſaris & deinceps ætate ſentias. Vt enim Cæſar faſtos correxit, & huic Decembri menſi duos addidit dies: *Saturnalia, vt ſic dicam, ſedem mutarunt, & à XVI. Kal. numerari cœpta, non vt antè à XIV. Migrarunt igitur Saturnalia: non tamen Ops, quæ in die veteri ſtabilis permanſit. Hanc correctionem Cæſarianam clarum Varronem ſpectaſſe. qui condidit eos De linguâ Latinâ libros (vti vel hinc diſcimus) Cæſare iam Dictatore: & feriarum dies ad Faſtos eius aptauit. Tamen in Varrone ſcribi erit verius, *vt pòſt, die tertio.* Hoc mihi iam lucet, inquit Victor: tu perge.

*Qui celeber inter priſcos Irreconſultos.
Quot dies Saturnalium.
Opalia.
Suidas explicatus & excuſatus.
Auſonius correctus.
Varroni data lux.
*Vide Macrobium, qui multa, lib. 1.
Varro, quādo libros de L. L. ſcripſerit.
Fortaſſe is emendatus.

perge. Iterumque Pighius: Vt ergo cœpi dicere, inquit, vnus Saturnalium dies mansit ad C. Cæsarem: ab illo, tres celebrari cœpti. idque Octauianus Augustus tenuit, qui in legibus iudiciariis triduum ferias seruari iussit. Hactenus certa possum: de die quarto dicam incerta. Nam illum quis addiderit, non lectum mihi, & credo, nunc non scriptum. Quintum saltem diem additum à Caligulâ reperio. Suetonius: *Vt lætitiam publicam in perpetuum augeret, diem adiecit Saturnalibus, appellauitque Iuuenalem.* Diem Beroaldus intellegit sextum vel octauum. Errat. vos accipite quintum. Dio lib. LIX. de hac ipsâ re: *τά τε Κρόνια ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἑορτάζεσθαι ἐκέλευσε:* id est, *Saturnalia per dies quinque celebrari iussit.* Tamen ille ipse quintus dies post Caij cędem abolitus, sed restituit Claudius docente eodem Græco lib. LX. *τοῖς τε Κρονίοις τὴν πέμπτην ἡμέραν, τὴν καταδειχθεῖσάν τε ὑπὸ τοῦ Γαΐου, καὶ μετὰ τοῦτο καταλυθεῖσαν, ἀπέδωκε.* id est: *Saturnalibus quintum diem, à Caio institutum, posteaque omissum, restituit.* In vniuersum ergo Saturnalium dies legitimi, vti videtis, quinque. Ego dixi. Cùm desiisset Pighius, Lernutius occupauit. Sed enim scrupus ille de die quarto. non tollis hanc molestiam pedibus? Vellem tu meo capiti, inquit. nam iuxtà tecum id scio. Diuinemus, inquam ego. An Tiberius, si fortè, addidit? Certè ille solus interiectus Caligulam & Augustum. Huic vaticinio, ait Pighius, ex Tiberij moribus non est fides. Nec enim ille vnquam fautor rei ludicræ: &, vt eius seueritas fuit, diminutum potiùs publicas voluptates isset, quàm auctum. Ego quamquam cum Euripidæâ nutrice possim dicere,

Οὐ μάντις εἰμί τ' ἀφανῆ γνῶναι σαφῶς:

Vates ego haud sum, incerta certò vt nouerim.

tamen diuinem diem quartum esse ab Augusto. cuius extremis annis irrepserit, crescente luxu, & quia ea auctio plebi volenti.

Quomodo aucti Saturnalium dies. — *Quintus dies à Caligulâ est.* — *Quartũ quis addiderit, incertum.* — *Videri tamẽ ab Augusto esse.*

CAPVT IIII.

Etiam quæsitum de diebus. Obiectiones positæ, & in parte remotæ.

SVSCIPIT Lernutius. Anchoram iecisti, Pighi, sed nondum adspicis terram. Duo me turbant. Ais à Iulio Cæsare tres Saturnalium dies factos, anteà vnum. Ais nunquam

Tres dies etiã ante Cæsarẽ.

plures fuisse quinque. Primùm oppugnat Cicero, qui libro v. ad Atticum diu ante Iulianam correctionem tertia Saturnalia nominat: *Mancipia venibant*, inquit, *Saturnalibus tertiis*. Sed & Mallius quidam apud Macrobium, cuius ibi verba. Alterum. Interrupit Pighius, St, inquit. turbinem hũc priùs remoueam, ne naui nostræ frangat ratem. Tertia Saturnalia nominàt Cicero? Fateor. hilaritas ergo triduana, sed non feriæ, non sacrum. Festus pro me: *Quinquatrus appellari quidam putant à numero dierum. qui scilicet errant, tam hercules quàm qui triduo Saturnalia & totidem diebus Compitalia. Nam his omnibus, singulis diebus fiunt sacra.* Iam dic de altero. Septem dies Saturnalium comperior, ait Lernutius, non vt tu perseueras quinque. Lucianus in Croniis plus vno loco. Martialis,

Quo modo septem numerati.

Saturni septem venerat ante dies.

& poëtæ alij. Subridens Pighius, Per hanc, inquit, tempestatem facilè ero in portu. Saturnalia legitima dixi quinque fuisse: tu, illique quos laudas, spurios adiicitis dies binos. Vt clarè dicam. Ipsa Saturnalia constabant diebus quinque: at Sigillaria, quæ subsequebantur, binis. Quæ festiuitas quia non abhorrens à lætitiâ priori, illique continens erat: factum vt confusè numerati Saturnales septem. At in re aliud fuit. Itaque illeipse Martialis, vbi veritatis diligentior, nominat Saturnalia modò quinque:

Et iam Saturni quinque fuere dies.

Alibi: *Hæc signata mihi quinque diebus erunt.*

Tamen sepè dies etiã ante Cæsarem.

Et iámne hæc res in vado? Imò, inquit Duza, ecce alius imbricitor Auster. Nam vt Martialis ætate dies septem numerentur, caussam video: anteriori æuo quid fiet? cùm septem recensitos reperiam multis ante Cæsarem annis? Nouius Atellanarum scriptor:

Olim exspectata septem veniunt Saturnalia.

Sed & Mummius quidam:

—— nostri maiores veluti benè
Multa instituère, sic hoc optimè, frigore
Fecère summo dies septem Saturnalia.

Nec facilis solutu is nodus.

Et quid ais tu? Vnus ante Cæsarem Saturnalia dies: binos Sigillaritios adde: vbi septem? Amplius largior. tres fuerint

Satur-

Saturnalium: vbi septem? Exspecto quid ad ista noster Brutus. Tacebat Pighius. Et mehercules obbrutui, inquit. Iuua in partem Lipsi. Egóne? inquam. oram reperire nullam quâ te expediam queo. & quin ad prius illud tectorium confugimus, lætitiæ fuisse dies plures, non festi? Nisi id sit, submitto equidem arma.

CAPVT V.

Saturnalia Gladiatoribus ludisque destinata. Ipsi Gladiatores Marti, vel potiùs Saturno sacri. Saturnus inter inferos maleficus & cruento sacro gaudens. Tibullo lux, & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

RISIT vehementer Duza; &, Hic Auster, vt video, inquit, vos omnes perculit. Heus puer, da vinum huic naufrago Lipsio: sed merum. Nam aquâ non vltrà illi opus. Etiam rides? inquam ego. vlciscar. Da mihi puer eccillam pateram è crystallo: illam capaciorem dico, quæ est in Delficâ. Admiratus Duza, Hui! tam grandem? inquit. Non id è more tuo, non è sanitate. Nimirum, inquam, non Cereri, sed Saturno hoc sacrum fit. Itaque, ait Duza, tu nos omnes hodie reddes saturos. mallem hilaros & lubentes. Sanè mos Romanus non magis conuiuiis hunc diem dicauit, quàm facetiis & ludis. Itaque Gladiatores, Venatio, Circenses, quanquam aliâs; tamen his diebus propriè dabantur. Gladiatores inprimis, quorum tutela Saturnus. Erras Duza, inquam: Mars potiùs. Apud Tertullianum certè lego (libello de Spectaculis) *Martem & Dianam vtriusque ludi præsidem nouimus.* ludi videlicet gladiatorij, venatoriique. Item Saluianum: *Colitur & honoratur Minerua in gymnasiis, Venus in theatris, Neptunus in Circis, Mars in arenis, Mercurius in palæstris.* Duza renidens & renitens, Non pugnem, inquit, tantis scriptoribus libens: tamen vereor vt verior Lactantius sit: *Munera, inquit, & quæ vocantur Venationes, Saturno adtribuerunt.* Ita eum locum insertâ copulâ lego. Nam & in Epitomâ Lactantij: *Munerum editiones Saturno facta* (lego *sacræ*) *sunt: scena Liberi patris est.* Addicit Lactantio Ausonius,

Gladiatores Saturnalibus dati.

Eorum præses Mars.

Vel potiùs Saturnus.

Et gladiatores funebria prœlia notum
Decertasse foro: nunc sibi harena suos

 Vindicat,

Vindicat, extremo cùm iam ſub menſe Decembri
Falcigerum placant ſanguine cæligenam.

Vbi duo notes, & pugnaſſe gladiatores Saturnalibus; & Saturno placando propitiandoque. Cauſſam quam putem eius tutelæ fuiſſe, hæc eſt. Saturnus non inter ſuperos, ſed inferos deos. Plutarchus in κατα γραφῇ κεφαλαίων. Ῥωμαῖοι, inquit, τὸν Κρόνον ἡγοῦνται θεὸν ὑποχθόνιον καὶ χθόνιον. & alibi, Κρόνον δὲ τῶν κάτω θεῶν, οὐ τῶν ἄνω νομίζουσι. Eademque opinio apud Græcos ipſos. Itaque in Tartaro eum collocat Prometheus apud Æſchylum,

Saturnus inter deos inferos habetur.

Ἐμαῖς δὲ βουλαῖς ταρτάρου μελαμβαθὴς
Κευθμὼν καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον
Αὐτοῖσι συμμάχοισι.

Me conſulente, in Tartari receſſibus
Habet latebra antiquitus ſatum Cronum,
Eiuſque comites.

Et in Catalogo deorum duodecim maiorum omiſit Ennius,

Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

non facturus, ſi inter cælites fuiſſet. Credo eam opinionem valuiſſe, quia triſte Saturni ſidus & maleficum: quale ingenium deorum inferorum. Inde eſt nænia Græcorum, Κρόνιον ὄμμα: id eſt, *Saturnius oculus*: inde ſuperſtitio, Saturni diem viæ non fauſtum. Tibullus,

Saturnus maleficus.

Tibullo lux.

Aut ego ſum cauſſatus aues, aut omina dira,
Saturni aut ſacram me tenuiſſe diem.

Ouidius ad amatorem, cui iter inuito ſuadet:

Nec pluuias opta, nec te peregrina morentur
Sabbata, nec damnis Alia nota ſuis.

Iure ergo Romani, quia gladiatorum ſanguine placari manes credebant, eaque prima ludicri cauſſa; hoc ſpectaculum dedicarunt crudo & ſanguineo deo. Quò traho etiam cultum ſacerdotum eius à reliquo vulgo ſecretum. Nam pallio coccineo myſtæ Saturni velabantur. Tertullianus de Teſtimonio animæ: *Atque id plerumque facit & vittâ Cereris redimita, & pallio Saturni coccinata, & deæ Iſidis linteata.* Idem de Pallio: *Cùm lætioris purpuræ ambitio & galatici ruboris ſuperiectio Saturnum commendat.* Coccineus enim color (quem Galaticum rubo-

Ideò ſanguine placandus.

Saturni ſacerdotes coccinati.

rem

rem appellat, quia granum id Galatiæ frequens) sanguinis & cædium est: ideoque & Imperatoriis olim paludamentis, ait Plinius, dicatum coccum. Hæc satis certa. Abnuere tamen nobis Prudentius tuus videtur, Victor, in Hamartigeneiâ:

Paludamēta Imperatorū coccinea.

Diti sacros esse gladiatores ex Prudentio.

Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,
Cui cadit infestâ fusus gladiator arenâ.

Sed * Ditem qui eundem cum Saturno hîc capiat, meâ sententiâ, haud aberret.

** Aut etiam Diti, hoc respectu, quòd manibus placandis essent gladiatores.*

CAPVT VI.

Gladiatores olim in conuiuiis: Campanorum instituto. Romani id æmulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in Cubiculariis gladiatoribus. Germanorum immanitas.

INTER hos sermones intulerant pueri missum secundum. in quo gallinæ, columbæ, turdi, & eiusmodi altilium minuta. Et ego ad hospites, En, inquam, paraui ad illud Comicum,

Non ampliter, sed munditer conuiuium.

Tempus non tulit. nec inter eos ganeones ego, quibus modulus est vitæ culina, vt ait Varro. Itaque sumite quæso contenti istis. Etiam excusas? ait Pighius.

Sibi habeant sua regna reges, sibi diuitias diuites:

nobis dum sic sit. Et quæ cæna præ istâ, quam suauissimæ doctissimæque fabulæ condiunt? Vellem paullò magis, inquam: nec tu Pighi sermonis esses tam parcus. Parcus ego? inquit. cui linguarium mehercle dandum fuit, ita insolitè hac omni cænâ sum loquax. Scis enim ingenium meum: quamque illud Homericum in me conueniat,

Ἀλλ' ὐ οἱ χάρις ἀμφιπεριστέφεται ἐπέεσιν.
Sed non illius cingebat Gratia labra.

Tace, inquam. Nam tu quidem

Λέγειν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λαλεῖν.
Bonus loqui, sed fabulari nescius.

vt inuertam illud Eupolidis. Sed quoniam cœpimus, & bella iam occasio est, de Gladiatoribus placétne largiùs fabulari? Nam verum fateamur. non alius mos est, quem disertè intellegi pluris intersit veterum scriptorum. Quæ historia ab hac

Vtilitas intellecta rei gladiatoriæ.

commemoratione gladiatorum, quis orator, quis poëta abstinuit? Et quidem pleræque metaphoræ, similitudines, imagines, alij flores orationis sunt ab istis. Occupa ergo hanc gratiam tu Pighi, & doce nos inuulgatum adhuc ritum. Egóne? ait. imò Duza hic potiùs --- *παλαιά τε πολλά τε εἰδώς.* --- *& prisca & pluria noscens.* Et solúsne Pighius hîc pro magistro? Tum ego, Qui viam ad mare nescit, amnem sibi quærit ducem: sic nos te Pighi, vti penetremus ad mare illud antiquitatum. Eia!

Gladiatores visi super mensam.

vrgetis modestiam meam, inquit. sed enim ne alienum sit ab hac mensâ. Renidens Duza: Adeò hic sermo, Pighi, mensæ non disconuenit, vt Romani rem ipsam cottidie oculis vsurpauerint super mensam. Nam in lętiori conuiuio solemne fuit, in triclinio paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam.

Auctoribus Campanis.

Ortus, vt videtur, mos à Campanis: de quibus Silius libro XI. Punicor.

Quinetiam exhilarare viris conuiuia cæde
Mos olim, & miscere epulis spectacula dira
Certantum ferro, sæpe & super ipsa cadentum
Pocula, respersis non parco sanguine mensis.

Strabo de iisdem lib. quinto: ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐξετρύφησαν, ὥστ' ἐπὶ δεῖπνον ἐκάλουν πρὸς ζεύγη μονομάχων, ὁρίζοντες ἀριθμὸν κατὰ τὴν τῶν δείπνων ἀξίαν. id est: *Eò luxus prouecti sunt, vti conuiuas vocarent ad paria gladiatorum; quorum numerum augebant minuebántve pro dignitate cuiusque conuiuij.* Liuius libro nono: *Et Romani quidem ad honorem deûm insignibus hostium armis vsi sunt: Campani ab superbiâ & odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiúmque nomine appellarunt.* Ab iis ergo auidè

Quos Romani imitati.

hauserunt Romani. de quibus Nicolaus Damascenus: τὰς τῶν μονομάχων θέας, inquit, οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις ἐποιοῦντο Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ κἀν ταῖς ἑστιάσεσιν. ἐκάλουν δ' οὖν τινες πολλάκις ἐπὶ δεῖπνον τοὺς φίλους ἐπί τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζεύγη ἴδοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ κορεσθέντες δείπνου καὶ μέθης, εἰσεκάλουν τοὺς μονομάχους. καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάττετο, αὐτοὶ δ' ἐκρότουν ἐπὶ τούτῳ ἡδόμενοι. id est: *Spectacula gladiatorum non per ferias tantùm & in theatris Romani exhibuerunt; sed priuatim in conuiuiis. Quin & ad cœnam sæpe amicos vocare soliti, cùm ob alia, tum vt bina aut terna paria gladiatorum viderent: quos vino iam & cibo madidi intrò vocabant. atque ille quidem trucidabatur: isti plausum manibus dabant,*

dabant, tanquam in re lætâ. Nec de alio ritu Horâtium exaudio:

Cædimur, & totidem plagis consumimus hostem Horatius explicatus.
Lento Samnites ad lumina prima duello.

Lumina accipio, cænæ, præter opinionem florilegi interpretis. Perseuerauit ille mos ad extrema imperij tempora. Capitolinus de Vero: *Gladiatorum etiam frequentis* (ita inibi lego) *pugnas in conuiuio habuit, trahens cœnam in noctem, & in thoro conuiuali condormiens.* Lampridius de Antonino: *Gladiatores ante conuiuium pugnantes, sibi frequenter exhibuit.* Atque hi conuiuales gladiatores sunt, quos Cubicularios Lampridius in Commodo dixit: *Inter hæc habitu victimarij victimas immolauit: in arenâ rudibus, inter cubicularios gladiatores pugnauit lucentibus aliquando mucronibus.* Ita paullò veriùs doceo, quàm Turnebus: qui Rudiarios pro Cubiculariis substituit, deâ non fauente. Nam & Dio illum in publico sine ferro, domi gladiis, & ad cædem vsque, dimicasse commemorat: καὶ ἐμονομάχει, inquit, οἴκοι μὲν, ὡς καὶ φονεύειν τινάς· ἐν δὲ τῷ κοινῷ, ἄνευ σιδήρου καὶ ἄνευ αἵματος ἀνθρωπείου. id est, *Et digladiabatur domi quidem, etiam ad cædem quorumdam, in publico autem, sine ferro, & sine sanguine humano.* Desierat Duza, & ad eum ego: Sed censen' hanc legitimam in conuiuio pugnam fuisse, an quasi lusum? Hostibus quidem nostris, inquit, sit hic lusus. prorsus legitima pugna, & cum applausu conuiuantium, occidebant, occidebantur. Ita Nicolaus: cuius verba, vt video, præteruolarunt tuas aures. Vultu auersatus feritatem eam Victor, Di boni! crudas & immanes epulas! inquit. & iam miror Lapitharum conuiuia in prouerbium isse, non isse Romanorum. Quid illos culpas? respondit Duza. nos ecce Galli nihilo meliores. Posidonius: Κελτοί, inquit, παρὰ τὸ δεῖπνον μονομαχοῦσιν. *Galli super cænam digladiantur.* Imò hoc ampliùs scribit, eò dementiæ prouectos, vt paullulo argento vel vasis aliquot fictilibus conducti (quæ pacto scilicet propinquis darentur) supini in scuto immobilesque iacerent, atque ibi accedens alius iugulum iis incideret. At enim, inquit Victor, de Germanis id accipi commodius veriusque est. Scis enim quomodò Græci vsitati voce κελτίζ.

Cubicularij gladiatores.

Vulgata in Lampridio lectio defensa, distinctione tantum adiuta.

Cruenta Romanorum conuiuia.

Celtarum siue Germanorum magis.

CAPVT VII.

In genere de Spectaculis primò. Tum de celebritate & frequentiâ Gladiatorij ludicri. quamq́ue id gratum. Quo nomine antiquis dictum. Munus, Munerarius, Munerator. Editio, Editor. Tacitus correctus. Gladiatores significatione duplici, pro re proq́ue hominibus.

AT tibi, Pighi, satin' vt præcisa nunc omnis tergiuersatio? Perge, cum Musis beneuolentibus. Sed mussante etiam Pighio, ego velut commotior, Quàm lenta hæc materies? inquam. corbita celeriùs moueatur in tranquillo mari. Fac, siquid facis. At Pighius renidens, Sine præmediter saltem, inquit. Vnde enim tam numerò possim, de re obsitâ & vetusta? Nos precabimur, ait Lernutius, Numeriam deam tibi vt adsit & Monetam. De postremâ, inquit, accipio omen: fauentior vt mihi quàm Antuerpię sit. Vos audite, adiuuate, & aberrantem dirigite. Spectaculorum res nec antiquis quidem sine curâ fuit: scripseruntq́ue de iis ex professo, quod sciamus, Suetonius Tranquillus, & *Tertullianus. Alterius liber nunc est: alterius, fuit. Sed caussa scribendi iis finisq́ue, non vna. Ille vt explicaret, noster vt damnaret, descenderunt in hanc arenam. Et sanè pleriq. Theologi è priscis, cùm viderent pietatis damno, addictum deuinctumq́ue populum his ludis, passim inuecti in eos, vt libidinis sæuitiæq́ue fontes. Et benè illi. nec malè nunc ego, qui per Suetonij vestigia iens ritus illustrabo prisci & nobis ignoti æui. Quomodò enim vel illos ipsos viros sanctos legemus capiemusq́ue, nisi cognitione aliquâ imbuti rerum earum quas carpunt? Vt omittam scripta omnia profana, quibus immittenda lux ab hac narratione. Atque vt primas totius sermonis lineas ducam, Spectaculorum apud Romanos quadrigas constituo, Gladiatores, Venationem, Circenses, Scenam. Tria ex iis ad oculos maximè, vnum pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria ferè Romanorum. aut si in aliâ gente, tenuia præ istis, & dictu parum digna. Scio & Agones Musicos fuisse, & Gymnicos ludos: sed nouè illa traducta Romam, nec mihi nunc curæ. Dicam de Gladiatoribus, vt petistis. quod inter omnia scire vos volo celeberrimum fuisse frequentissimumq́ue

Scriptores etiam olim de re ludicrâ.

**Præter hos, etiam Sinnius Capito.*

Theologi veteres inuecti in spectacula acerbè.

Diuisio spectaculorum.

Gladiatorij ludi, inter omnes, celeberrimi.

que Romæ. Cicero adfirmat seriò, oratione pro Sestio: *Equidem existimo nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud gladiatorium: neque concionis vllius, neque verò vllorum comitiorum.* Et in quo plebs maximè vel delectabatur, vel veriùs, insaniebat. Idem Cicero, de gladiatoribus: *Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maximè delectatur.* Idemque studium appositè exprimit & tangit quicumque scriptor, De caussis corruptæ eloquentiæ. *Iam verò,* inquit, *propria & peculiaria huius vrbis vitia penè in vtero matris concipi mihi videntur, histrionalis fauor, & gladiatorum equorumque studia. quibus occupatus obsessusque animus, quantulum loci bonis artibus relinquit? quotumquemque inuenerìs, qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios * adolescentulorum sermones excipimus, siquando auditoria intrauimus?* Nam illud fœdum, incredibile, quod addit: *Ne præceptores quidem vllas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent. Colligunt enim discipulos non seueritate disciplinæ, nec ingenij experimento, sed ambitione salutantium, & illecebris adulationis.* Spectaculum hoc appellatum propriè, Munus. vel quia populo gratis daretur; vel, vt Tertullianus ait, *ab officio, quia officium se mortuis facere arbitrabantur.* Et bene ac peritè Tertullianus. nam Munus propriè officium antiquis; sicut Munis, officiosus. Festus: *Munem significare certum est officiosum: sicut è contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur officio.* At origo gladiatorum, vt mox dicam, à funebri re. Is qui præbebat, ab eâ voce Munerarius dictus Glossæ, *Munerarius*, ἀγωνοθέτης. cuius vocis primum patrem Quinctilianus facit Augustum libro VIII. *Quædam in vsu,* inquit, *perquàm recentia, vt Messalla primus Reatum, Munerarium Augustus primus dixerunt.* Nam anteà vel Domini ludorum dicebantur, vt Ciceroni de Legibus: vel Editores, & res ipsa Editiones. Capitolinus in Antonino: *Absens populi Romani voluptates per ditissimos editores curari vehementer præcepit.* Lapis propre Neapolim: HIC. OB. LITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO. IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN. MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM. ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA. EDIDIT. Alius Prænete: OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM. MVNERIS. B DVI. Et exempla plu-

Gratissimi plebi.

Iuuentuti in delicijs.

* Exemplum habes in Suetonij Nerone, cap. xxij.

Hi ludi propriè Muneris nomine veniũt: etsi Venatio etiam comprehẽsa, vt dico lib. ij

Munerarius.

Dominus.

Editor.

Editiones.

In Tacito coniectura. ria obuia vulgò. Tacitum in hac voce bene emendasti Lipsi, lib. II. Annal. de vitiis Drusi: *Huc potiùs intenderet, diem ædificationibus, noctem conuiuiis traheret.* benè, inquam, tu, *editionibus*: quia ad ludos hos cruentos edendos frequentandosque Drusus pronus. Nec sine caussâ tamen ficta ab Augusto illa vox noua. quia Editores Dominíve, communes sunt omnibus ludis: Munerarius non nisi is qui munera edit, id est Gladiatores

Munerator. aut Venationes. Muneratorem dixit magis nouè Florus de Spartaco: *quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuisset.* Hîc Lernutius, Sed non res ipsa, etiam *Gladiatorium* dicta? quæ vox mihi alibi lecta. Ad illum Pighius,

*Vide lib. II cap. V. Gladiatores, pro ipsis ludis. *Lib. II. ad Attic. ep. I. Philip. I. & IX alibique.

Lecta in Liuio, inquit: sed pro * auctoramento pretioque gladiatorum, non pro ludis. At * Cicero aliique, plus semel *Gladiatores*, pro spectaculo & munere ipso vsurpant, homines pro re: vt contrà rem pro hominibus, cùm Seruitia, Coniugia dicimus, seruos & coniuges ipsos. De verbo quod satis est dixi, si addidero Gladiatorem à Quinctiliano definiri *qui in arenâ populo spectante pugnauit.* Ita enim hîc appello: non eos, quos Iu-

Gladiator quis. risconsultus, l. vlt. De iure immunitatis μαχαιρωποιὸς dixit, satis propriè, at parum vsitatè.

CAPVT VIII.

Dispositio & ordo futuri sermonis. Origo ludicri: & caussa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Ausonio præluximus, eumque emendauimus. Recensio veterum munerum. quæ olim comprehensa Actis, inter res serias. In illustrium funere gladiatores: mox etiam plebeio: idque ex testamento. Postremò & fœminarum.

Termini gladiatorij huius sermonis.

AD ipsam rem venio. de quâ dicenda mihi quattuor, Origo progressusque, Locus, homines, Modus. Hæc septa non transiliam: si fecero, lineam aduersum me poscite, vt olim

Gladiatores orti ab Etruscis.

vrbanè Afer. Origo gladiatorum à re funebri: exemplum, ab Etruscis. Ita Damascenus Nicolaus tradit: οἱ Ρωμαῖοι, inquit, παρὰ Θυῤῥηνῶν παρέλαβον τὸ ἔθος: *Romani à Tyrrhenis morem hunc accepêre.* At fortasse Etrusci ipsi à Græcis. Hermippus certè apud

* Sed hoc ad duelli potiùs pertinere videtur, quàm ad hoc ludicrum.

Athenæum τῶν * μονομαχούντων εὑρετὰς ἀποφαίνει τοὺς Μαντινεῖς, *inuentores gladiatoriæ pugnæ facit Mantinenses.* Et Statius Papinius extremo libro

libro VI. inter certamina ludosque Argolicos, etiam Gladiatorios tentatos ponit: idque prisco illo (nescio an satis cautè) æuo. Vndecumque exemplum, caussa tamen & origo, Funus. Tertullianus: *Olim quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captiuos vel malo ingenio seruos mercati in exsequiis immolabant. Posteà placuit impietatem voluptate adumbrare. itaque quos parauerant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabãt. Hæc muneris origo.* Et cum illo Seruius ad hoc Virgilij, *Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbris. Moris erat*, inquit, *in sepulchris virorum fortium captiuos necari. quod postquàm crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui à busti cineribus Bustuarij dicti.* Quod suggerit de Bustuariis, Ciceroni præibit ad lucem, scribenti in Pisonem: *Neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo Bustuario gladiatore* (Clodium intellegit) *& tecum certandum fuisset.* Mos autem vetus, quem tangunt, immolandi captiuos, vel ex Homero notus, apud quem Achilles in Patrocli rogum coniecit

Caussa præbendi, Funus.

Bustuarij gladiatores.

Cicero explicatus.

Captiui ad bustum immolari.

Δώδεκα μὲν Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλούς.
Bis senos iuuenes Troiano sanguine cretos.

Itaque prætextu hoc religionis dati publicè Romæ primi gladiatores. Dico publicè. quia facilè suspicor, iamanteà priuatim & per conuiuia innotuisse. At publicè primò in Foro boario, anno vrbis CCCCXC. Dederunt M. & D. Bruti, caussâ mortis patris. Valerius Maximus adnotauit: *Gladiatorium munus primum*, inquit, *Romæ datum est in Foro boario, Ap. Claudio & M. Fuluio Cos. Dederunt M. & D. Bruti, funebri memoriâ patris cineres honorando.* Et Epitome Liuiana XVI. *D. Iunius Brutus munus gladiatorium in defuncti patris memoriam edidit primus.* vbi malè tamen scriptoris an exscriptoris culpâ, omissus Marcus. Ausonius,

Primi publici gladiatores Romæ.

Tres primas Threcum pugnas, tribus ordine bellis
Iuniadæ patrio inferias misére sepulchro.

Ita rectè. & *Threces, pro quouis gladiatore. *Phæaces* non habent hîc locum, quidquid vetus liber eos ingerat, & vir doctus, qui in iis defendendis sudat. Malè autem *tribus ordine sellis*, pro *bellis*. Nam intellegi vult, primò data tantùm tria paria: quæ

*Vide lib. II cap. XV.

Ausonius correctus & explicatus.

poëticè & *μεγαλύνων* appellat tria bella, non aliter quàm anteà *Tres Threcum pugnas*. Nisi quis tamen *tres sellas* capiat, triplicem illum consessum Senatus, Equitum, Plebis. Hæc origo. & fallor? an numquam rep. illâ priscâ data munera, nisi in funere, &, vt Liuius appellat, *mortis caussâ*? Non fallor. Illum ipsum scriptorem videamus, qui, in libris qui exstant, pleraque ea seriò recensuit & cum curâ. Libro XVI. narrauerat (id enim ex Epitomâ liquet) tria paria data à Iuniis. Ecce annis quinquaginta pòst, (non enim priùs in ipso Liuio reperio) refert data paria duo & viginti, anno vrbis DXL. Verba eius è lib. XXIII. *M. Æmilio Lepido qui bis Consul fuit, filij tres L. M. Q. ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in foro dederunt.* Iterum libro XXXI. interiectis quatuordecim fermè annis, P. Sulpicio C. Aurelio Coss. paria vigintiquinque. *Ludi*, inquit, *funebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerij Læuini caussâ. paria quinque & viginti pugnarunt.* Et lib. XXIX. *P. Licinij funeris caussâ Visceratio data, & gladiatores CXX. pugnarunt.* Qui numerus grandior, quàm vt conueniat in id æuum: scribamque *gladiatores* LXX. Denique etiam, anno vrbis DLXXX. paria data triginta septem: quod velut primariæ magnificentiæ recensuit lib. XLI. *Munera*, inquit, *gladiatorum eo anno parua aliquot alia data. vnum ante cetera insigne fuit, vt per triduum quattuor & septuaginta homines pugnarint.* Nec *pluriens, quod mens mihi suppeditet, gladiatorum mentio in Liuio: nisi lib. XXVIII. de Scipionis munere, quod in prouinciâ præbitum, non Romæ. *Scipio*, inquit, *Carthaginem ad vota soluenda diis, munusque quod mortis caussâ patris patruique parabat, edendum rediit.* Victor hîc interpellans, Quæso, inquit, quod consilium aut quod otium Liuio, in grauem illam historiam res ludicras intexere, & has verè nugas? Pighius, Nugas nobis, inquit: non Romanis, qui hæc talia etiã referebant in Acta vrbis. atque inde scito Liuium hausisse. Satis id liquet ex Epistolâ Ciceronis ad Cælium: à quo cùm petiisset acta omnia vrbis ad se mitti, ille *gladiatorum compositiones* miserat, Cicerone leuiter irridente & indignante. Sed ne excidam, quod dicitur, à lineâ, in funere tantùm olim noti gladiatores: nec eo omni, sed virorum principum, illustriorumque. Non enim dabantur, credo, nisi in funere Indictiuo.

Olim, etiam in funere gladiatores.

In Liuio diligens recensus munerum publicorum.

*Eò, quia libri alij desunt. Nam pari curâ vbique recensuit.

Gladiatorum editiones Actis publicis perscripta.

Et non in omni morte, sed illustri.

ctiuo. Cicero suadet 11. de Legibus: *Reliqua sunt in more*, inquit, *funus vt indicatur, siquid ludorum*. Et Festus: *Indictiua funera sunt, quibus adhibentur non ludi modò, sed etiam desultores*. Spectauit eò Spartaci immane factum, qui illudens, & quasi imitatione Romanâ, Crixo è ducibus suis cæso, CCC. captiuorum morte parentauit, hoc gladiatorio ritu. Appianus narrat. & Florus eleganter: *Ille*, inquit, *de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honorem virium gladiator, defunctorum quoque prælio ducum funera imperatoriis celebrauit exsequiis, captiuosque circa rogum iussit armis dimicare, quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus si de gladiatore munerator fuisset*. Sed & Hispani in Viriathi funere fecerunt apud eundem Appianum: *Igni exstincto & iustis factis, decreuerunt vt in eius honorem multa gladiatorum paria super sepulchrum eius dimicarent*. Ergo hæc certamina primò in honorem Imperatorum procerumque. Sed paullatim, vt solet, res increbuit: & à tenui canali in mare quoddam (fas sic loqui) excreuit editionum. Dare enim cœperunt vulgò etiam priuati: & plerisque ea cura in testamentis. Cauebant, inquam, post mortem suam tot & tot paria sibi edi. Tertullianus: *Priuatorum memoriis legatariæ editiones parentant*. Seneca de breuitate vitæ: *Quidam disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitiosas exsequias*. Munera ad rogum, gladiatores sunt: rideo, qui *munia* subiiciunt. Apud Horatium, heredes

Flori & historia data lux.

Mox etiam in priuatoriis. Idque ex testamento.

Firmata & interpretata Senecæ scriptura.

Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum
Damnati paria.

Apud Persium senex,

—— at tu meus heres
Quisquis es, à turbâ paullum seductior audi.
Dis igitur genioque ducis centum paria ob res
Egregiè gestas indico.

Persius explicatus contra vulgum.

Quæ malè accipi scio de Hecatombâ. Cicero pro Sullâ: *Ita prorsus. interpositi sunt gladiatores, sed quos testamento patris deberi videmus*. Imò vsque eò mos eualuit, vt ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret, velut debitum, & ex præscripto legis. Exemplum in Suetonio insigne, cum Tiberij reprimentis laude. *Cùm Pollentina plebs*, inquit, *funus cuiusdam primipilaris*

Licentia plebis in flagitandu muneribus.

non priùs ex foro misisset, quàm extortâ pecuniâ per vim heredibus ad gladiatorium munus: cohortem ab vrbe, & aliam à Cotyis regno, dissimulatâ itineris caussâ, detectis repentè armis, per diuersas portas in opidum immisit. ac partem maiorem plebis & decurionum in perpetua vincula coniecit. Nec verò hac fini, aut in virorum saltem funeribus, stetit mos: transiit etiam (pudet pigetque) ad fœminarum. Dux & auctor rei stirps illa Veneris Cæsar Iulius: *qui munus populo epulumque in filiæ memoriam pronuntiauit, quod ante eum nemo,* ait Suetonius, cap. XXVI Et confirmat Dio: ἐπὶ τῇ θυγατρὶ, inquit, καὶ θηρίων σφαγὰς καὶ ἀνδρῶν ὁπλομαχίας ἐποίησε. id est, *Filiæ suæ & ferarum cædes, & virorum pugnas exhibuit.* Nec dubitate quin Diui exemplum cupidè imitatus sit vulgus. In Spartiano certè lego, *Hadrianum præcipuos honores socrui suæ ludis gladiatoriis impendisse.*

In mulierum etiam funeribus dati.

CAPVT IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis caussâ dati gladiatores. A plerisque magistratibus, etiam Sacerdotibus. Arcariis, (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

FONTEM crebræ editionis habetis: sed vnum. Alter superest, Voluptas. Postquam enim res placere populo visa, & omne vulgus cupiens harum spectionum: ecce ansa præbendi reperta est etiam citra funus. Florus tangit & carpit: *Vnde, inquit, gladiatorij aduersus dominos suos exercitus? nisi ad conciliandum plebis fauorem effusa largitio, cùm spectaculis indulget, supplicia quondam hostium, artem facit.* Scilicet nimis raræ illustrium diuitumque mortes: & inuentum, vt Magistratus darent, Sacerdotes, Principes, denique omnes qui gratiam à populo exambire vellent aut honorem. Bene Tertullianus ad hanc insaniam, *Transiit,* inquit, *hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viuentium, Quæsturas dico & Magistratus & Flaminia & Sacerdotia.* Et Lactantius lib. VI. *Quid dicendum est de iis, qui populari leuitate ducti, vel magnis vrbibus suffecturas opes* (notate de effuso sumptu) *exhibendis muneribus impendunt? Nisi eos dementes atque furiosos, qui præstent populo quod & ipsi perdant, & nemo eorum quibus præstatur accipiat.* Distinctè & velut per indicem de omnibus dicam. sed propitia mihi esto dea Fides: quia vereor

Voluptatis caussa præbiti.

Ab omnibus qui in honore

vt apud

vt apud istos inueniam fidem. Primi è magistratibus dederunt, vt coniicio,

ÆDILES. Quidni enim exemplum rei primum ab illo magistratu censeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Adde quòd antiquissima mentio Ædilitiorum aliquot munerum Ciceroni de Officiis secundo: quem est videre. Etiam Cæsar Ædilis munus præbuit, ex Suetonio cap. x. & Plutarcho in eius vitâ. Editio tamen ea quando cœperit, non callidè scio: vix est vt ante sexcentesimum vrbis annum, si non imponit mihi Liuius. Cur enim funebria aliquot munera recenset, nulla Æditilia: quę probabile fuisse ampla, & Senatorij apparatus? Quandocumque cœperint, mansêre tamen ad extrema imperij, recenserque Capitolinus in Gordianis: *Ædilitatis suæ tempore, duodecim populo Romano munera, id est per singulos menses singula de suo exhibuit.* Secundò dedêre Coniectura de exortu voluptarij muneris.

PRAETORES, more item vetere. Plutarchus, in Bruto, Cassium facit eum alloqui: παρὰ μὲν τῶν ἄλλων στρατηγῶν, ἐπιδόσεις καὶ θέατρα, καὶ μονομάχους: παρὰ σοῦ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἀπαιτῶν. id est: *Ab aliis quidem Prætoribus munera, & spectacula, & gladiatores: à te verò depulsionem tyrannidis populus exspectat.* Augustus aliquid hac in re innouans & astringens, τοῖς μὲν στρατηγοῖς συνέταξε τὰς πανηγύρεις πάσας, ἔκ τε τοῦ δήμου δίδοσθαί τι αὐτοῖς κελεύσας, καὶ προσαπειπὼν μήτε ἐς ἐκείνας ὁπόθεν τινὰ πλεῖον τοῦ ἑτέρου ἀναλίσκειν, μήθ' ὁπλομαχίαν, μήτ' ἄλλως, εἰ μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο· μήτ' αὖ πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: id est, *Prætoribus curam ludorum omnium imposuit, è publico aliquid eis dari præcipiens: & interdicens, nequis à se aliquid amplius altero impenderet, siue in Gladiatores, siue in alios, nisi Senatus id decreuisset. Néve sæpius, quàm bis quoque anno, Gladiatores daret, neu plurium quàm sexaginta parium*: ait Dio, libro LIIII. Posteà tamen edictum illud, quà de sumptu est, laxauit Augustus idem: καὶ τοῖς βουλομένοις τῶν στρατηγῶν τριπλάσιον τοῦ παρὰ τοῦ δημοσίου σφίσιν ἐς τὰς πανηγύρεις διδομένου προσαναλίσκειν ἐφῆκεν. id est, *Et Prætoribus, si qui vellent, concessit, vt triplum in ludos impenderent, eius quod è publico accipiebant.* Imò è publico aliquid dari vltrà vetuit, narrante eodem Græco, lib. LV. τὸ ἀργύριον τὸ τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς τὰς ὁπλομαχίας ποιοῦσιν, ἐκ τοῦ δημοσίου διδόμενον, ἐκωλύθη μηκέτ' ἀναλίσκεσθαι. id est, *Pecuniam Prætoribus, qui Gladiatores daret, è publico ad-*

In Prætoribus munera sæpe res.

E publico dati sumptus.

Sed mox sublati.

co adtribui solitam, vetuit vlterà in eam rem absumi. Caligula etiam aliquid constituit hac in re: καὶ δύο στρατηγοὺς, ἐς τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀγῶνας, *ὥσπέρ ποτε ἐγίγνετο, λαγχάνειν ἐκέλευσε: id est, *& duos Prætores, ludos Gladiatorios, vti anteà factum, sortiri iussit.* notat Dio lib. LVIII. At Claudius prorsum vetuit, & à Prętoribus ea munera remouit. Idē Dio: τοῖς τε στρατηγοῖς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν. id est, *Prætores vetuit vlterà edere Gladiatoria munera.* fortasse tūc, cùm Quæstoribus imposuit, vt dicam. Videntur tamen iterum irrupisse, & sub Traiano ea Iuuenalis agnoscit:

Credo id capiendum, vt iterum publico sumptu ederint, permissu Cay.

Claudius prætoria munera tollit.

Quæ mox iterū in vsu.

—— quanti sua funera vendant
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant celsi prætoris vendere ludis.

De arenâ enim ij versus. Et Lampridius in Commodo: *Commodianum etiam Prætorem dixit, quo præsente sæpissimè gladiator pugnauit.* vbi legam, *præsidente.* Tertiò

Lampridius correctus.

QVAESTORES. instituto Claudij, vt disertè notat Tranquillus cap. XXIIII. *Collegio Quæstorum pro straturâ viarum gladiatorium munus iniunxit.* Quod tamen cōnatus Nero tollere, qui sanxit, *vt ne designatis quidem Quæstoribus gladiatores edendi necessitas esset.* Sed reduxit denuò Domitianus, & *Quæstoria munera olim omissa reuocauit,* vt scribit Suetonius capite IIII. Itaque crebra mentio deinceps. Capitolinus in M. Antonino: *Gladiatorium quasi priuatus Quæstor edidit munus.* Idem in Vero: *Medius inter Pium & Marcum resedit, cùm Quæstor populo munus daret.* Spartianus in Caracallâ: *Papinianus qui ante triduum Quæstor opulentum ediderat munus.* Non leuauit sed auxit Quæstorum onus Alexander: qui *Quæstores candidatos iussit ex suâ pecuniâ munera populo dare: sed vt post Quæsturam Præturas acciperent, & prouincias regerent,* ait Lampridius. Quartò dedêre

Quæstorum munera Nero tollit.

Frustrà reuocante iterum Domitiano.

CONSVLES, *exemplis tamen haud ita crebris. Cicero secundo de Offic. *magnificentissima Pompeij munera secundo consulatu* celebrat. Marcellus Iurisconsultus l. XXXVI. De cond. & demonstr. *Viuo Mæuio Seius consul designatus est, & munus edidit.* Et facit Suetonij locus, Nerone capite IIII. Hæc de magistratibus reperio. Iam verò dedêre etiam

Nō crebrò reperia consularia munera. dico de gladiatoribus. Nam de Venatione sæpe. Et ad eā hæc ipsa possis referre, excepto Tranquilli loco.

SACERDOTES. atque ita Pontificales ludos in Tranquillo obseruo Aug. cap. XLIIII. & Sacerdotales ludos in Plinio

nio libro VII. Epiſtolarum. Addite & Tertulliani verba, quæ ſuprà. • Item nouo nomine & re

ÆRARII. Ita enim ſanè in Lampridij Alexandro legitur: *Ærarios verò instituit qui de areá* (ita vetus lectio) *fiſci ederent munera, eademque parciora.* quamquam emendandum cenſeo, *Arcarios instituit*, & mox, *de arcá fiſci.* Arcarij enim apud * Symmachum, Caſſiodorum, & in Codice Theodoſij lecti, qui præerant arcæ. Denique

Lampridius emendatus.

Arca & Arcarij.

** Iureti Notas ad Symmachũ vide, lib. I. epiſt. LXII.*

IMPERATORES, ita quidem frequenter, vt hoc eximium cenſuiſſe videantur inter munia Principatus. Dabant enim Natali ſuo: dabant Quinquennalibus, Decennalibus, Viceſimalibus: dabant in Dedicatione publicorum operum: in Victoriâ & triumpho: & per variam occaſionem, vti ex hiſtoriâ inferioris æui promptum colligere, ne faſtidium vobis pariam tot exemplis.

Principes quando dederint.

CAPVT X.

Nec Romæ ſolùm, ſed in prouinciis. Vbi reges dabant, præſidéſque. Paulatim in coloniis & municipiis increbuit mos: vbi minores magiſtratus dabant. Poſteà promiſcuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant.

ROMAE iſta. Quid in prouinciis? certè & eas peruaſit ſtudium huius ludicri, velut tabes. Primus Perſeus Macedonum rex tranſtulit in Græciam: quod docuit me Liuius libro XLI. *Spectaculorum quoque magnificentiá,* inquit, *reges omnes vicit ſuperiores, reliquorum ſui moris & copiá Græcorum artificum: gladiatorium munus Romanæ conſuetudinis, primò maiore cum* * *terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum, quàm cum voluptate dedit. deinde ſæpius dando, & modò vulneribus tenus, modò ſine miſſione etiam, & familiare oculis gratumque id ſpectaculum fecit, & armorum ſtudium pleriſque iuuenum accendit.* Nec dubiè alij reges & dynaſtæ, in ſua regna. Et profanæ ſolùm gentes? imò ipſi ecce Iudæi. apud quos * Herodes rex ſub Auguſto in ſingulis penè opidis theatra & amphiteatra conſtituit. & Agrippa vnâ commiſſione dedit paria ſeptingenta, Romanos quodammodo ipſos exſuperans. Ioſephus lib. XIX. in hæc verba: Ἑπτακοσίων

Dati etiã in Prouinciis, à regibus.

Quando in Macedoniâ, & fortaſſe Græciâ, primum.

** Quod ipſum hodie eueniret.*

Quando in Iudæâ.

** Vide Ioſep. lib. XIX. variis locis.*

Multitudo gladiatorum in Iudæâ.

τὸ αὐτῶν τὴν καθιέρωσιν μεγαλοπρεπῶς, ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, πλήθει μονομάχων, τὴν αὐτοῦ δεικνὺς μεγαλόνοιαν· ἔνθα καὶ τὴν χρὴ πλῆθος ἀντίταξιν, βουληθεὶς γίνεσθαι τῶν θεωμένων τέρψιν, ἑπτακοσίους ἄνδρας ἑπτακοσίοις μαχησομένους ἔπεμψε, κακούργους ὅσους εἶχεν ἀποτάξας εἰς τήνδε τὴν πρᾶξιν, ἵνα οἱ μὲν κολασθῶσι, τὸ πολέμου δὲ ἔργον γένηται τέρψις εἰρήνης. id est: *Dedicationem eorum operum magnificè celebrauit in Amphitheatro, copiâ gladiatorum, ostendens animi sui magnitudinem. vbi etiam, vt multitudine inter se pugnantium augeretur voluptas spectantium, septingentos viros cum septingentis commisit, noxios quotquot habuit in hanc operam destinans: vt & illi pœnas dignas luerent; & belli imago, oblectatio pacis esset.*

Dati etiam à Præsidibus. Nec reges solùm insanierunt hanc insaniam, sed etiam in prouinciis passim Proconsules Præsidésque. Ab eâ mente est, quod

Tacitus explicatus. Tacitus Iunio Blæso qui Pannoniæ Præfectus, gladiatores adtribuit, lib. I. Annal. *Nocte proximâ*, inquit, *iugulauit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat.* Et mox: *Pars militum gladiatores, qui è seruitio Blæsi erant, vinciunt* Et multo clariùs lib. XIII. *Edixit Cæsar nequis magistratus aut Procurator qui prouinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet. Nam antè non minùs tali largitione, quàm corripiendis pecuniis subiectos adfligebant: dum quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant.* Vbi etiam vetitas eiusmodi editiones vide-

Dati in coloniis & municipiis vulgò. tis: sed obedientiâ, vt metuo, non diuturnâ. Iam verò coloniæ & municipia pleraque æmulabantur: & passim inter reliquias vetustatis Amphitheatra etiamnunc, cædium istarum sedes. De Græciâ quidem Philostratus satis testabitur, IIII. de vitâ Apollonij. Alius item error Athenis emendatus est. *Conueniens enim populus in theatrum, quod in arce est, Gladiatores sese mutuo iugulantes spectabat, magisque ibi tunc talia exempla edebantur, quàm nunc Corinthi. Nam magnis pecuniis empti homines nequam eò ducebantur, vt adulteri, perfossores parietum, sectores marsupiorum, receptores fugitiuorum, aliiq; tales. Athenienses autem eos armis instruentes, certare inter se iubebant. quam tam crudelem consuetudinem Apollonius illic sustulit.* Videtis in Græciâ passim edita, & parum fideliter, puto, sustulit Apollonius. Idem alibi: atque vt Romæ magistratus præbebant: sic in coloniis municipiisque Duum-

Ab Aedilibus. uiri aut Ædiles. Apuleius indicat libro x. *Thyasus*, inquit, *oriundus patriâ Corintho, gradatim permensis honoribus, quinquennali magistratu*

giſtratu fuerat deſtinatus: & vt ſplendori capeſſendorum reſponderet faſcium, manus gladiatorum triduanis ſpectaculis pollicitus, latiùs munificentiam ſuam protendebat. Nam quòd ſcribit quinquennalem magiſtratum, non alios intellegit quàm Ædiles quinquennales. Sed & multi priuati dabant, nullâ lege, ad populi tantùm gratiam & pecuniæ ſuæ illudentes. Sic apud eundem Apuleium lib. IIII. in Platearum ciuitate Demochares quidam, *munus gladiatorum editurus, genere primarius vir, & opibus pluribus, & liberalitate præcipuus, digno fortunæ ſuæ ſplendore publicas voluptates inſtruebat.* Sic apud Martialem neſcio quis cerdo: quem poëta tangit iure,

Apuleio lux. filense Beroaldo.

Dati etiam à priuatis.

Imò à cerdonibus.

Das gladiatores ſutorum regule cerdo:
Quodque tibi tribuit ſubula, ſica rapit.

Apud Tacitum, Fidenis, Atilius quidam generis libertini. Et ab hac cauſsâ in lapidibus frequenter decreti honores leguntur: vt Præneſte,

Statua ob prabitionem, & tituli paſſim.

A. MVNIO. A. F.
MIN. EVARISTO
*SPL. EQ. R. PAT. COL.
OMNIB. HONOR.
NITIDE. FVNCTO
OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM
MVNERIS. BIDVI. POPVLO
POSTVLANTE. BIGAM
PLACVIT. EQVEST. STATVA
DECRETO. ORDINIS. EVM
ORNARI
L. D. D. D.

**id eſt, ſplendido equiti Romano, patrono coloniæ.*

Item iuxta Neapolim:

L. EGNATIO. INVENTO
PATRI. L. EGNATI. POLLI
RVFI. HONORATI. EQVO. P.
AB. IMPERATORIBVS. ANTONINO
ET. VERO AVG.
HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO
IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN.

MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM
ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA
EDIDIT
COLONI. ET. INCOLAE
OB. MVNIFICENTIAM. EIVS
L. D. D. D.

Dabant pro salute principis. Frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris. Sic Sueſſæ C. Titio cuidam honores decreti in marmore leguntur, QVOD. PRO. SALVTE. ET. INDVLGENTIA. IMP. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG. MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. EX. PECVNIA. SVA. EDIDISSET. Vetuit Claudius frustrà. Quanquam id Claudius, quod in ſe erat, vetuiſſet, narrante Dione libro vlt. τοῖς τε στρατηγοῖς, inquit, τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν, καὶ εἰ δή τις ἄλλος αὐτοὺς ὁπουδή ποτε ἐπιτελοίη, ἀλλὰ μή τι νεῶς καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ σωτηρίας γιγνομένων σφῶν ἢ γράφεσθαι ἢ καὶ λέγεσθαι ἐκέλευσε. id eſt: *Prætoribus edixit gladiatorios ludos non præbere: & ſiquis alius eos vbicumque locorum daret, ne ſuſceptos eos factosque pro ſalute ſuâ aut ſcriberet aut diceret.* Atque hi fortaſſe Honorarij ludi Suetonio dicti, in Aug. cap. XXXII. quia in honorem Principis ſuſcepti. etſi aliam eius verbi ſententiam haud ſperno. Certis diebus dati. Poſtremò non homines ſolùm certi qui darent, ſed Saturnalibus. etiam tempora quędam quibus darentur: Saturnalia inprimis, Quinquatribus. vt prædixi. Deinde Quinquatruum feſti dies. Ouidius:

Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro;
Cauſſa, quòd eſt illâ nata Minerua die.
Altera tréſque ſuper raſâ celebrantur arenâ,
Enſibus exſertis bellica læta dea eſt.

Quod ait diem primam puram à ſanguine: ita capio, vt pugnauerint quidem, ſed rudibus non ferro. Dio ad hanc rem ſcribit lib. LIIII. Auguſtum dediſſe μονομαχίας ἀγῶνας, ἐν τοῖς Παναθηναίοις, τῷ τῶν παίδων ὀνόματι, *gladiatorum ludos, Quinquatribus, filiorum nomine.* Dies inſerti ad honorem principis. Atque etiam per adulationem Senatus, dies vnus altérve gladiatoribus ſæpe additus, in honorem Cæſaris: vt in eo ipſo ſcriptore obuia exempla.

CAPVT

CAPVT XI.

Crebritas munerum, & multitudo pugnantium, supra nostram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

INTERQVIESCENTE paullùm Pighio, Victor, Non teneo me vltrà, inquit. & quis hic furor? quæ publica clades orbis terræ? Pighius illum intuens, Magis id dicas Victor, inquit: si numerum tibi dierum recensuero, quibus dati: numerum hominum, qui dati. Cæsar Ædilis CCCXX. paria dedit, auctore Plutarcho. Adrianus Cæsar *Gladiatorium munus per sex dies continuos exhibuit*, narrante Spartiano. Gordianus, *ædilitatis suæ tempore duodecim populo Romano munera, id est, per singulos menses singula exhibuit: ita vt* * *gladiatorum nonnunquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis*, vt scribit Capitolinus. Et nugas adhuc loquor & vitreas fractas, præut Titi editio fuit; qui Gladiatores, Venatus, Naumachias per centum dies dedit, auctore Dione. Quid plura? ecce bonus & moderatus Princeps Traianus, spectacula eiusmodi per dies centum vigintitres continuauit, & gladiatorum decem millia dedit. Tu Lipsi abnutas? dabo fidei meæ caussâ Dionis ipsa verba. καὶ θέας, inquit, ἐν τρισὶ καὶ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἡμέραις ἐποίησεν, ἐν αἷς θηρία τε καὶ βοτὰ χίλιά που καὶ μύρια πού ἐσφάγη, καὶ μονομάχοι μύριοι ἠγωνίσαντο. id est, *Et spectacula centum & viginti dierum edidit. in quibus feras cicuresque animantes, interdum mille, interdum ad decem millia, interfectæ sunt. gladiatorum autem decem millia pugnarunt.* Itaque magna copia Romæ & in prouinciis gladiatorum: nec diutiùs conniueo in mendâ quæ Plinij codices obsedit libro XI. cap. XXXVII. *Viginti*, inquit, *gladiatorum paria in Caij principis ludo fuerunt, in iis duo omnino qui contra comminationem aliquam non conniuerent.* Vestram fidem! in magnifici illius & in has voluptates effusi Principis ludo, dumtaxat viginti paria? At ego scio plures sæpe habuisse vnum aliquem è Quiritium plebe: Gordianus ecce Romæ habuit *gladiatorum fiscalium paria mille*, ait Capitolinus. nec tamen aut imperium tunc, aut ipse, ad Caligulę & illius æui opes. Otho Imperator duo millia gladiatorum contra Vitellium armauit, auctore Tacito. credo, ex iis tantùm,

Crebritas gladiatorum & munerum.

* *Ergo vnus ille nō minus tribus millibus dedit, vno Anno.*

Incredibilis editio Traiani.

In Plinio mēdū ostensum.

Et sublatum. qui in Principis fisco. Fidenter igitur rescribo, *Mille gladiatorum paria.* & video erroris caussam. Notatus apud Plinium scilicet numerus fuit, non perscriptus. *Millenaria nota saepe corrupta.* Nota autem millenaria haec olim, in lapidibus obuia, ∞: quae ignorabilis obiecta exscriptori. Itaque censuit, similitudine aliquâ captus, geminatum X esse: fecitque viginti. Nunquam mihi fides apud vos, si hodie huius rei sum mendax. Idem planè mendum in Suetonij Tiberio, cap. LXI. *Etiam in Suetonio.* de Principis illius immani saeuitiâ: *Viginti, inquit, vno die abiecti tractique, interque eos pueri & feminae.* Corrigo vtiliter, *Mille vno die.* Quidni corrigam? Tacitus de eâdem re: *Iacuit immensa strages, omnis sexus, omnis aetas, illustres, ignobiles, dispersi aut aggregati.* Quae hîc (vt cum Plauto loquar) paratragoediat Tacitus, non est vt locum habeant in viginti homullis. Denique *historia ipsa refellit, quam censeo legatis in Dione. Quod autem ad rem, de quâ Plinius: certè magis mira eius adseueratio, si inter tam multos reperti dumtaxat inconniuis oculis duo; non mira, si inter viginti.

*Omnes enim vocati, qui accusati in caussâ Seiani.

CAPVT XII.

Detestatio huius verè sceleris. quaeque leges ab antiquis latae, ad coërcendam effusam praebitionem. Eae duorum generum, quae certos homines ab editione arcerent: quaeque numerum & modum editioni ipsi ponerent. Postremò tota res sublata. Ammianus explicatus & Prudentius.

ORIGINEM videtis, progressumque: & quàm non temerè à funere orta res, quae reuerâ funus & pestis orbi terrae. *Calamitas orbi inuecta per hos ludos.* Credo, imò scio, nullum bellum tantam cladem vastitiemque generi humano intulisse, quàm hos ad voluptatem ludos. *Diuinatio probabilis in numero interfectorum.* Numerum cum animis vestris recensete dierum quos dixi hominumque: mentior, si non vnus aliquis mensis Europae stetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Heu mores! Neronem culpamus aut Caligulam, qui centum aliquot homines vitâ interfecerunt, irâ siue metu: ecce vnus editor, homines supra mille ludens interfecit, & die non toto. Atque haec delicias vocabant, & cibum oculorum: fiebantque non per vnius alteriúsve lasciuiam, sed velut publicâ lege, & decreto.

Itaque

Itaque eò ventum est, vt aliis legibus effusio ista fuerit coërcendæ: quas ordine dabo. Primò ad ambitum reprimendum, inuenio cautum, nequis daret candidatus. Legem eam tulit M. Tullius consul: & vis eius sententiaque expressa, interrogatione in Vatinium: *Cùm mea lex dilucidè vetet, biennio quo quis petat, petiturúsve sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præstitutâ die: quæ tanta in te sit amentia, vt in ipsâ petitione gladiatores audeas dare?* Et pro Sestio: *Acta mea ait sibi displicere. quis nescit? qui legem eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio quo quis petierit aut petiturus sit dare?* Ex quibus postremis verbis facile visu & sublatu mendum in priore loco contra Vatinium, *biennio quo quis petat*. Potiùs enim, *quo quis petiit*. Cautum etiam de numero gladiatorum aliquid, sub idem tempus. Suetonius de Ædilitate Cæsaris, cap. x. *Cùm multiplici familiâ vndique comparatâ, inimicos exterruisset: cautum est de numero gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam Romæ habere liceret*. etsi id interdictum ad habitationem potiùs in vrbe pertinere videatur, quàm ad pugnantium numerum. Sicut in Catilinariâ coniuratione, item remoti gladiatores ab vrbe: &, *decreuere*, inquit Sallustius, *vti gladiatoriæ familiæ Capuam & in cetera municipia distribuerentur.* Sed Augustus certè etiam de numero parium cauit, edixitque anno vrbis DCCXXXII. μήθ' ὁπλομαχίαν πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: *nec Gladiatores sæpius quàm bis anno dari, nec plurium quàm* LX. *parium*. quod ipsum tamen pertinuisse modò censeo ad editiones Prætorum, qui publico, in parte, sumptu præbebant: vti ex prioribus Dionis verbis appâret. At Tiberius firmus contra ista, certum numerum in commune præscripsit, narrante Tranquillo, cap. XXXIIII. *Ludorum ac munerum*, inquit, *impensas corripuit, mercedibus scenicorum recisis* (ita verius quàm, *rescissis*) *paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis*. Ad hoc edictum, siue Sc. fuit, respexit Tacitus lib. XIII. Annal. *Non referrem vulgatissimum Senatusconsultum, quo ciuitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum concedebatur, nisi Pætus Thrasea contradixisset, prebuissetque materiam obtrectatoribus arguendæ sententiæ.* Sed post Tiberium Caligula, conculcato hoc interdicto, ἐπέτρεψε τοῖς βουλομένοις καὶ ὑπὲρ τὸν νόμον τῷ ἀριθμῷ τῶν μονομαχούντων χρῆσθαι: *permisit volentibus cunctis, etiam*

Leges reprimendis editionibus.

Vetiti dare Candidati.

Cicero correctus.

Numerus definitus, supra quem ne haberent in vrbe.

Ne darent etiam.

Tiberij cū de re edictum.

Tacitus explicatus.

Caligula nullum fecit Tiberij interdictum.

etiam supra numerum definitum, gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio suo & sæculo videtur, ducente nos Plinij loco, in Panegyrico: *De ampliando numero gladiatorum aut instituendo collegio fabrûm consulebamur: & quasi prolatis imperij finibus, nunc ingentes arcus, nunc menses nomini Cæsarum dicabamus.* Nec de numero solùm Tiberius, aliquid etiam statuit de munerariis. cauitque Sc. *nequis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res*, ait Tacitus libro IIII. Fortasse & idem vetuit, nequis edidisse vellet libertus. Fuisse id scitum, colligo ex Suetonij Claudio cap. XXVIII. qui Harpocræ liberto, *lecticâ per vrbem vehendi spectaculáque publicè edendi ius tribuit.* Nisi enim id antè vetitum, indulgeat nunc frustrâ. Quin & Nerone Principe statutum, nequis Præses aut Procurator qui prouinciam obtineret, gladiatores daret. Tacitus auctor lib. XIII. cuius verba memini referre antè. Reperio etiam Sumptum ad munera, coërcitum plus semel. Antoninus Pius *Sumptum muneribus gladiatoriis instituit*, ait Capitolinus: id est, profusionem vetuit, certâ pecuniâ definitâ. Post illum Marcus Philosophus *Gladiatoria spectacula omnifariam temperauit*, siue, vt idem Capitolinus posteà ait, *Gladiatorij muneris sumptus modum fecit.* Alexander verò, monente Lampridio, *Habuit in animo vt munera per totum annum dispergeret, vt per XXX. dies munus populo daretur*: salubri consilio, sed sine effectu. Perrupit enim omnia septa inueterata licentia: nec iam princeps aut lex, qui capere posset tam effusis cupiditatibus modum. Itaque tardè, imò serò, descensum eò, vt gladiataria spectacula prorsum tollerentur. Eam sublationem Zonaras Neruæ Imperatori adsignat, qui, vt ait, *gladiatorum compositiones & certamina vetuit.* Parum cautè, vereque. quoniam reuerâ sub Neruâ & post Neruam mansêre ij ludi: sed sumptus dumtaxat numerumque imminuit. & circumspectiùs Dio, πολλάς, inquit, ἱπποδρομίας, ἄλλας τινὰς θέας κατέλυσε, συστέλλων ὡς οἷόν τε δαπανήματα: *Crebros Circenses, & alia quædam spectacula sustulit, imminuens & temperans, quà fieri posset, sumptus.* Veriùs pulcherrimæ rei laudem ad Constantinum Imp. referemus: cuius vtinam cetera fuissent ad hoc exemplum! Is primus Romanorum Principum, gladiatoria spectacula è toto orbe Romano submouit, anno ab vr-

Margin notes: Traiã & Domitianus. — Cautum qui dare possent, qui non possent. — Non liberti. — Nõ Præsides. — De sumptu item cautum. — Tandem sublati gladiatores. — Zonaræ lapsus. — Constantini lex.

ab vrbe conditâ CIƆ. LXVII. pænè ſexcentis, poſt inſtituta ea, annis. Auctor Sozomenus lib. I. Παρὰ δὲ Ῥωμαίοις, inquit, τότε πρῶτον ἡ τῶν μονομάχων ἐλύθη θέα: *Apud Romanos tunc primùm ſublatum Gladiatorum ſpectaculum.* Et Euſebius lib. IIII. de vitâ Conſtantini: διεκελεύετο, inquit, μὴ θύειν εἰδώλοις, μὴ μονομάχων μιαιφονίαις μολύνειν τὰς πόλεις: *vetuit idolis ſacrificari, vetuit gladiatorum cædibus pollui vrbes.* Meminit & Calliſtus libro VII. Quin etiam nunc inſerta Iuſtinianæo *Codici Conſtantini ipſa lex: *Cruenta ſpectacula, in otio ciuili & domeſticâ quiete, non placent. quapropter omnino gladiatores eſſe prohibemus.* Et hoc quidem rectè notatum à peritis duobus noſtri æui Iuriſconſultis: quibus ſuggero Ammiani Marcellini egregium locum lib. XIIII. de ſæuitiâ Conſtantij: *Erat*, inquit, *diritatis eius hoc quoque indicium nec obſcurum, nec latens, quòd ludicris cruentis delectabatur, & in Circo ſex vel ſeptem aliquotiens vetitis certaminibus pugilum vicißim ſe concidentium perfuſorumque ſanguine ſpecie, vt lucratus ingentia lætabatur.* Nam ludicra cruenta, ita, vt Conſtantini lex *cruenta ſpectacula.* & quòd ait Pugiles, vſurpat ſanè pro Gladiatoribus, ritu Græcanico, quibus πύκτης & *πυκτεύειν etiam de iſtis. Ipſe clarè indicat, cùm addit, *ſeſe concidentium & ſanguine perfuſorum:* multoque clariùs, cùm ait, *vetitis certaminibus.* reſpiciens ſcilicet ad Conſtantini interdictum. Et repreſſit quidem igitur Chriſtianus Princeps, eoque nec apud Saluianum, qui ludos exagitat ex profeſſo, memoria gladiatorum; nec apud Caſſiodorum quidem accurata: tamen & ſub Conſtantio, & poſteà ſub Theodoſio a c Valentiniano cônati irrumpere: imò irrupêre. Lex in Theodoſiano Codice eſt, quâ *Munerarij prohibentur auctoratos militiæ, vel Palatinâ præditos dignitate, in ludum producere.* Si in iſtis tantùm vetitum: iure argumentor, permiſſum in aliis. Adde & l. quanquam. Cod. Theod. De paganis. Etiam Auguſtinum lib. VI. Confeſſ. cap. VIII. qui *Alypium ſuum, gladiatorij ſpectaculi inhiatu incredibiliter abreptum* ſcribit. Etiam ſub Honorio, Prudentius locis aliquot deſcribit, & damnat: votum imò precesque interponit ad Principem, pro tollendo:

Quod genus vt ſceleris iam neſciat aurea Roma
Te precor Auſonij dux auguſtiſſime regni:
*Et tam triſte *ſacrum iubeas, vt cetera, tolli.*

*Lib. XI. tit. XLIII.

Ammiano data lux.

*Artemidorus in capite περὶ μονομάχων.

Iterum in vſu gladiatores.

Lib. vlt. contra Sym.

*Benè, Sacrum. quia Dis inferis placandis.

 Et pau-

Et paucis interſitis:

Arripe dilatam tua, Dux, in tempora famam,
Quodque patris ſupereſt, ſucceſſor, laudis habeto.
Ille vrbem vetuit taurorum ſanguine tingi:
Tu mortes miſerorum hominum prohibeto litare.
Nullus in vrbe cadat, cuius ſit pœna voluptas.
Iam ſolis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.

Et ſuſtulit ſanè Honorius, occaſione Telemachi cuiuſdam monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodam ardore diducere conatus, à populo lapidibus obrutus fuit. De quo facto Theodoretus lib. v. Hiſtor. Eccleſ. cap. xxvi. & Caſſiodorus in Tripertitæ lib. x. cap. 11. Ita obuiam itum ludo non ludo: & ſublata adeò res cum memoriâ gladiatorum, vt ægrè nunc ad intelligentiam retrahere poſſimus morem fugitiuum.

CAPVT XIII.

Additamenti loco ad primam ſermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illuſtratus.

DE origine, progreſſu, deque interdicto gladiatoriæ rei, quod ſatis eſt, dixi: non abſurdè adiunxero, quo habitu dederint, quoque modo. Duo genera collocaui inter Editores: Magiſtratus, & Priuatos. Qui enim munus mortis cauſsâ dabant, plerique videlicet fuere priuati: tamen dabant non quaſi priuati. Per dies enim omnes muneris, prætextæ illis ius, lictorum, accenſi: omninoque imaginem quandam gerebant magiſtratus. De prætextâ, Feſtus: *Prætextâ pullâ nulli alij licebat vti, quàm ei qui funus faciebat.* Cicero in Piſonem: *Sex. Clodium qui nunquam anteà prætextatus fuerat, ludos facere & prætextatum volitare paſſus es.* Ex hoc ritu Suetonium nouè interpretor Claudij cap. 11. *Ob valetudinem gladiatorio munere, quod ſimul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus nouo more præſedit.* Benè, nouo more: debuiſſet enim prætextatus. Sed Palliolum, in morbo veſtis. Quinctilianus: *Palliolum, ſicut faſcias & focalia, ſola excuſare poteſt valetudo.* Seneca libro IIII. Natural. Quæſtionum: *Videbis quoſdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros.*

Habitus veſtisque Editorum.

Prætextati fuêre.

Suetonius nouè illuſtratus.

Palliolati, ægri.

& agros. De lictoribus & accenso, Cicero de Legibus: *Reliqua sunt in more, funus vt indicatur, siquid ludorum: dominúsque funeris vtatur accenso atque lictoribus.* Nec illud in occasione prætereo, propriam quandam vestem fuisse in munere funebri ipsorum spectatorum. Spectabant enim in penulâ pullâ. Dio L V. κἀν τούτῳ καὶ ἐπιτάφιοι ἐπὶ τῷ Ἀγρίππᾳ ὁπλομαχίαι, φαιὰν ἐσθῆτα τῶν τε ἄλλων, πλὴν τοῦ Αὐγούστου καὶ αὐτῶν τῶν υἱέων αὐτοῦ, λαβόντων, καὶ ἑνὸς πρὸς ἕνα καὶ πλειόνων πρὸς ἴσους ἐγένοντο: *Interea & funebre munus gladiatorium editum, cùm singulis certantibus, tum pluribus contra pares, quod cùm alij omnes spectarunt in pullâ veste, tum & filij Augusti, solo ipso excepto.* Lampridius in Commodo: *Contra consuetudinem, penulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire; quod funeribus solebat; ipse in togâ pullâ præsidens.* Quibus è verbis vtrumque discimus, in funebri munere penulatos; in alio, togatos spectatores fuisse. Nec procudo vltrà sermonem limitis primi.

Lictores & accensus Editori.

Spectatores in quâ veste.

Penulati, ad funebre munus.

Ad vel spectatorum, Togati.

CAPVT XIIII.

Pars secunda, De loco. qui cùm duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & administri. De victu & saginâ gladiatorum in his ludis. qui fuêre etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formâ.

AD locum transeo. qui duplex, Ludus, & Arena. Illum appello, vbi habiti altíque gladiatores: hunc, vbi dati & producti. De priore, priùs. *Ludus gladiatorius*, inquit Isidorus, *Inde dictus quòd in eo iuuenes vsum armorum condiscant.* Nam primò credo gladiatores domi & in reliquâ familiâ fuisse, imò nec eruditos valdè ad pugnam fuisse. Polybius hoc mihi dicit, nec ratio abnuit, quæ vult prima omnia rudia magis & impolita esse: sed Polybius ita in fragmento apud Suidam: καὶ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ κρατίστου ἐγένετο παρὰ ῥωμαίοις ἡ μονομαχία· ἐν δὲ τῷ καθ' ἡμᾶς πολλαὶ ὁδοὶ εὕρηνται: *Olim & initio apud Romanos nudis viribus gladiatorum certamen constabat; nunc autem plures viæ & modi reperti.* Significat nec genera tam multa fuisse, quàm mox dicam: nec item ludos, in quibus accuratè docerentur. qui tamen, crescente numero & crebritate editionum, publicè sunt aperti, & in iis Magistri. Etsi quidam splendidiores, etiam post institu-

De ludis gladiatorum.

Antea in domibus.

tos ludos, habuêre domi eos aut apud amicos. Ita C. Cæſar *Tirones neque in ludo neque per laniſtas, ſed in domibus per equites Rom. ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat*, ſcribit Sueton. cap. XXVI. Quod tamen perrarum, & vulgò ars pugnandi docta exercitaque in ipſis ludis. Prudentius:

Ludi ad artē deſtinati.

Nam quid veſani ſibi vult ars impia ludi?
*Quid mortes iuuenum, quid ſanguine *paſta voluptas?*

* Male parta.

Seneca libro II. de Irâ: *Non alia quàm in ludo gladiatorio vita eſt, cum iiſdem viuentium pugnantiúmque.* Luſorium appellaſſe Lampridius videtur in Eligabalo: *Strauit ſibi*, inquit, *triclinium in ſummo Luſorio, & dum pranderet, noxios* (ita appellat gladiatores) *& venationes ſibi exhibuit*. vel vt mauelim, *ibi exhibuit*. Et in Saluiano Maſſilienſi Epiſcopo idem verbum, lib. VI. *Longum eſt nunc dicere de omnibus Amphitheatris, Odeis, Luſoriis.* Græcè καταγώγιον μονομάχων appellat Herodianus, quaſi dicas diuerſorium domiciliumque. De Commodo: εἰς τοσοῦτον, inquit, προεχώρησε μανίας, ὡς μηκέτι βούλεσθαι βασίλειον ἑστίαν οἰκεῖν, ἀλλὰ γὰρ μετοικισθῆναι ἐβούλετο μονομάχων καταγώγιον. id eſt, *Eò dementiæ venit, vt iam nec Aulam & Palatium inhabitare vellet, ſed migrare conſtituerat in ludum Gladiatorium.* Quam eamdem monſtri illius inſaniam etiam Lampridius & Xiphilinus adnotarunt. Suidas μονομαχοτροφεῖον dicit, contentus tamen, ſine alio additamento, poſuiſſe nudam vocem. In vrbe autem plures eiuſmodi ludi, nominibus ſuis noti & diſcreti: quorum in P. Victore mentio, & paſſim in marmoribus priſcæ vrbis. Repperi iſtos. LVDVM GALLICVM. LVDVM DACICVM. LVDVM MAGNVM. LVDVM MAMERTINVM. LVDVM MATVTINVM. & in Horatio in eâ ad Piſones, *Ludum Æmilium.* E quibus tamen non abnuerim, quin aliqui etiam beſtiariorum fuerint: vti certè *Matutinus. Hiſce ludis non Laniſtæ ſolùm præerant, vt dicam iam nunc, ſed etiam digniori nomine Procuratores. nec ij de plebe, ſed ex ciuium primis: fuitque velut inter dignitates & infulas id munus. Lapis priſcus: CVRATOR. MVNERIS. PVBL. GLADIATOR. Tacitus Annali XI. *Decius quoque Calpurnianus & Sulpicius Rufus Procurator ludi, eâdem pœnâ adfecti.* Inſcriptio alia vetus:

Luſoria dicti etiam.

Plures ludi in vrbe Romã.

Eorum catalogus.

Diſtincti ludi beſtiariorum & gladiatorum.

* Nam matutina ſpectacula, ferarū.

Procuratores ludorum.

T. FL A-

T. FLAVIO. T. F. GERMANO
CVRATORI. TRIVMPHI. FELICISSIMI
GERMANICI. SECVNDI. IMP. CAES. FL.
DOMITIANI. AVGVSTI. EXORNATO
SACERDOTI. SPLENDIDISSIMO
PONTIF. MINOR. PROC. *XX. HER *Vigesime Hereditatũ.
PROC. PATRIMONI. PROC. LVDI. MAGNI
PROC. LVDI. MATVTINI

Nec longè diuersi ab istis Curatores munerum ac venatio- *Curatores munerum.* num: quorum mentio Suetonio in Caligulâ, cap. XXVII. Et vis addam quod vos medici rideatis, Victor? Medici etiam sui *Medici ludorum.* singulis his ludis: nec id noui sæculi inuento; sed diu ante Im- *Iiq; veteres.* peratores. Lapidem legi hunc:

SILVANO. SANCTO
C. AVSTRVNIVS. MEDI
CVS. LVD. GALLIC
PORTIC. ET. EXEDR.
ET. SIGN. AEN.
VOTO. SVSCEP.
L. M.
DEDIC. KAL. MAI
L. MARCIO. ET
SEX. IVLIO. COS.

In quo sculpti Consules incidunt annum Vrbis DCLXIII. Adeò antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Legi & in alio lapide, EVTYCHVS AVG. L. MEDICVS. LVDI. *Qui institutũ exẽplo Græcorum.* MATVTINI. Censeo exemplum translatum è Græciâ, apud quos medici athletis. Arrianus lib III. Dissertationum, Athletam compellans: δεῖ σε, inquit, εὐτακτεῖν, ἀναγκοφαγεῖν, ἀπέχεσθαι πεμμάτων, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἷον ὅτ᾽ ἔτυχεν ἁπλῶς. ἰατρῷ γὰρ παραδεδωκέναι σεαυτὸν, τῷ ἐπιστάτῃ: *Oportet te iam in ordinem redigi, ad præscriptum vesci, abstinere bellariis, frigidam non bibere, nec si quid fortuitò incidit aut offertur. Medico enimuerò obtemperare, sed & præfecto aut doctori.* *Quo fine ij medici.* At quæres, cui bono medici mox morituris? Dicam. Primò medicos haud tam artè acceperim, vt hodie; sed incluserim *Medici etiam pro chirurgis.* etiam chirurgos, vsurpatione priscâ. Ij autem opus certè gladiatoribus læsis, luxatísve. Deinde & ratio victus gladiatorij *Ratio gladiatorij victus.* ea, vt

ea, vt salui esse sine medico non possent. Largè enim edebant, bibebant: & dabantur velut in saginam. eâ fini, vt Domini valentes eos producerent, &, vt Cicero ait, cum *gladiatoriâ totius corporis firmitate.* Cyprianus eleganti epistolâ ad Donatum, libro II. *Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, & aruina assidui nidoris moles membrorum robusta pinguescit, vt saginatus in pœnam cariùs pereat.* Quinctilianus: *Alebat deuotum corpus prauior omni fame sagina.* Inde gladiatoria sagina Tacito: *Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, tanquam gladiatoriam saginam, diuidebat.* Inde Saginæ nomine, ludum ipsum Propertius intellexit hoc versu,

Sagina gladiatoria.

Qui dabit immundæ vænalia fata saginæ.

id est, ad gladium se auctorabit, & ad ludum. Plinius videtur adtribuere hordeum iis in cibum: *Antiquissimum, ait, in cibis hordeum. sicut Atheniensium ritu, Menandro auctore, apparet: & gladiatorum cognomine, qui Hordearij vocabantur.* Sed mihi anceps adhuc sententia eius loci: dicam & lectio. Cedò enim. ideon' cuincas hordeum antiquissimum in cibo Romano, quia gladiatores ab eo dicti? atqui tota gladiatura non veteris Romæ, vt vidimus, inuenti. Sed nec credo eo vsos. malè alibilis is panis, flatus genitor malique coloris, vt tui, Victor, medici volunt. ideoque ignominiæ caussâ, militibus datus qui deliquissent. Seneca etiam eum inter vilissima genera habet: *Voluptas est,* inquiens, *posse capere voluptatem vel ex hordeaceo pane.* Quæ omnia contraria gladiatoriæ huic saginæ. Nec tamen Plinij verbis quid faciam habeo sine libris: & fortasse prisci tenuiùs eos alebant. Sed redeo ad ludos, quos comperior non Romæ solùm fuisse, sed in coloniis item municipiisque. Capuæ inprimis & Rauennæ. De Capuâ Cæsar lib. I. belli ciuilis: *Capuæ primùm sese confirmant, gladiatorésque quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus * libertati confirmat, atque iis equos attribuit.* Cicero lib. VII. ad Atticum: *Gladiatores Cæsaris qui Capuæ sunt, sanè commodè Pompeius distribuit binos singulis patribus familiarum.* Spartianus in Iuliano: *Sed posteà sponte suâ gladiatores Capuæ iussit armari per Lollianum Titianum.* De Rauennâ, Strabo dilucidè: οὕτως γ' ἐν ὑγιεινῷ ἐξήτασαι τὸ χωρίον, ὥστε ἐνταῦθα τοὺς μονομά-

De Plinij loco addubitatũ.

Hordeaceus panis non bonus.

Ludi isti etiã in coloniis. Capua præsertim.

*Legerem, libertate. id est firmat cõciliatq; sibi data libertate pilleum positione.

Et Rauenna.

χειροτρέφειν καὶ γυμνάζειν ἀπέδειξαν οἱ ἡγεμόνες. *Adeò*, inquit, *saluber locus, vt illic gladiatores ali atque exerceri Principes voluerint*. Rauennæ autem ludum exstruxit, aut certè voluit, Cæsar. Suetonius cap. XXXI. *Ne qua suspicio moueretur, & spectaculo publico per dissimulationem interfuit, & formam quâ gladiatorium ludum erat ædificaturus considerauit.* Formam, ait. de quâ nihil dixerim, præter multiplices in iis ludis minutasque cellas fuisse, in queîs scorsim haberentur singuli gladiatores. Cellæ in ludis. Quinctilianus: *Commorabor inter homicidas, inclusus turpiore custodiâ & sordido cellarum situ.* Idem: *An ille animus rediret in cellulam, ferret saginam, magistrum, personam denique sceleris?* Exemplo scilicet seruorum, quibus cellæ. Cellæ seruiles. Seneca pater: *Ex cellâ suæ dominæ migrabit in cubiculum: vel Domina ex cubiculo suo migrabit in cellam?* Seneca filius, de seruo Pompeij Demetrio: *Cui iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij & cella laxior.* Suetonius Nerone cap. XLVIII. *Receptus in proximam cellam, decubuit super lectum.* Sed & meretricum cellæ Cellæ meretriciæ. (ex Iuuenali & Petronio) & capitum omnium viliorum. Concludam de ludo cum Quinctiliani dicto: *In ludo fui. quâ pœnâ* Pœna ludi. *nullam grauiorem scelera nouerunt, cuius ad comparationem ergastulum leue est.*

CAPVT XV.

Ludorum præfecti, Lanistæ: qui Familiæ præesse dicti, eamque Ducere. Iidem Doctores, magistri, commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos instituti: quorum exercitium, Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. etiamque Lanistis fuisse, ac tironibus.

HIs ludis præfuisse Lanistas monui: de quibus opportunè nunc adtexo. Lanistæ vox. A laniandis corporibus vulgò eam vocem formant: nec persuadent. Isidorum potiùs audio, qui Thuscum verbum esse vult, & illis carnificem signare. & audio eò libentior, quia res gladiatoria petita à Thuscis. Lanistarum multa vbique mentio. Lapis Romæ:

P. POETILIVS. P. L.

SYRVS

LANISTA. AD. AR. FORIN

Glossarius liber, *Lanista*, λουδοτρόφος, μονομαχοτρόφος, ἐπιστάτης μονομάχων. Lanistæ auium, etiam apud Columellam, qui aues condocefaciunt

cefaciunt

Lanistæ pro gladiatoribus. cefaciunt ad pugnam. Pro ipsis gladiatoribus Prudentius vsurpat: parum propriè, imò imperitè:

—— sedet illa verendis
Vittarum insignis faleris, fruiturque lanistis.

Nam de Vestali scribit, quæ spectabat gladiatores. Emebant autem lanistæ futuros gladiatores, aut expositicios pueros huic rei tollebant. Quinctilianus Declamat. CCCXXVIII. *Quantum ad te pertinet, non habet respublica virum fortem. aut illum feræ lacerauerunt, aut aliquis (quod multo fit indignius) sustulit leno aut lanista.* Martialis:

Inspexit velut emptor aut lanista.

Familia gladiatorum. Tota autem manus quæ sub vno Lanistâ, Familia appellabatur: & cum dicebant Familiæ præesse. Cicero pro Sullâ: *At præfuit familiæ Cornelius. Iam si in patandâ familiâ suspicio est nulla, quod præfuit, nihil ad rem pertinet.* Nam hunc Cornelium scilicet fuisse pro lanistâ. In lapide prisco MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. Suetonius Augusti cap. XLII. *Cùm venalicios & Lanistarum familias vrbe expulisset.* Seneca de Beneficiis: *Lanista, qui familiam suam summâ curâ exercet atque ornat.*

Familiam ducere. Hinc natum prouerbiũ Ciceroni familiare, Ducere familiam: quod idem censeo ac familiæ præesse, sumptumque ab hac ipsâ lanistarum præfecturâ. Cicero in Antonium: *Lucius quidem frater, vt qui peregrè depugnauit familiam ducit.* Idem alibi: *Sententia, quæ familiam ducit.* Et: *Accedit, quòd familiam ducit, in iure scientia.* Nam qui caput in aliquâ re princepsque, bene Ducere cum dixeris & Ducem. Sic in Historiis passim Ducere ordines, in Quinctiliano, Ducere classem. Nec vis verbi huius adhuc satis intellecta: non certè ab iis qui Adagia nobis concinnarunt. Hi iidem Lanistæ, honestiori & inuidendo verbo Doctores dicti. Valerius lib. II. *Ex ludo C. Valerij Scauri doctoribus gladiatorum accersitis.* Quinctilianus Declamat. CCCII. *In ludo fuit. Fuerunt & doctores, & medici, & ministri: neque tamen illo gladiatorum nomine tenentur.* Et Magistri. Cicero III. de Oratore: *Magister hic Samnitium summâ senectute est.* Videlicet quia gladiatores nouitios & tirones docebant. Quin iidem Commentari dicuntur, & dare Dictata: verbis omnibus à meliore ludo sumptis. Cicero de Magistro Samnitium: *cottidie commentatur.* Cæsar

Doctores pro Lanistis.

Et magistri.

Commentantur.

ſar apud Suetonium, à pleriſque Senatorum & equitum precibus eniſus eſt, *vt ipſi diſciplinam tironum ſuſciperent, & exercentibus Dictata darent.* Tertullianus ad Martyres: *Nec tantus ego ſum,* Dictata dăt. *vt vos alloquar. ſed tamen & gladiatores perfectiſſimos non tantùm magiſtri & præpoſiti ſui, ſed etiam idiotæ & ſuperuacui quique adhortantur de longinquo: vt ſæpe de ipſo populo Dictata ſuggeſta profuerint.* Nec ineptè, Dictata: quia reuerâ pręcepta ſua armorum, Etiam in ſcriptis. commisêre etiam ſcripto. Iuuenalis de futuro gladiatore,

Scripturus leges & regia verba laniſtæ.

Hirtius gladiatoriam hanc rationem docendi, bene cum militari compoſuit lib. I. De bello Africo: *Cæſar,* inquit, *contra eiuſmodi hoſtium genera, non vt imperator exercitum veteranum, ſed vt laniſta tirones gladiatores condocefacere. quo pede ſe reciperent ab hoſte, & quemadmodum obuerſi aduerſariis, & in quantulo ſpatio reſiſterent,* &c. Ait, tirones gladiatores. quia in ludo genera duo, Tirones ſiue nouitij, & Veterani. Veterani nobiliores, & vſu longo edocti. ad Tirones cura & inſtitutio præcipuè pertinebat. Tirones docti in ludis. Symmachus lib. II. Epiſtolar. *Nam gladiaturæ idoneos communis cura proſpiciet, quæ pars in apparatu Quæſtorio prior eſt, vt auctoramento lectos longus vſus inſtituat.* Quinctilianus: *Et inter dedita noxæ mancipia contemptiſſimus tiro gladiator, vt nouiſſimè perderem calamitatis meæ innocentiam, diſcebam cottidie ſcelus.* Ratio moduſque inſtituendi, vt rudibus batuerent cum Laniſtâ. Suetonius Caligulâ: Rudibus batuebant. *Mirmyllonem è ludo* (malim, *in ludo*) *rudibus ſecum* * *batuentem, & ſponte proſtratum confodit ferreâ ſicâ.* Siue etiam ad palum exercerentur, militum inſtar. Vegetius lib. I. *Idem Suet. in Cal cap. LIIII. cap. XI. *Palorum enim* (malo, *palariorum*) *vſus non ſolùm militibus ſed etiam gladiatoribus plurimum prodeſt.* Sed prius illud de Rudibus, propriè, Batuere dicebant: & gymnaſium ipſum, Batualia. Gloſſæ priſcæ, *Batualia*, γυμνασίαι τῶν μονομάχων. Adamantius Batualia. Martyr: *Batualia, quæ vulgò Battalia dicuntur, exercitationes gladiatorum vel militum ſignificant.* Nec malè addit litterator ille de militibus. nam & ij interdum rudibus pugnabant, ludendi exercendíue cauſsâ. Etiam milites batuebant. Liuius lib. XXVI. Scipionis curam in milite formando deſcribens: *Tertio die rudibus inter ſe in modum iuſtæ pugnæ concurrerunt.* Correctus Liuius. Ita vetus liber, qui apud Lipſium: non, ſudibus, vt præferunt vulgati. Firmat Polybius, qui eâpſe in re ξυ- Quid Rudis?

λίνας μαχαίρας dixit: *gladios ligneos*. Id autem, ni fallor, Rudis: gladius, inquam, è * ligno. Suadeor Dionis etiam loco, in Commodo, qui post meridiem exercitia eius cum gladiatoribus denarrans: ἤσκει δὲ, inquit, καὶ ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τοῦ Σεκούτορος καλουμένου, τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ, τὸ δὲ ξίφος τὸ ξύλινον ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχων: id est, *Exercebatur, & in vsu habebat armaturam Secutoris dictam: clypeum dextrâ, gladium ligneum sinistrâ præferens.* Ait enim clarè ξίφος ξύλινον: ad batuendum scilicet, non pugnandum. Itaque Baculos eos appellat Capitolinus in Gallienis: *Pugiles baculis, non veritate pugilantes.* Ita enim ego emendem, cùm vulgò sit, *faculis*. ex quo alij, *facculis*, me iudice, haud aptè. Tamen vulgò aliter iudicant, scio: & satis habent dixisse Rudem, baculum fuisse. At ego etiam aliud eos doceo in rude. Duplicem eam fuisse: Lanistarum, & Tironum siue exercentium. Lanistæ sua rudis, quâ secerni cognoscique potuit. eam dico è ferulâ fuisse, & ferulam etiam nominari à priscis. Dio in Commodo: ἀντηγωνίζετο δὲ αὐτῷ γυμναστής τις, ἢ καὶ μονομάχος, νάρθηκα ἔχων. id est: *Pugnabat cum eo Lanista quispiam, vel etiam gladiator, ferulam habens.* Et nónne discriminat apertè? Commodo velut discipulo gladium ligneum tribuit: magistro ferulam. Seneca ab hoc more ludit in Satyrâ Menippæâ: *Eum proximo munere, inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet.* Nam noui auctorati, nouitij gladiatores: quos rude ferulaque suâ aberrantes lanista cædebat, velut legitimus magister. Nam & hæc res à litterario ludo. Martialis illud tortuosum & breue, credo, iam capitis, *Vide an te delectet contra retiarium ferula.* id est, rudis, contra tridentem. De hac ferulaceâ rude Charisius: *Rudis, scipio quem Lanista liberandis gladiatoribus gerit.* Glossæ: *Rudis*, ῥάβδος ἡ τῶν ἐπιστατῶν τῶν μονομάχων. Varro transtulit decorè: *Ad te enim rudem agriculturæ esse nunc, olim ad Stolonem fuisse dicunt.* id est, magisterium & velut præfecturam agriculturæ. At rudis ad gymnasia, diuersa ab hac, & gladij formâ, vt dixi; fortasse etiam ponderosior, grauiorque. Suggerit apud Senecam Latro Portius: *Non est vtilis exercitatio, nisi quæ operi simillima est illi quod exerceat. itaque durior solet esse vero certamine. Gladiatores grauioribus armis discunt, quàm pugnant: diutius illos magister armatos, quàm aduersarius sustinet.* Idemque in militibus notat Vegetius factitatum: lib. I. cap. XII.

Duplicis

* Et quidem pro modo cuiusque armaturæ. Thraci incuruus: Secutori rectus: Retiario dentatus. Fortasse etiã è ferro, sed tamen hebes. Vide lib. II. cap. XXI.

Videri eam duplicem. Lanistarum ferulaceam: qualiscumque pædagogorũ.

Tirones vapulabant ferulis.

Martiali lux.

Varroni lux.

Arma tironũ grauia.

Duplicis ponderis illa cratis & claua ideo dabantur, vt cùm vera & leuiora tiro arma ſumpſiſſet, velut grauiore pondere liberatus, ſecurior alacriorque pugnaret. Hæc exercitatio & velut meditatio nouis gladiatoribus ad cædem. quam Cyprianus, vt cum Lucretio loquar, iure increpat incilátque: *Homo*, inquit, *in hominis volupta-tem perimitur. & vt quis poſſit occidere, peritia eſt, vſus eſt, ars eſt. Scelus non tantùm geritur, ſed docetur. quid poteſt inhumanius, quid acerbius dici? Diſciplina eſt, vt perimere quis poſſit: & gloria eſt, quòd peremit.*

Deteſtatio eius diſciplinæ.

CAPVT XVI.

Menſæ ſecundæ. interruptus paullum ſermo de loco: dictúmque per occaſionem de Saturnalicijs muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in menſis, & item in ludis ſpectaculíſque.

DICEBAT etiam Pighius: cùm ego ad puerum, Tolle ocius has menſas, & bellaria nobis infer. quæ bellaria? inquit Victor, non opus.

—— * τρώγημα δὲ
Ὁ σωφρονίσης τοῖς φιληκόοις λόγος.

Pighianus hic quidem ſermo ante omnia tragemata & mella nobis. Ecce autem dum loquimur, pueri adeſſe nuntiantur onuſti, pomis, pyris, oliuis, palmulis, caricis, aliaque copiâ partim domeſtici, partim exotici fructus. Miſſi erant ab Hieronymo Berchemio, familiari noſtro. Hem! inquam ego. ſemper ita munis noſter Berchemius? Tutores illi dabimus, ne prodigat. At vos pueri grates illi dicite gratias, & rogate cras vt apud nos ſit. Verſúſque ad conuiuas, Amici, inquio, numquam vidi munera magis opportuna: non eò ſolùm quia allata in punctiſtitio, vt ſic dicam, menſæ poſtremæ, ſed quia hoc Saturni die. Morem enim Romanum ſcitis, per Saturnalia, munuſcula miſſitandi vltrò citrò. Spartianus in Hadriano: *Saturnalicia & Sigillaricia frequenter amicis inopinantibus miſit, & ipſe ab his libenter accepit.* Tertullianus de Idololatriâ: *Nobis, quibus Sabbatha extranea ſunt, & Neomeniæ, & feriæ aliquando à deo dilectæ; Saturnalia, & Ianuariæ, & Brumæ, & Matronales frequentantur: munera commeant, ſtrenæ conſonant, luſus, conuiuia conſtrepunt.* Martialis:

* Bellariũ eſt, Sermo bonus prudéſque cupidis diſcere.

Saturnalibus munera miſſitata.

Saturnalia diuitem Sabellum
Fecerunt, meritò tumet Sabellus.

Meminit & Suetonius Augusto, cap. LXXV. & plures alij. quid enim moror in re tritâ? Tu Pighi, dum interiungis, bibe. Licet, inquit; nam sitiebam in hoc sermonum æstu. puer affunde largiùs. Dum ille bibit, ad me Lernutius, De muneribus mos mihi satis liquidus: non æquè de Apophoretis, quæ ipsa donata Saturnalibus lego. Suetonius Vespas. cap. XIX. *Sicut Saturnalibus dabat viris Apophoreta, ita & Kalendis Martij feminis.* Sodes, illustra. Ne id quidem Lernuti, inquam ego, in altâ nocte. Nam Græco eo nomine dicta propriè, quæ in conuiuiis dabantur auferenda. Ipse Martialis, qui libellum eo indice scripsit, interpres,

Apophoreta item Saturnalibus.

Quid, eat

Præmia conuiuæ det sua quisque suo.

Et Ambrosius: *Qui ad conuiuium magnum inuitantur, Apophoreta secum reportare consueuerunt.* Suetonius in Caligulâ: *Agitatori Eutycho,* * *comissatione quadam, in Apophoretis vicies* HS. *contulit.* Nec ignota ista, scio, vobis: illud nouè fortasse moneo, Lampridium corrigendum in hacce voce, vitâ Eligabali: *Eunuchos pro aphroditis dedit. dedit quadrigas, equos stratos, mulos, basternas & rhedas.* rescribendumque, *pro apophoretis dedit.* Atque hæc, Lernuti, in mensâ Apophoreta. Posteà translata ea vox ad munera etiam editionum. Ne enim lineam spectaculi huius transiliamus, scitote fuisse ritum vti Editores munuscula aliqua amicis fautoribúsque mitterent, ludis confectis. ea quoque Apophoreta dicta. Symmachus lib. II. *Filius noster Symmachus, peracto munere candidato, affert tibi dona Quæstoria, & ceteras necessitudines nostras pari honore participat. Quæso igitur vt eius nomine Dypticha & Apophoreta suscipere dignemini, qui apparatui eius plura & præclara tribuistis.* Et sæpius Apophoretica apud eundem. vt lib. IX. *Non aspernabere, vt æstimo, dyptichi & apophoretici oblationem. neque enim graue est verecundiæ tuæ sollennia & votiua suscipere.* Libro quinto: *Ad te dyptichum candidati, & apophoreticum librarum argenti duarum misimus, approbare cupientes editioni te nostræ non animo defuisse.* Nec omitto denique, Apophoretum vel Apophoretam potiùs inter genera vasorum censeri Isidoro, cuius verba De vasis escarum: *Apophoreta, à Græcis, à ferendo poma vel* tale

* Dubito an, cõnissione vt per ludos ei hoc munus. tamen & vulgata recta.

Lampridius correctus.

Apophoreta in ludis, vel Apophoretica.

Apophoreta lanx.

tale quid nominata. est enim plana. Desieram ego: sed excipiens Duza, Bene & benignè doces de Apophoretis, inquit. sed auden' tu ea dare nobis? Quænam illa? inquam. magnum sit quod tibi negem, ô Batâua Syren. Ex medio, inquit, Saturnalium ritu cereos accensos. scin' cui rei? qui nobis domum prę- *Cerei in Saturnalibus dati.* luceant. certè enim iam tempus. Heu, inquam, Mormo, non Syren. —— * ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων? Vix adsedimus ** quæ vox clausotibi fugit abore?* etiam, & faris de discessu? Caue, caue, ne per hoc Saturni festum Saturnum te faciã ego, & nouus Iupiter te dem in vincla.

CAPVT XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: déque locis pugnæ dictum. Ea sunt, Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

AT tu, Pighi, redis in eandem arenam pugnatum? Ille ridens, Ego, inquit, iam missum me putabam. Scin' quomodò? inquam. vt mihi domino citiùs decretum sit auctorari, quàm vt te soluam. Pergo igitur, inquit. De loco vbi habiti, dixi: locus superest pugnæ, qui non vnus. Ad rogum enim da- *Vbi dati gladiatores.* ti: in foro: in Circo: in Amphitheatro: in Septis: Vicatim & regionatim. Ad rogum olim, in exequiis: isque antiquissimus locus. Posteà non placuit circumducere populum, & omisso rogo ipsi gladiatores funebres in foro dati. Forum ergo locus ve- *In foro olim.* tus pariter & diuturnus. Vitruuius: *Italiæ non eadem ratio fuit. Nam à maioribus consuetudo tradita est, gladiatorum munera in foro dari. Proinde spatiosiora distribuebant intercolumnia.* Idem alibi: *Muneribus quæ à magistratibus foro gladiatorum, scænísque ludorum dantur.* Asconius in Verrem: *Menius exceperat sibi ius vnius columnæ, super quam tectum proiiceret, vnde ipse & posteri eius spectare munus gladiatorium possent: quod etiam tum in foro dabatur.* Ait, *etiam tum*: quia nimirum is mos non prorsus exoluerat etiam Asconij, id est, Claudij ætate. Plinij verba cauete vobis impo- *Plinij ambigua verba enodata.* nant, lib. xv. cap. xviii. *Ara inde sublata gladiatorio munere Diui Iulij, quod nouissimè pugnauit in foro.* ancipitis dico & fallacis sententiæ verba. Videntur enim adfirmare postremum id fuisse in foro munus. Falsò. Nam & sub Augusto fuit, ex Propertio

Seu cùm lasciuum sternet arena forum.

& Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in Septis, auctore Tranquillo, cap. VII. At Plinius de ipso Cæsare sensit, nouissimum id fuisse forense munus, illo editore. Tamen cœptum vilescere & forum. opinor ideò, quia loca sessui & spectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Consules magistratusque clientibus tribulibúsue suis adsignabant, & in beneficij loco. Cicero oratione pro Murenâ satis multis verbis: ad Atticum lib. II. epist. I. *Quærit ex me, num consueßem Siculis, locum gladiatoribus dare? Negaui. At ego, inquit, nouus patronus instituam sed soror, quæ tantùm habeat consularis loci, vnum mihi solùm pedem dat.* Et facit eò decretum Senatus in honorem Ser. Sulpicij: *Senatui placere Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in rostris statui: circumque eam statuam locum ludis, gladiatoribusque, liberos posterosque eius quoquò versus pedes quinque habere*, apud Ciceronem Phil. IX. Igitur structa * Amphitheatra, destinata propriè huic ludicro & Venationi. Et plerũque exhinc in iis dati gladiatores: tamen non omisso prorsus foro. Etiam in Septis Agrippæ. Suetonius Calig. cap. XVIII. *Munera gladiatoria partim in Amphitheatro Tauri, partim in Septis aliquot edidit.* & idẽ scriptor notat aliàs. Sed & Circus interdum huic rei, vt reperietis in Dione. sæpe Vici & XIIII. regiones vrbis: quod sub Impp. factitatum obseruo. Sed non mihi mens onerare vos copiâ vulgarium exemplorum. Explicui de loco.

Forum non apte exstructum ad spectacula.

Difficiles in eo loci: & in beneficio dati.

** Adi librum nostrum De Amphitheatro.*

Amphitheatra.

Septa.

Circus.

Vici & regiones vrbis.

CAPVT XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. vnde id dictum, & cui rei vsuique: Obiter etiam de obscænâ ludi parte.

HIc Victor, Nimium properas. Quod olim de Haterio Augustus, de te Pighi dixerim, Sufflaminandus es. Nam Spoliario quid fiet, nisi locus ei est in loco? Caput percussit Pighius, & Hem! inquit, videte vestrum Cyneam. Absque hoc monitore, res tam illustris elapsa mihi erat. Sed retraham. Spoliarium non ipse ludus, sed ludi, vt appâret, pars. Ex lapide prisco, quem Tybure vidimus: CVRATORI. MVNERIS. PVBLICI. GLADIATORI. III. QVOT. IS. TEMPORE. HONORVM. CVRARVMQVE. SVARVM. PLENISSIMO.

Spoliarium quid.

MO. MVNIFICENTIAE. STVDIO. VOLVPTATIB. ET. VTILITATIBVS. POPVLI. PLVRIMA. CONTVLERIT. LVDVM. ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXTRVCTVM. PVBLICE. OPTVLERIT. Etiam Tertullianus ab ipsis Amphitheatris separat: *Ceterùm à sæculo coronantur & lupanaria, & latrinæ, & pistrina, & carcer, & ludus, & ipsa Amphitheatra, & ipsa Spoliaria, ipsæque Libitinæ.* Ductum nomen à re balneariâ. Nam *exteriores cellulæ in balneis, Spoliaria*, dictæ, vt notant Glossæ Latinæ veteres: vel, vt Græcæ, Ἀποδυτήριον, *Spoliarium.* Vbi ergo in balneis exuebantur, seque veste exspoliabant, Spoliaria dicta. & à caussâ simili, in Ludis. Nam ibi, credo, gladiatorum vestes, ornamenta. Plinius in Panegyrico de Ærario disserens: *Nunc templum, nunc verè deus, non spoliarium ciuium cruentarumque prædarum sæuum receptaculum.* Imò amplius, locus ille receptor vulneratorum cæsorumque. Cassius Seuerus in Controuersiâ, Debilitans expositos. *Produc agedum familiam semiuiuam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam: ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium.* Seneca de Prouidentiâ: *Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilianum lacum (id enim proscriptionis Sullanæ spoliarium est) Senatorum capita.* Itaque crebræ illæ acclamationes Senatus, mortuo Commodo, sunt ab hoc ritu, apud Lampridium, *Gladiatorem in spoliario.* &, *Gladiatoris cadauer vnco trahatur: gladiatoris cadauer in spoliario ponatur.* Quin & ij, qui sine spe curationis læsi, illic interficiebantur. Seneca epist. XCIIII. *Nunquid aliquem esse tam cupidum vitæ putas, vt iugulari in Spoliario, quàm in Arenâ malit?* Obscænam partem ludi in eodem Senecâ lego libro VII. Quest. Nat. extremo: nec scio an ad Spoliarium, an ad ludi locum fœdum, vbi * Spongia, referam: an potiùs emendem, *artem ludi*, & capiam de iis qui spontè sese auctorant.

A balneis ducta vox.

Cui rei Spoliaria.

De Senecæ loco.

* *De quâ Martialis, Quodiciat, infelix damnatæ sponga virgæ. & Seneca epist. LXXI.*

CAPVT

CAPVT XIX.

Finis conuiuij sermonísque. per occasionem de Diludiis. item de ratione inuitandi ad hilaritatem inusitatá hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

DIxi. & sit iam sermonum pausa quæso. Nam & serum est, vt video: & in me quidem omnis vis loquendi iam vacuit. Itaque domuitionem paremus. Inclementi vultu ego, Tu Pighi cesses? nec per limites illos eas, quos ipse tibi posuisti? Non ego homo trioboli sum, si id feram. Cras licebit, inquit. nunc te Lipsi, per hanc dexteram oro, mitte. Non, si per hanc sororem læuam quoque, inquam. Et iámne mitto ad Prętorem, vt te nectam? Neca etiam, inquit, si voles. Nam mihi decretum in hoc Spoliario mori potiùs, quàm amplius in hác Arenam. Lernutius cum Victore interueniens: Hercules multa nox est, Lipsi, inquiunt: & tempus abeundi. Ego commotior, Etiam me latrant meæ canes? Sed surgebat iam & Duza. Itaque ego, Hæc quidem conspiratio est, inquam. at sedete saltem dum pater: ista circumfertur. Nam Pighio nostro non aliâ lege diludia do. Sedit iterum & respexit me Duza, Diludia tu quid appelas? Appositè ad hanc rem, inquam. Nam, *tempora quæ gladiatoribus conceduntur inter dies munerum quibus pugnatur, Diludia dicuntur*, vti scribit ad illud Horatij,

Diludia, quid?

Displicet iste locus, clamo, & diludia posco.

vetus schdiastes. Hîc Victor, Verè fortasse Commentator, inquit. tamen mihi olim sententia mea non displicet, Diludia esse cùm medij ludi alio genere spectaculi interrumpuntur, & quasi diffinduntur. Ita enim mos, vt in mediâ sæpe comœdiâ aut tragœdia, Venationem aut paria aliquot gladiatorum poscerent, tædi leuandi. Horatius testis:

Si discordet eques, media inter carmina poscunt
Aut vrsum aut pugiles.

Et Dio: qui Circenses distinctos ait Venatione & Athletis interpositis, lib. ix. ἄρκτοι μὲν, inquit, μεταξὺ τοῦ δρόμου τῶν ἵππων ἐσφάγησαν, καὶ ἀθληταὶ ἠγωνίσαντο, καὶ παῖδες Ἀσιανοὶ πυῤῥίχην ὠρχήσαντο: id est, *Vrsi Circensibus interpositi & cæsi, & athletæ certarunt, & pueri Asiatici*

Pyrrhi-

Pyrrhicam saltarunt. Approbo, ait Duza. Et similis calamitas Terentianæ Hecyræ interuenit, interposito funambulo. Eius enim sententiæ querela illa Prologi,

Ita populus studio stupidus in funambulo
Animum occuparat.

Etiam gladiatoribus: vt statim,

Primo actu, placeo: cùm intereà rumor venit
Datum iri gladiatores. populus conuolat.
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.

Cùm dixisset, paterâ acceptâ ego Victorem intuitus, Hanc ita spumantem, inquam, Latio & Latiæ. Eduxi, & Victori tradens, Viuamus, inquam; moriendum est. Ille abominatus tam tristem vocem, Quæso, inquit, vitemus hanc δυσφημίαν in mensâ: & despue, ne omen habeat tua vox. Ego risi, &, Homo religiosissime, inquam, ita nescis morem antiquum? Numquam illi hilariùs se inuitabant, quin lacesserent lætitiam hoc sermone. Atque adeò ipsa verba, vt protuli, apud Vibium Gallum in Controuersiâ Senecæ VII. lib. IX. *Conuiuæ certè tui dicunt, Viuamus, moriendum est.* Ita lego, non *Bibamus*, cum vulgo. Ritum non vulgatũ obseruo in hac ipsâ admonitione apud Ammianum, lib. XVI. Nam pueri ministri cùm lumina mensæ inferrent, soliti similia dicere. Ita enim suppleam legamque defecta hæc verba: *Malignitate simili quidem Agens in rebus in Hispaniâ, ad cœnam itidem inuitatus, cùm inferentes vespertina lumina pueros exclamasse audisset ex vsu, Vincamus* *perun .... lem ne ...... *interpretatum, atrociter deleuit nobilem domum.* Lego, *Viuamus, pereundum est.* addiditque Ammianus calumniatorem aliquem sic interpretatum esse, solemne verbum, tanquam machinaretur Dominus ille aliquid magnum, & cum exitij sui metu coniunctum. aut, tanquam id detorsisset in sæuitiam Imperatoris, sub quo omnibus pereundum esset. Hoc ecphonema etiam in veteri inscriptione sepulchrali,

AMICI.
DVM. VIVIMVS.
VIVAMVS.

It sententia non semel obuia in poëtis. Quid autem dices, si ipsum cranium mortui inferre in mensam soliti, huic rei?

Inuitãdi mira, sed prisca ratio.

Seneca leuiter correctus.

**At qui dicunt restituisse Ammianum, hæc omnia infidè ominose.*

Cranium in mensâ.

 Epi-

Epigramma Græcum disertè:

> Ἡ πτωχῶν χαρίεσσα πανοπλίη, ἀρτολάγυνος
> Αὕτη, καὶ δροσερῶν ἐκ πετάλων στέφανος,
> Καὶ τοῦτο φθιμένοιο προάστιον ἱερὸν ὀστεῦν,
> Ἐγκεφάλου ψυχῆς φρούριον ἀκρότατον.
> Πῖνε, λέγει τὸ γλύμμα, καὶ ἔθιε, καὶ περίκεισο
> Ἄνθεα. τοῖοι γινόμεθ' ἐξαπίνης.

Sed & in Trimalcionis conuiuio apud Petronium: *Potantibus & accuratissimè lautitias nobis mirantibus, laruam argenteam adtulit nobis seruus, sic aptam, Vt articuli eius vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cùm super mensam semel iterumque abiecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adiecit,* *Heu heu nos miseros: quàm totus humuncio nil est.*

> *Sic erimus cuncti, postquam nos auferet Orcus.*
> *Ergo viuamus, dum licet esse bene.*

Quod ab Ægyptio quidem ritu videtur, qui σκελετὸν ipsum mortui inferre conuiuio soliti, cum monitione, Ita breui omnes futuros. Plutarchus auctor in Conuiuio. Hîc Lernutius: Morem asperum, inquit, & non longè à Scythis, quibus etiam potus in cranio mortuorum. Quin & hodie, vt audio, apud quosdam noui orbis Indos. Tamen inuitatio illa in specie barbara: re, optima. Quid enim homulli sumus? aut quamdiu hęc vita? Ite mortales, & magnis cogitationibus animum implete: cras morituri. Et in calore illo simul effudit hos Anapæstos:

Vana spes vitæ.

> *Miserum, miserum, mortale genus,*
> *Cui vix orto fatum aboriri est:*
> *Heu quàm fallaci iactaris*
> *Turbine vitæ!*
> *Ille superbi limina regis*
> *Ambit, & alter populi fasces:*
> *Alter nullo fine parandi*
> *Aurum congerit, & congesto*
> *Pauper in auro est.*
> *Ah nescitis viuere, nec mori.*
> *Moneo, moneo, ponite curas:*
> *Cursu præcipiti ruit ætas.*

I

Luditi,

Ludite, viuite, dum breuia sinunt
Pensa sororum.

Cum fine versuum omnes surgebant. Duzam ego laciniâ tenui, Atque audin? inquam, iam opus viuere. Imò Bitere, ait, vt Comici nostri loquebantur. Tempus nos admonet; certè somnus. Non etiam mittis? Polypus mihi vidêre: ita quidquid tetigeris, tenes. Mittam in hanc legem, inquam, vti cras iterum apud me sitis. Imò apud me, ait Lernutius. Sit enim hæc per dies hos festos quædam, vt antiqui dicebant, Mutitatio. Mirantibus nouitatem verbi, Ita dico, inquit, Mutitatio. Agellius: *Mutitatio*
Legitur in Attei Capitonis Coniectaneis Senatus decretum vetus, in *priscorum.*
quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalensibus mutitarent, id est mutua inter se conuiuia agitarent, iurare apud Cos. &c. Vbi lego *Agellius cor-*
fide codicum, *mutua inter se dominia agitarent*. Dominus anti- *rectus.*
quis, Præbitor: & Dominia, præbitiones hilariores. Lucillius: *Primùm dominia atque sodalitia omnia tolluntur*. Cicero Frumentariâ in Verrem: *Huius argento dominia vestra, huius signis forum comitiumque ornari.* Mutilus hic Tullij locus apud Nonium in *Et Nonius.*
Dominus: *Cicero Frumentaria: Atria argento dominos vestra*: facilis ex Cicerone correctu. Ad hæc alternantia conuiuia Virgilius respexit,

Mutuaque inter se læti conuiuia curant.

Etiam Pindarus Ode I. de Tantalo, qui, ἀμοιβαῖα θεοῖς δεῖπνα παρέχει: id est, *alternantia conuiuia diis præbet*. Occupauit respondere Duza, Ergo apud te Lernuti in prandio cras erimus. Nam hic Lipsius petit tanquam Cæsaris candidatus. Etiam irrides? inquam. At enim Berchemium vocaui. Igitur & is apud nos erit, ait Lernutius. Tu abi, & cùm nos bene curasti, valetudinem tuam cura. Et cum dicto facta discessio, vel vt ego appellabam, fuga.

I. LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBER II.

CAPVT I.

Quid ante diei secundi conuiuium. cum Victore dissertatio super Taciti loco, de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.

ECVNDVS dies erat, quo Lernutio constitueramus: venitque ad me ante conuiuij horam Victor. iámne vales? inquit. Ab animo Victor, inquam: à corpore (vt Augustus loquebatur) betizo. Quid ergo mirum, inquit, à morbo tam propinquo? Sed animum quod purgas; crede mihi, ab illo fonte hic languor. Studia animum, animus corpus fatigauit. Nec vultu aspernêre. Est enim & animorum lassitudo quædam, non minor quàm corporum, sed occultior: quæ fugienda nobis, & scintilla illa diuini ignis non obruenda est. Sed cui rei in mensâ libri? quos peius odisse te volo, quàm fullo vlulam. Ne erres Victor, inquam: libris nihil nunc facio pericli. Tacitum alucinans modò in manus sumpseram, atque aliud agens. Ecce autem versabar & vexabar in loco isto, De Germanorum moribus. *Aurum & argentum propitij an irati dij negauerint, dubito. Nec tamen affirmauerim, nullam Germaniæ venam argentum aurúmue gignere. quis enim scrutatus est? possessione & vsu haut perinde afficiuntur.* Negat ecce clarè inuentam in Germaniâ argenti venam, quæsitámue. At contrà Annali XI. *Nec multo pòst Curtius Ruffus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quærendis venis argenti.* Quæ inuentio argenti, quinquaginta, ante hunc libellum Taciti scriptum, annis. Non concilio prorsus. Libri veteres, *in agro Machiaco.* Igitur lego, *Macaco*, vel, *Mazyaco.* Non enim apud Germa-

Taciti non certa historia locus.

De argento apud Germanos reperto.

Tacitus fortè emendatus.

Germaniæ Mattiacos hęc Curtij fossio, vt arbitrantur: sed apud Macas vel Mazyas Africæ populos. cui ipsi prouinciæ hic Curtius præfectus. Plinius certè in Germaniâ venam argenti nullam, ambiguè ęris commemorat: & multis sæculis pòst, inuentionem hanc adsignant medij temporis scriptores. Ditmarus libro II. Chronicorum: *Temporibus Othonis aureum illuxit seculum, apud nos inuentâ primùm venâ argenti.* Windichindus monachus (vixit ante annos DC.) lib. III. *Ergo qualiter Otho Romanos duobus prœliis vicerit, terra Saxonia venas argenti aperuerit, imperiumque cum filio quàm magnificè dilatauerit, nostræ tenuitatis non est dicere.* Hæc taliaque, Victor, historica & oblectantia muginabar. Ne ista quidem fas, inquit. sed eamus. Sol iam duodecimam lineam tangit. In viâ eramus; ecce obuius nobis Duza. Bona scęua est, inquam. capio ex nomine tuo omen hodiernæ voluptatis. Sed quod herè oblitus, Hautenus noster quî valet? ille flos poëtarum? Nam certè hoc elogiū illi debemus, Vnum esse inter Belgas, qui nostrâ linguâ viam viderit ad carmen. Ille quidem rectè, inquit: & te amat. Sed carminum eius famam scis quàm premant iudicia vulgi. Nempe vulgi, inquam: sed dic illi à me, sodes: peruincet hanc nouitatis inuidiam: & vt arbores quædam, sic fama eius æternior erit, quò tardiùs crescet. Pulchrum est cum Manilio gloriari, —— *nec in turbam, nec turbæ carmina scribo.* In his sermonibus peruentum ad Lernutij ædes. Tristior nobis visus. Itaque Duza ad illum,

Quis istic voltus, quæ caligans tristitas?

Parúmne in tempore, aut parum grati aduenimus? Ille singulos amplexus, Vos quidem opportuni & gratissimi, inquit. Pighius dedit me in hunc tumorem, qui puerum iam nunc misit, & renuntiari iussit: Negotium sibi natum esse. Id tu tristis? inquam ego. Ne veniat. an de illius vespere victuri sumus? & succidaneum ecce tibi hunc Berchemium do, qui in portâ. Simul intrauit Berchemius, & ad eum Lernutius, Tu certè fidem amas, & te fides. Nasiternam huc puer: lauate. Non ego, ait Victor: iam antè laui. Hem! ait Lernutius, adeò remotus à more prisco? qui non ante mensam modò, sed in conuiuio meliore per singula fercula & missus lauabant. Ita apud Athenęum lib. IIII. cap. I. in Carani Macedonis conuiuio iam medio leges: *In uno conuiuio Romani sæpius lauabant.*

καὶ ὡς ἄδην εἴχομεν βρώσεως, ἐχερνιψάμεθα: *& cùm ſatis cibi ſumpſiſſemus, manus lauimus.* Iterumq́ue poſt aliud ferculum: καὶ νιψάμενοι τὰς χεῖρας ἐστεφανώμεθα: id eſt, *& manus loti coronas ſumpſimus.* Apud Lampridium in Eligabalo: *Exhibuit aliquando & tale conuiuium, vt haberet viginti duo fercula ingentium epularum, & per ſingula fercula lauarent.* Idem in eodem Principe: *Paraſitis in ſecunda menſa ſæpe ceream cænam, ſæpe ligneam, ſæpe eburneam exhibuit: cùm tantùm biberent per ſingula fercula, & manus quaſi comediſſent, lauarent.* Hoc quidem moleſtum more Romano, inquit Victor. Quomodo *Cuiuſmodi ea lotio.* enim in lecto? & ſurgebántne? Minimè, inquit. ſed auertebant à menſâ. Sidonius bene adſignificat, lib. 1. cùm apud Cæſarem epularetur: *Retrorſusq́ue conuerſus, tanquam manibus aquam poſtularem, tantumq́ue remoratus quantum ſtibadij circulum celerantia miniſteria percurrunt, cubitum thoro reddidi.* Fateor Lernuti, inquit, hoc me hodie doces.

CAPVT XI.

In ipſo conuiuio, de Carptorum munere & vario nomine. Item de Structoribus. Tranſlatus cœptus ſermo à Pighio ad Duzam.

IAM adſederamus; & illatæ ſunt epulæ ſanè lautæ, & quæ (vt Plauti iocus) cinerem non quærerent. Inter alia Capus, qui magnitudine ſuâ omnium oculos in ſe conuertit. Tamen ad nos Lernutius: Mi hoſpites, inquit, pauca præſtinaui. Nam per hos dies, vt ſcitis, promiſcuæ cænæ non ſolùm cande, ſed vacuefaciunt annonam macelli. Itaque hic Capus prandij noſtri fundus & fundamentum eſt. Tu Duza, diuide hunc ſpadonem, quod ſine fraude legis Scantiniæ ſit. Carptor hîc ego? inquit Duza. tibi hoc ius erat in domo tuâ. Mirantibus, vt vide- *Carptores qui?* batur, nobis inſolentiam vocis: Duza, Carptores, inquit, antiquis dicti, qui cibum ſcindentes carpenteſq́ue præminiſtrarent. Iuuenalis:

—— *carptores, archimagiri.*

Stabilita Iuuenalis lectio. Vbi tamen, *fartores*, &, *captores* ſubſtituunt non boni arbitri veterum conuiuiorum. Proprium enim huic muneri Carpendi verbum. Apud Petronium Trimalcio, quaſi per delicias, identidem imperat, Carpe: & explicat conuiua veteranus, *Vides illum*

illum qui obſonium carpit? Carpus vocatur. itaque quotieſcumque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat & imperat. Quod proinde eſt, quaſi tu Lernuti hunc puerum pocillatorem voces Fundum. Sciſſores iidem dicti. Petronius: *Proceſſit ſtatim ſciſſor, & ad ſymphoniam ita geſticulatus lacerauit obſonium, vt putares Darium hydraule cantante pugnare.* Qui locus ſatis indicat, cur eoſdem Cheironomontas Iuuenalis dixerit —— *& cheironomonta volanti Cultello* —— itemque Sidonius lib. IIII. *Inter Apicios epulones, & Byzantinos chironomontas.* Neſcio an eos ipſos, Diribitores dixerit Apuleius lib. II. *Diribitores pluſculi ſplendidè amicti, fercula copioſa ſcitulè ſubminiſtrata.* an potiùs, qui fercula puerorum manibus allata commodè diſponerent, & collocarent (vt ille iocatur) velut ſub ſignis. Vtraque certè notio in verbo veteri Diribendi. Hos tamen poſtremos, verbo magis trito Structores nominabant. Iuuenalis:

Sciſſores. Cheironomontes. Diribitores. Structores.

Structorem intereà, ne qua indignatio deſit,
Saltantem ſpectas.

Petronius: *Proprium conuenientemque materiæ ſtructor impoſuerat cibũ.* Athenæus lib. IIII. Ἰόβας ὁ βασιλεὺς τὸν αὐτὸν εἶναι φησὶ τραπεζοκόμον, καὶ τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων καλούμενον ςρύκτορα. id eſt: *Iuba rex eũdem cenſet Græcorum* τραπεζοκόμον (quaſi dicas menſæ Curatorem) *cum eo quem Romani Structorem dicunt.* In hoc verbo Senecam velim emendari libro De vitâ beatâ, cap. XVII. *Quare ars eſt apud te, miniſtrare? nec temerè & vt libet collocatur argentum, ſed peritè ſeruatur, & eſt aliquis ſcindendi obſonij magiſter?* reſcribique, *peritè ſtruitur.* Tertullianus libello De cultu: *Structores capillaturæ*, paullò aliter dixit. Deſierat Duza, excepit Lernutius, De verbo optimè, ô magiſter: rem vide. Et ſimul admouit lancem. Duza capum etiam atque etiam adſpiciens, Heu gallum decumanum! inquit. & mirum ni iſtum ſubmiſerint Brugæ tuę. Ita eſt, inquit: ſed tu Carpe carpe. Quàm pinguis autem! ait inter carpendum Duza. viden', Lipſi, quis fructus cælibis vitæ? Fateor, inquam: & cælibem quaſi cælitem agnoſco, nec in alio etymo Grammaticis credo magis. Sed vt epulæ tam lautæ condimentum aliquod habeant; placétne Lernuti in Arenam redeamus, ſpectatum Gladiatores? Placet maximè, inquit. Hæret enim adhuc animo meo heſternus Pighii ſermo: cum delectabili recorda-

Seneca emẽdatus.

cordatione veterum morum. Atque vt ij qui ſymphoniam audierunt, ferunt ſecum in auribus modulationem illam & dulcedinem cantus: ſic ego in animo narrationem Pighianam. Sed quis abſente illo nunc Editor? Quis, niſi tu dominus? inquam. Ita enim ius, mos, vt qui menſam, præbeat & ludos. Ain' tu? inquit. At per meam editionem, ætatem eſtote ſine ludis. Et pugnem ipſe potiùs, quàm vt edam. Cur non autem noſter Duza? —— *ὦ πατέρ μοι πολλὸν ἀμείνων.* Conuerſi taciti omnes ad Duzam ſumus, quaſi rogantes. At ille, Amici, inquit, vnde mihi ea vis? ab ingenio tantum, an à memoriâ poſſim? Denique cœpit herè Pighius, & vniuerſum hoc argumentum diſpoſuit & intra ſeſe formauit. Eam partitionem ordinemque quâ diuinatione adſequar? Illud modò fiet, vt ego ipſe qui ludos paro, vobis ſim ludus. Imò omnes nos in partem iuuabimus, ait Berchemius: ſpondeo. Et ego reſpondeo, inquam: aude modò. Æſtuo, ait Duza,

—— velut minuta magno
Deprenſa nauis in mari, veſaniente vento.

Hinc preces veſtræ ſunt: illinc molimentum rei & difficultas. Tamen quoniam iubetis (nam mihi amicorum preces, iuſſa) aggrediar, & quod in hac re appoſitè dicitur, * Gladiator in arenâ conſilium capiam.

* *Prouerbium apud Senecã epiſ. XXII.*

CAPVT III.

Propoſitio dicendorum. primoque de conditione gladiatorum, quoſdam ſeruos eſſe aut quaſi ſeruos: quoſdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatoreſque paſſim arenâ ſe polluiſſe. quod alijs Principibus permiſſum, alijs vetitum.

COMPOSVIT ſe Duza ad dicendum: nos ad audiendum. Et meditatione aliquâ interpoſitâ, ſic infit: Quattuor, vt meminiſſe potui, limitibus terminatus à Pighio hic ſermo: Origine, Loco, Hominibus, Modo. Priores duo benè & legitimè ab eo deſtituti ſunt: tertium nunc collocabo, & de Hominibus duo dicam. Quæ conditio gladiatorum fuerit: & Quæ eorum genera, quodque diſcrimen. Ad conditionem quod attinet: è ſeruis plerumque comperior fuiſſe, aut captiuis. Serui

Quæ dicenda Duzæ.

aut vendebantur in ludum, aut damnabantur. De venditione Tertullianus: *Olim captiuos, vel malo ingenio seruos emercati.* Et Suetonius Vitellio: *Asiaticum ob nimiam contumaciam & ferocitatem grauatus, circumforaneo lanistæ vendidit, dilatumque ad finem muneris repentè surripuit.* Adeoque id increbuit; & ob leuem sæpe caussam: vt Hadrianus Imp. *Lenoni & lanistæ seruum vel ancillam vendi vetuerit, caussâ non præstitâ*, ait Spartianus. De damnatione, passim historiæ & legum libri, vbi damnati ad* gladium, leguntur, vel ad gladij ludum. Sic enim etiã loquebantur. Capitolinus in Macrino: *Seruos qui à dominis fugissent repertos, ad gladij ludum deputabat.* Eos cõquiri moris etiam in prouinciis fuit, ex Tacito, qui lib. III. Annal. in Galliã nominat, *E seruitiis gladiaturæ destinatos.* De Captiuis etiam, nẽ ignotum. Aut enim vẽditi illi ipsi lanistis, aut ab Impp. postquam in triumpho ducti, dati in ludum. In vitâ Probi: *Edita gladiatorum paria trecenta, Blemiis plerisq. pugnantibus, qui per triumphum erant ducti, plerisque Germanis & Sarmatis.* Vopiscus de triumpho Aureliani: *Per ordinem ducta gladiatorũ paria octingenta, præter captiuos gentium barbararum.* Sæpe & sine triumpho. In vitâ Claudij: *Claudius omnes qui rebelles animos extulerant, capti, atq. in vinda Romam etiam mittit ludo publico deputatos.* Ad captiuos pertinere Tertulliani querelam puto: *Certè quidem & innocentes gladiatores in ludum veniũt, vt voluptatis publicæ hostiæ fiant.* Serui ergo captiuique primò ad hoc munus. Sed paullatim etiã liberi & ingenui; nulla quidem aliunde vi, sed pretio inducti vel malâ libidine pugnandi. Vtrũque genus coniunxit Liuius lib. XXVIII. *Gladiatorium spectaculum fuit, non ex eo genere hominum ex quo lanistis comparare mos est, seruorum dilectu ac* liberorum qui venalem sanguinem habent: gratuita omnis pugnantium opera fuit.* At de liberis Labienus apud Senecam patrem lib. x. Controuers. *Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis quòd iuuenum miserorum simplicitatem circumueniunt, & speciosissimum quemque maximè idoneum castris, in ludum coniiciunt.* Terullianus ad Martyres: *Quot otiosos adfectatio armorum ad gladium ocat? Certè ad feras ipsas adfectatione descendunt, & de morsibus & cicatricibus formosiores sibi videntur.* Lactantius lib. v. cap. x. *Et quod est sceleratius, vt sint religionis antistites, qui nec vita quidem suæ pareant; sed*

E seruis.

E damnatis.

* Discrimen tamẽ aliquod Vlpianus facit inter Dãnari ad ludũ & ad gladiũ. Cuius verba infrà cap. XXI.

E captiuis.

Etiam è liberis.

Qui pretio se vendebant.

* Malè vulgò libertorum.

exstinguendas publicè animas vendant. Manilius lib. IIII.

Nunc caput in mortem vendunt, & funus arenæ:
Atque hostem sibi quisque parat, cùm bella quiescunt.

Sæpe & nobiles, re comesâ.

Et verò paullatim, non desidentibus sed corruentibus moribus, eò ventum, vt primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent: quidam desperatione & bonis exuti, alij principibus gratificantes. Seneca epistolâ centesimâ: *Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria cōiecit.* Idem epist. LXXXVIII. eleganter: *O quàm vellem Catoni nunc occurrere aliquem ex his trossulis in viâ diuitibus cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. Hic sine dubio cultior comitatiorque quàm M. Cato videretur: hic, qui inter illos apparatus delicatus cùm maximè dubitat, vtrum se ad gladium locet an ad cultrum.* Ludit suauiter in homines inopes sui æris, diuites alieni: qui re cum spe consumptâ, ad extremum deliberant Gladiatores fiant an Venatores. Id enim valet, Ad cultrum. Putaui aliquando, *ad pulpitum*, blandiente coniecturâ, sed vanâ. Nam culter propriè venatorum. Suetonius Augusto: *Liga quidam cultro venatorio cinctus.* Martialis ad lemma *Culter venatorius:*

Seneca explicatus.

Culter venatorum.

Si defecta gemes grandi venabula rostro,
Hic breuis in grandem cominus ibit aprum.

Sed ad dictum morem Iuuenalis de nobilibus sui æui:

—— quanti sua funera vendant
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant celsi prætoris vendere ludis.

Equites & Senatores ad gladium.

Permisit Iulius Cæsar.

Quin vulgò iam sub Principibus equites polluti arenâ & Senatores. Origo prima rei à C. Cæsare, opinor: *cuius munere in foro, depugnauit Furius Leptinus stirpe prætoriâ, & A. Calenus Senator quondam actorque caussarum*, ait Suetonius in Iulio capite XXXIX. Dio hoc amplius, permisisse eum equitibus Romanis vti pugnarent, lib. XLIII. Eoque temeritas hæc, siue insania fuit, euasit, vt lege cauere Augustus debuerit μήτε βυλευτὴν μονομαχεῖν, μήτε δῦλον ῥαβδυχεῖν, *nec Senatorem gladiatorem fieri, nec seruum lictorem.* Equitibus tamen palàm id permisit, non sine admiratione meâ & Dionis lib. LVI. τοῖς ἱππεῦσιν (ὃ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις) μονομαχεῖν ἐπετρέψη. *Neque enim, vt* Calpurnius ait, *conditione gladiatoriâ quidquam est humilius in vulgo.* Sed denuò id vetitum Senatuscon-

Vetuit Augustus in Senatore, permisit in Equite. Posteà interdictum, sub eodem.

tusconsulto. Suetonius Augusti cap. XLIIII. *Ad scenicas & gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando est vsus: verùm priusquam Sc. interdiceretur.* Et fraudem quæ huic legi fiebat repressit Tiberius, apud eundem Sueton. cap. XXXV. *Ex iuuentute vtriusque ordinis* (Senatorium cape & Equestrem) *profligatissimus quisque, quò minus in operâ scenæ arenæque edendâ Senatusconsulto tenerentur, famosi iudicij notam spontè subibant. Eos omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio affecit.* Sed non ad Tiberij seueritatem Principes secuti: qui solutè adeò permiserunt, vt Caligula vnâ commissione vigintisex equites dederit: Nero *exhibuerit ad ferrum quadringentos Senatores, sexcentosque equites Romanos, & quosdam fortunæ atque existimationis integræ ex iisdem ordinibus, confectoresque ferarum & varia arenæ ministeria.* Interpellauit hîc Berchemius, Ais quadringentos Senatores? sexcentos equites? Extra fidem ea adseueratio est, mi Duza. At fidus huic rei scriptor Tranquillus, inquit Duza. cap. XII. Fateor, ait Berchemius: nescio an fidus exscriptor. Numeri nimium faciles corruptu. & vereor vt Suetonius scripserit, *quadragenos Senatores.* Vniuersus ordo patrùm lege Augusti intra sexcentos: & tam matula ego, vt credam pugnasse ex iis infamem hanc pugnam quadringentos? Sed & equites in parte libero eius culpæ, scriboque, *sexagenos.* numero satis etiam liberali, quoniam Dio sub eadem Nerone pugnasse dumtaxat scribit, vnis ludis, triginta. ἱππεῖς, inquit, ἐκ τοῦ τέλους τριάκοντα ἐμονομάχησαν. Ego ad Berchemium, Fateor correctioni tuæ, inquam. nec magis è Suetonio maulam illam eluis, quàm è nomine Romano. Sed & reliqua Tranquilli sic potiùs legerim: *Fortunæ atque existimationis integræ. Ex iisdem ordinibus confectores quoque ferarum.* fulta expletaque sententia, quæ pendens aliter & hiulca esset. Duza iterum: Tam viri estis, inquit, laudo. Anteà silentium vestrum perpessus non ex sponso: nunc cùm iuuatis, pascor opere. Igitur pergo. Vitellius quamquam ipse infamis, infamiam hanc genere quodam sustulit, *cautique seuerè ne equites Romani ludo aut arenâ polluerentur. Priores id Principes pecuniâ & sæpius vi perpulerant: ac pleraque municipia & coloniæ æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere,* ait Tacitus lib. II. Historiarum.

Permisere iterum alij Principes.

Præter fidem in Tranquillo numerus.

Is mutatus.

Iterum correctus idem.

CAPVT IIII.

Feminas imò ipsas descendisse in hunc ludum: in publico depugnasse. donec id vetitum à Seuero.

MIRABAMVR omnes proteruiam illam Romanæ iuuentutis, quæ tam prodiga sanguinis sui pariter & honoris. Sed Duza insurgens, & gestu ipso nouum aliquid dicturus, Viros habetis, inquit, vultis etiam Amazonas? Ænigmata loqueris, ait Victor: vnde eæ Romæ? Dico feminas Romanas, inquit Duza. Victor caput mouens, Lamiæ turres dicis, inquit, & pectines Solis. Duza, Ego seriò loquor, inquit: & iam producam. Hîc ego, Apage Duza, inquam. ain' tu feminas pugnasse Romæ? Pugnasse, ait. Fortasse pygiacam pugnam, inquam
Femina etiā ad gladium. ridens. Imò illam gladiatoriam veram, inquit. Vel Tacitum tuum audi, lib. xv. *Feminarum Senatorumque illustrium plures per arenam fœdati sunt.* cum quo in eâdem narratione consentit Dio, in rebus Neronis. Suetonius Domitiano: *Venationes gladiatoresque & noctibus ad lychnuchos dedit: nec virorum modò pugnas, sed & feminarum.* Deque hisdem Domitiani ludis Statius in Siluis:

*Malè vulgò, luxus.

*Hos inter fremitus nouósque *lusus,*
Stat sexus rudis insciúsque ferri:
Et pugnas capit improbus viriles.
Credas ad Tanaim ferúmque phasim
Thermodontiacas calere turmas.

Neu Principes modò censet hanc insaniam insaniisse: ecce apud Athenæum priuatus quidam testamento cauet, γυναῖκας εὐπρεπεστάτας μονομαχῆσαι. id est, *pulcherrimas mulieres gladiatoriam*
Vetitum id Senatus decreto. *pugnam edere.* Hoc adeò verum est vt, Seuero Principe, vetandum Senatusconsulto fuerit μηκέτι μηδεμίαν γυναῖκα μονομαχεῖν, *non vltrà feminam vllam ad gladium depugnare.* Et quid dicitis? iámne mihi fides? Fides, ait Victor. Sed ô vates Euripides! mânibus tuis bene sit, cum poëtâ Aquinate. Lernutius ridens, Quid
*Nam eæ in gymnasiis nudæ. culpas? ait. nónne hæc nuda & *Lacæna simplicitas? Oculis meis spectaculum tale sit, & Dianis illis Actæon ego.

Duza suscipiens, Ridemúsne etiam? inquit. Aio non solùm feminas

feminas venisse in has pugnas, sed pumilos & nanos, improbo quodam studio nouitatis. Xiphilinus in Domitiano: Πολλάκις δὲ τοὺς ἀγῶνας νύκτωρ ἐποίει, καὶ ἔστιν ὅτε καὶ νάνους, καὶ γυναῖκας συνέβαλλε. *Pugnas etiam noctu sæpe exhibuit: & interdum nanos ac feminas inter se commisit.* Ita enim rectè emendauit vir eruditus Theodorus Marcilius, cùm νάνας legeretur. Papinius de iisdem Domitiani ludis:

His audax subit ordo pumilorum,
Quos natura breui statu peracto
Nodosum semel in globum ligauit.
Edunt vulnera, conseruntque dextras,
Et mortem sibi quâ manu minentur
Ridet Mars pater & cruenta Virtus,
Cassuræque vagis grues rapinis.

CAPVT V.

Liberos homines qui in Arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium mercésque eorum Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. item solemne gladiatorum iuramentum.

SED vt vestigia mea relegam, ex iis quæ dixi videtis, duplex genus fuisse inter gladiatores, Coactos & Voluntarios. *De genere vniuersè gladiatorum.* Coacti, serui, damnati, captiui: Voluntarij, liberi, quíque pretio se addicebant. Hi postremi, propriè Auctorati dicti. *Auctorati.* Vetus Horatij interpres: *Auctorati vocantur, qui se vendunt ludo Auctoratio enim dicitur venditio gladiatorum.* Glossæ priscæ: *Auctoratus*, αὐθαιρέτως εἰς δοῦλον ἑαυτὸν βάλλων, καὶ μονόμαχος. Inde Auctorandi verbum, notione pari. *Auctorare.* Quinctilianus: *Quidam vt patrem sepeliret, auctorauit se.* Asinius Pollio ad Ciceronem: *Fadium quendam, quia cùm depressius in ludum bis gratis depugnasset, auctorari nolebat, viuum combussit.* Plinius lib. XIIII. *Vineæ in tantum sublimes, vt vindemiator auctoratus rogum & tumulum excipiat.* Ab eodem & Auctoramentum pretium ipsum gladiatoris, & merces. *Auctoramentum.* Paterculus: *In eâ iugulati ciuis publicè constitueretur auctoramentum.* Seneca: *Quocunque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ inueniet. nullum sine auctoramento malum est.* Cicero: *Merces ipsa in mercenariis, auctoramentum est seruitutis.* Seneca:

 Homi-

Hominem venalis animæ crebris incitabat auctoramentis. Gladiatorium Liuius appellauit lib. XLIIII. *Deinde in custodiam C. Cassio tribuno mil. traditus, vix gladiatorio accepto ab rege, rex vt in eã fortunam recideret.* nisi inibi legendum, *vix gladiatorio auctoramento, ab rege rex vt in eam f. r.* Nam vulgata non mihi certa. Sed hęc Auctoratio non simplex. Quia enim liberi, iuramento solemni interposito fiebat, quod vinclum seruitutis. iurabatque nouitius gladiator, se omnia passurum ausurumque, quæ legitimum gladiatorem ius mos esset. Formula adeò ipsa iuramenti in Petronij Arbitri fragmentis: *In verba Eumolpi,* inquit, *sacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferroque necari: & quidquid alud Eumolpus iussisset, tanquam legitimi gladiatores domino, corpora animósque religiosissimè addicimus.* Horat.

Iuramentum in auctoratione.

Eius forma.

Quid refert, vri, virgis ferróque necari
Auctoratus eas? an turpi clausus in arcâ?

Seneca epistola XXXVII. *Eadem honestissimi huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vri, vinciri, ferróque necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt quæ per sanguinem reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur: à te vt volens libénsque.* Allusit Tibullus:

Vre meum potiùs flammâ caput, & pete ferro
Corpus, & intorto verbere terga seca.

Sed in Senecæ loco *Vinciri* verbum suspectum habeo: & forasse, *Virgari* In tria enim iurabant, Vstionem, Verbera, Necem: quæ gladiatores patiebantur ex more. Necem, cùm cecidissent, & ferrum iuberentur recipere: flammam & verbera, siquando timidiùs pugnarent, aut fugerent à ferro. Acron in Horatium: *Gladiatores ita se vendunt, & cautiones faciunt, vri flammis, virgis secari, ferróque necari.* Seneca epist. VII. exprimens sæuientis populi voces: *Occide, vre, verbera. Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt.* Vbi rideatis licet notam oræ appositam, *Plagis, id est retibus.* Imò verberibus, ô stupor; & tu iis dignus. Quinctiliani verba huic rei, in Gladiatore: *Fremebant vbique omnia apparatu mortis. Hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: hinc virgæ, inde flagella adferebantur,* Item Tertulliani: *imò*

Ad tria pertinentis.

qui

qui propter homicidæ pœnam ad ſpectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum. Hac fini Lorarij fuerũt, vt obſeruo, ſiue Maſtigophori in Arenâ & in Scenâ. Xiphilinus in Nerone: Καίτοι πῶς ἄν τις ἀκοῦσαι μὴ ὅτι ἰδεῖν ὑπομείνειε, αὐτοκράτορα Αὔγουστον τοὺς ἀγωνοθέτας τούς τε μαστιγοφόρους φοβούμενον, καὶ χρήματα αὐτοῖς κρύφα ἀναλίσκοντα μὴ καὶ ἐλεγχθεὶς μαστιγωθῇ: *Quis verò audire nedum videre poſſet, Imp. Auguſtumque præfectos ludorum & Lorarios timentem? iiſque clam pecuniam ſubminiſtrantem, ne reprehenſus vapularet?* Arcadius Iuriſc. l. XVIII. De muneribus: *Maſtigophori quoque qui agonothetas in certaminibus comitantur, & ſcribæ magiſtratus, perſonali munere ſeruiunt.* Mentio eorum & Thucydidi libro quarto, & Polluci lib. III. Apud Euſebium lib. v. Eccleſ. hiſtoriæ in epiſt. Vienneuſium & Lugdunenſium, de martyribus qui ad beſtias dati: ὑπέφερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας: id eſt, *Suſtinuerunt iterum reciprocationes flagellorum, ibi vſitatas.* Maſtigophori.

CAPVT VI.

Factâ fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum inſertæ. De orientalium parcimoniâ, vel abſtinentiâ potiùs, in potu. De nuntiis litteriſque per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

MISSVS ſecundus inferebatur & Duza, dum menſæ commutantur, cibi collocantur, paulliſper interquieuit. Lernutiumque adſpectans, Dic ſodes homine, inquit: apud Orientis populos natus es tu? Quid tum? inquit Lernutius. Quia enim caninum hoc prandium eſt, ait Duza. mihi certè, qui vinum non attigi. Neſcio quis autem ſcriptor apud Suidam notat, ita receptum fuiſſe populis ad ortum, nemo vt vinum infunderet nec biberet quiſquam inter cibum. Verba eius: οἰνοχόει οὐδείς, οὐδὲ νομίζεται παρὰ τοῖς Ἑῴοις βαρβάροις ἐμπίνειν δειπνοῦντας: id eſt, *Nemo vinum infundebat, nec mos eſt apud Orientales barbaros bibere cœnantes.* Colorem non tenuit Lernutius, & miniſtrum reſpiciens, Scelus pueri, inquit, caris oculis manibuſque es tu? Monitum hoc à me oportuit? Tamen Duza, ne neſcias, nouæ imò veteris Italiæ placitus mihi mos. Sitis? poſce. Orientales non bibere ſoliti ad menſam.

Ita

Ita hîc viuitur. Sed de columbis istis gustas? Pone Victor, ad Duzam. Duza toto vultu renuit. Non ego, inquit, non ego. Quid ita? inquit Lernutius. fortasse te columbis non amicum? Amicissimus sum, ait Duza. Quian' igitur Syrus es? inquit. Minimè, ait. tamen & nobis Batauis hæ columbæ sacræ. Iure. vitam & hunc spiritum debemus illis. Eæ nobis obsessis arcanorum apud socios interpretes; eæ litterarum fidæ ministræ; eę rebus iam deploratis, & tantùm non funere nostro conclamato, solæ indices auxilij salutaris. Audita nobis hæc miracula, ait Victor. & tuum tunc robur: sed miracula apud vulgus. Nam nos exemplum esse scimus ab D. Bruto, obsidione Mutinensi. Nam, vt tu disertè scripsisti,

Quid vigil obsidio, quid arces,
Aut valla prosunt, per spatia inuij
Eunte cæli nuntio?

Columbæ ad litteras ferēdas, in Spectaculis.

Imò Victor, inquit Berchemius, in re ludicrâ inq. his ipsis Spectaculis, de quibus cùm maximè agimus, vsus olim similis columbarum. Nam patres familias qui in Theatrum aut Circum ibant, vnde non pro arbitrio reditus, columbas secum sinu ferebant; easque emittebant cum tabellis, nuntias domum quid vellent. Varro de Re rusticâ: *Columbas redire solere ad locum licet animaduertere, quòd multi in theatro è sinu missas faciunt, atque ad locum redeunt: quæ si reuerterentur, non emitterentur.* Atque à theatro, credo, illud Brutinæ militiæ exemplum. Plinius factitatum idem in hirundinibus obseruat lib. x. *Cæcina*, inquit, *Volaterranus equestris ordinis, quadrigarum dominus, comprehensas hirundines in vrbem secum auferens, victoriæ nuntias amicis mittebat, in eundem nidum remeantes illito victoriæ* colore.* Dum fabulamur, Pighius esse intrat. Gratulatione & salute à nobis excipitur; non à Lernutio, qui adductâ fronte, Homo infide, inquit, quid de te merui, vt diem tam festum absentiâ tuâ redderes nobis infestum? Hoc herè pollicitus? Per fidem Lernuti, inquit Pighius, ignosce. Nescio quod purgamentum hodie egrediens calcaui, ita notabiliter toto die infelix, & non mei iuris. Et simul nescio quid in aurem Lernutio insusurrauit: iterumq. altiore voce, In Catonium posthac malo, inquit: quàm denuò ad hos Catones. Duza ad illum, Non tu gratus Lernutio?

Varroni aliqua lux.

** Factionis scilicet eius quæ vicerat: puta Veneta, Prasina, &c.*

tio? mihi certè. Non ille columbarum liberatricium nuper iocundior aſpectus; quàm nunc tuus. Ecce enim ſuppoſiticium tibi me fecerant boni iſti Editores: at nunc ſcilicet per te ſoluor. Soluam ego te? ait Lernutius. Agite maſtigophori, flagella & ignem. Quid iis facturus? inquam ego. Vt hunc, ait, nouum auctoratum compellam ad cœptam pugnam. Hem! inquit Duza. ab igne mihi cautio eſt, Thetidis marinæ filio. Pareo, magiſter, potiùs.

CAPVT VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum & diſcrimine. De Secutoribus primò; causâ nominis: ratione pugnandi, & armis.

PIGHIO locus ſedendi apud me fuit. At Duza iterum ſic orſus eſt. Quod primùm ergo in Hominibus propoſui, id dixi: Genera ſequuntur & diſcrimen. Nec enim gladiatorum vnum nomen aut vna claſſis: ſed ab armis, à locis, à tempore, aliiſque cauſſis diuerſi. Ea omnia operæ mihi eſt, vt accuratè perſequar: quia nec vulgo nota, & litteratorum noſtrorum in his ſæpe error. In primâ claſſe, qui armis & ratione pugnæ diuerſi, colloco iſtos; *Varia genera gladiatorum.*

SECVTORES
RETIARIOS
THRECES
MYRMILLONES
HOPLOMACHOS
SAMNITES
ESSEDARIOS
ANDABATAS
DIMACHAEROS
LAQVEARIOS

Ordiar à Secutore. is ab inſequendo Retiarium dictus, ait Iſidorus. Et verum eſt. nam ſecutor propriè adſecla, comes ἀκόλυθος. Itaque extra rem gladiatoriam lego ſecutorem Tribuni, Secutorem Cæſaris, muneris operæque nomen. Neapoli in marmore: TAVRO. SECVTORI. CAESARIS *Secutores qui? Secutor in militia, vt videtur ex lapidibus.*

K Romæ

Romæ ad columnam Antonini:

M. ANTONI. M. F. FAB. PHOEBI
MIL. COH. XIV. VRB. Ↄ. PERENNI
STIPENDIOR. IIII. SECVTOR. TRIBVNI

Et alibi:

M. SIL. ROMVLIANVS
MIL. COH. VII. PR. ꝛ. VICTORIS
SECVTOR. TRIB.

Et fortean sic dicti milites, qui ex instituto prisco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum: de quo Lampridius in Alexandro. Sic & Paulinus Nolanus in epistolâ ad militem: *In militiâ sæculari socius & secutor contubernij tui fuit.* Ab hac eâdem notione Mars cognomento Secutor apud Milesiarum scriptorem lib. VII. *Grandem hircum, annosum, & horricomem Marti secutori comitique immolant.* quod cognomen ei aptum, cùm secundus obsequensque. Idiò rectè Comitem adiecit Apuleius, velut interpretamentum. Nec abiit ab hac proprietate idem scriptor lib. IIII. *Non diu,* inquit, *cruciatus vitam euasit: quem prioris exemplo sepulturæ traditum, bonum secutorem Lamacho dedimus.* id est, qui Lamachum sequeretur comitaretúrq. ad Orci domum. In Petronio etiam lego Secutuleiam mulierem: *Et prô pudor,* inquit, *tanquam mulier secutuleia vnius noctis tactu omnia vendidit.* si recta lectio est, ab hoc eodem etymo, quæ virum appetat & sectetur ipsa. Quamquam & respectus ibi fortè aliquis ad rem gladiatoriam: quia fugitiui illi, quos inducit Arbiter, olim in Arenâ. At Secutorum, inter certa gladiatorum nomina, mentio multa. Cicero ad Atticum lib. VII. *Gladiatores Cæsaris qui Capuæ sunt, sanè commodè Pompeius distribuit, binos singulis patribus familiarum. Secutorum in ludo* ∞. ∞. *fuerunt.* id est, duo millia. Ita inibi malo, quàm I Ↄ Ↄ. cum Manutio & aliis, numerum exorbitantem. Quis enim crediderit quinque millia gladiatorum Capuæ fuisse, & quidem Secutorianæ, id est vnius armaturæ? Iuuenalis:

—— *cum Graccho iussus pugnare secutor.*

Lapis Veronæ: AEDONI. SECVTORI PVGN. VIII. Dio in Commodo, ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τοῦ Σεκούτορος καλουμένου. *vsus est armaturâ eorum qui Secutores dicuntur.* Lampridius in eius vitâ: *Appel-*

Martis id cognomen.

Apuleius interpretatus.

Secutuleia.

Petronius interpretatus.

Numerus in Cicerone vitiosus.

Appellatus est inter cetera triumphalia nomina etiam sexcenties vicies, Paulus primus secutorum. Vbi optem scribere, *Palus primus.* Certè enim nomen est vilis alicuius gladiatoris, non cognomen Æmiliæ gentis. Ille autem sic dictus fuerit, quia immobilis inuictusque aduersum oppugnantes, velut palus, ad quem milites exercebantur. Suadet hanc scripturam etiam Dio: ἐπεγέγραπτο πρὸς τοῖς δηλωθεῖσιν αὐτοῦ ἐπωνύμοις καὶ τοῦτο, πρωτόπαλος Σεκουτόρων, si diductim tamen legas corrigasque, πρῶτος πάλος. Nam nomen proprium fuisse non dubium, ex ritu quo solent victores appellari nomine alicuius celebris gladiatoris. Lampridius: *Nomina gladiatorum recepit eo gaudio, quasi acciperet triumphalia.* Arma Secutoris describit Isiodorus, nescio an ex fide: *Secutor est ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem & massam plumbeam, quæ aduersarij iaculum impediret, vt antequam ille ferıret rete, iste superaret. Hæc armatura sacra erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur. ideóque cum Retiario componebatur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt.* De massâ quidem plumbeâ nihil mihi lectum. & gladium illi tribuit Prudentius:

Altius impresso dum palpitat ense secutor.

Clypeum adiungit Dio, de Commodo: τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ ἔχων. quem inserit eius dextræ, non quia id alij Secutores, sed quia Commodus gloriabatur iactabatque esse scæua. Idem & Galeam: quæ communis gladiatoribus plerisque. Artemidorus lib. II. aliquid iuuat in ratione Secutorianâ pugnandi: *Si quis, inquit, cum Secutore compositus sibi videbitur,* εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πολλῶν κακῶν αἰτίαν ἐσομένην, ἀεὶ γὰρ διώκει: id est, *pulchram quidem feminam sibi iunget & diuitem, sed magnùm spirantem ob opes, ideóque & viri contemptricem, & multorum malorum auctorem. semper enim insequitur.* Secutores cum Myrmillonibus eosdem esse scribit in Epistolas ad Atticum vir disertus. & vellem ratione aliquâ id docuisset, aut exemplo.

Coniectura in Lampridio. | Et altera in Dione. | Secutorum arma. | Gladius. | Clypeus. | Galea.

CAPVT VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. descriptio pugnæ & armorum: & cum quo commissus.

Retiarij, qui? RETIARIVM ritè subiungam. is enim plerumque commissus cum Secutore. Isidorus describit his verbis: *Retiarius*, inquit, *qui contra alterum pugnantem occultè ferebat rete quod iaculum appellatur* (vellem scripsisset breuiùs & veriùs, *ferebat reteiaculum*) *vt aduersarium cuspide insistentem operiret, implicitumque viribus superaret. quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis caussâ.*

Eorum origo. Origo & exemplum eius armaturæ, non dubiè à Pittaco, qui inter sapientes. Ita enim ille ex prouocatione cum Phrynone pugnauit. Strabo lib. XIII. ὕστερον δὲ ἐκ μονομαχίας προσκαλεσαμένου τοῦ Φρυνώνος, ἁλιευτικὴν ἀναλαβὼν σκευὴν συνέδραμε, καὶ τῷ μὲν ἀμφιβλήστρῳ περιέβαλε, τῇ τριαίνῃ δὲ καὶ τῷ ξιφιδίῳ ἔπειρε καὶ ἀνεῖλε. id est: *Posteà verò ad singularem pugnam à Phrynone prouocatus, cum piscatoriâ schemâ in eum pugnauit: & reteiaculo quidem hominem circumuoluit, tridente verò & pugione impulit occiditque.* Similia Diogenes lib. I. præter quod δίκτυον ὑπὸ τὴν ἀσπίδα λαθραίως habuisse eum scribit. At Retiario certè nostro non clypeus. Iuuenalis cum curâ eius arma descripsit, & velut ex professo; dum Gracchum quendam ex primâ nobilitate tangit, qui in arenâ retiarius pugnauit, Satyrâ VIII. —— *& illud*

Dedecus vrbis habe. nec myrmillonis in armis,
Nec clypeo Gracchum pugnantem, aut falce supinâ,
Damnat enim tales habitus, & damnat & odit.
Nec galeâ frontem abscondit. mouet ecce tridentem,
Postquàm vibratâ pendentia retia dextrâ
Nequiquam effudit: nudum ad spectacula vultum
Erigit, & totâ fugit agnoscendus arenâ.
Credamus tunicæ, de faucibus aurea cùm se
Porrigat, & longo iactetur spira galero.
Ergo ignominiam grauiorem pertulit omni
Vulnere, cum Graccho iussus pugnare secutor.

Iuuenalis explicatur & retiariorum arma. Quæ digna explicatu. Ait, *nec cypeo Gracchum pugnantem.* non ergo Retiario clypeus: & remouet à Secutoribus. Addit, *aut falce supi-*

ce ſupinâ. non ergo ſica: & remouet à Threcibus. Deinde, *Nec galeâ frontem abſcondit.* quia contentus ſolo galero, de quo etiam ſubiecit, *& longo iactetur ſpira galero.* Nudâ facie ergo Retiarij, ſoli ex gladiatoribus. Ad quam ſententiam aptanda ſæuitia illa Claudij Tranquillo narrata, qui *gladiatores etiam fortè prolapſos iugulari iubebat maximè retiarios, vt exſpirantium faciem videret.* cap. XXXIIII. Item hoc Iuuenalis, in loco: *nudum ad ſpectacula vultum Erigit.* Pergit, *Poſtquam vibratâ pendentia retia dextrâ Nequiquam effudit*, & oculis ſubiicit ſolemne genus eius pugnæ. Ita enim docti Retiarij factique, vt arte quâdam, collectum ſuſpenſumque dextrâ manu rete in aduerſarij caput iacerent: & ſi errassent, effusè fugerent donec fortè iterum rete collegiſſent. Ad hanc fugam illud, *totâ fugit agnoſcendus arenâ.* & Artemidori interpretatio: εἰ δὲ Ρητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἐρωτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾷστα τοῖς βουλομένοις πλησιάζουσαν: id eſt, *Si cum Retiario, capiet vxorem paupertinam & laſciuiuſculam, & fugacem, & facilem volenti cuique iungi.* Ait etiam Iuuenalis —— *mouet ecce tridentem.* Tridens enim ſiue fuſcina illi, pro gladio. Poſtremò —— *credamus tunicæ.* ſcilicet quia inermes Retiarij, & in ſolâ tunicâ. Sic de eodem alibi *idem: —— *tunicati fuſcina Gracchi.* Suetonius Calig. *Retiarij tunicati quinque.* Tertullianus tamen Spongiam iis adtribuit, pectori nimirum tegmen. *Poterit*, inquit, *de miſericordiâ moueri defixus in morſus vrſorum, & ſpongias retiariorum.* Nec plura dixerim de armis. Interrumpens Pighius, Non tu plura? inquit. Atqui etiam gladium illis fuiſſe firmare ex Valerio meo poſſum, à te negatum. Verba eius libro I. De ſomniis: *Cùm gladiatorium munus Syracuſis ederetur, inter quietem Aterius Rufus quidam retiarij ſe manu confodi vidit: idque poſtero die in ſpectaculi conſeſſoribus narrauit. Incidit deinde vt proximo ab equite loco, retiarius cum myrmillone introduceretur. cuius cùm faciẽ vidiſſet* (nota & hîc vultum retiarij nudum) **idem dixit ab illo retiario ſe trucidari putaſſe, protinúſque inde diſcedere voluit. Illi ſermone ſuo metu eius diſcuſſo, cauſſam exitij miſero adtulerunt. Retiarius enim in eum locum compulſo myrmillone & abiecto, dum iacentem ferire conatur, traiectum gladio Aterium interemit.* Nónne diſertè ait gladium? Dousa excepit ambigens, Semel id lectum, inquit. & quis ſcit an gladius non venerit in locum tridentis? cuiuſmodi menda plura

Retiarij ſine galeâ.

Nudo vultu.

Rete effundebant.

Deinde fugiebant.

Tridens è pro telo.

*Saty. II.

Et Spongia, tegmen.

An & gladium habuerunt?

*Mallem, iiſdem.

Dubitarum in Valer. ij ſcriptum.

ſublata tibi Valerius debet. Rem certè vide. quomodo gladius illi, ſi in ſiniſtrâ tridens, in dextrâ rete? Niſi fortè ad latus ſuccinctus ille, non ad pugnæ vſum ſed cædis. id eſt, quo proſtratum abiectúmque aduerſarium iugularet. Quod eò magis illabitur, quia Pittaco ξιφίδιον etiam tribuit Strabo. Victor hîc Duzæ, Sequitur vara vibiam, inquit. Poſt Pighium, etiam ego in te ibo. Dixiſti Retiarium cum Secutore compoſitum: ego aio cum Myrmillone. Occupans Duza: Mane Victor, inquit, mane. hoc iam agebam, vt expedirem. Dixi cum Secutore; & rem dixi. Iuuenalis, —— *cum Graccho iuſſus pugnare ſecutor.* At Gracchus retiarius. Suetonius Caligulâ: *Retiarij tunicati quinque numero gregatim dimicantes, ſine certamine vllo totidem ſecutoribus ſuccubuerant. cùm occidi iuberentur, vnus reſumptâ fuſcinâ omnes victores interêmit.* Iuuat quod Lampridius ſcribit: *Commodum confeciſſe mille palmas retiariis victis vel occiſis.* Commodus autem inter Secutores. Nec negaui tamen de Myrmillone. cuius compoſitionis exemplum in Valerij paullò antè verbis, & in Feſto, *Retiario,* inquit, *aduerſum Myrmillonem pugnanti cantatur, Non te peto, piſcem peto.* Et Quinctiliano, apud quem Pedonis iocus *de myrmillone qui retiarium conſequebatur, Viuum, inquit, capere vult.* Nec nouum vt vnus cum diuerſis componatur: ſicut Myrmillo ipſe etiam cum Threce. Finio de Retiariis, ſi verſus Prudentij addidero:

Spectant æratam faciem quam crebra tridente
Impacto quatiant haſtilia, ſaucius & quam
Vulneribus patulis partem perfundat arenæ.

Retiarius cũ Secutore commiſſus.

Vel cum Myrmillone.

Item inſcriptionem veterem ſatis argutam, quæ Tergeſte:

CONSTANCIVS. MV
NERARIVS. GLADIA
TORIBVS. SVIS. PROP
TER. FAVOREM. MV
NERIS. MVNꝰVS SEPV
LCHRVM. DEDIT. DE
CORATO. RAETIA
RIO. QVI. PEREMIT. CA
ERVLEVM. ET. PER
EMPTVS. DECIDIT.* AM

** Significat vtroſque rudiarios fuiſſe, & præmio inductos pugnaſſe.*

BOS,

BOS. EXTINXIT. RV
DIS. VTROSQ. PROTE
GIT. ROGVS. DECORA
TVS. SECVTOR. PVG
NARVM. VIIII. VALE
RAE. VXORI. DOLO
RE. PRIVVM
RELIQVIT.

CAPVT IX.

De Threce. vnde & quando orti. de armis eorum, & præsertim accuratè de Sicâ.

THRACEM nunc dabo, vel, vt libri fideliores semper, Threcem. ad quod exemplum in Maximini vitâ, Threcifcus. Festus de istis: *Threces gladiatores, à similitudine parmularum Thraciarum.* Imò non ab armis solùm, sed, credo, quia ipsi ex eâ gente.

Threces, qui, & vnde dicti.

Odorari videor è vestigiis Liuianæ scripturæ, parum firmis tamen plenísque, lib. XLI. vbi cùm narrasset Persea regem crebras gladiatorum pugnas dedisse, imitatione Romanâ, addit: *Familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit. Itaque, qui primò ab Româ magnis præmiis paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo* * *

Conatus interpretandi explendique Liuij.

Nam quæ sequuntur, sunt in lacunâ. Tamen videtur mihi subiecisse, *iam suo è regno Romam mittebat*, aut quid tale. Et, nisi fallor, hæc origo Threcum. Certè suo ingenio prona ea gens ad pugnas & cædes.

Threces cruenti.

Ammianus: *E Thracibus inter alios immaniter efferati memorantur Odrysæ, ita humanum fundere sanguinem adsueti, vt cùm hostium copia non daretur, ipsi inter epulas, suis velut alienis corporibus imprimerent ferrum.* Imò verò iam antiquitus ad rogum singulari certamine decertabant. quod omnino obseruandum Herodotus suggessit, in Euterpe, vbi de ritibus eorum sepeliendi: χῶμα δὲ χέοντες ἀγῶνα τιθεῖσι παντοῖον· ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἄεθλα τίθεται κατὰ λόγον μονομαχίης: *Tumulum cùm fecerint, certamen varium instituunt, in quo maxima præmia ponuntur pro ratione singularis cuiusque pugnæ.* Sanè Monomachia hæc ad Gladiatores Threcas spectat, quorum sparsa in libris mentio.

Apud

Apud Plinium lib. x i. *Studioso Threci in C. Cæsaris ludo notum est dextram fuisse proceriorem.* Apud Senecam, initio libri i v. Quæstion. Natural. *Te, inquit, longiorem iurabo Fido Annæo & Apollonio Pyctâ, quamuis staturam habeas Thetisi Threcæ incompositi.* quæ postrema in libro Lipsij scripto, *Threcisum trece compositi.* ex iisque procliua correctio, *Threcis cum Threce compositi.* Habitum videlicet aspicit pugnantium inter se Threcum, &, dum in arma se colligunt, subsidentium. Mentio & istorum Horatio,

Threcē cum secutore confudit Horatij interpres.

——*Threx est Gallina Syro par?* Quæ ad verba ludus mihi & iocus Scholiastes vetus (si tamen ille) *Threx Gallina*, inquit, *fuit secutor, Syrus autem retiarius.* O homo, * Αὐτὸν κέκρυφας τὸν βατῆρα τῆς θύρας, vt est parœmia. At ecce nouitius interpres configit illi oculos, & *Thrax*, inquit, *est myrmillo: & secutor idem cum retiario.*

* ipsum atti gisti nempe limen ostij.

Alius cum myrmillone.

Arma Threcum.

Parma.

Quid restat? nisi vt columba sit miluus, & ouis lupus? Nugantur illi: nos arma Threcum videamus. Festus dat iis parmas. etiam Martialis:

Hæc quæ sæpe solet vinci, quæ vincere rarò
Parma, tibi scutum pumilionis erit.

Sumpta autem parma à Thracum populo, quibus velut propria. Glossæ: *Parma*, θρᾳκικὸν ὅπλον. Plinius de Speculis: *Plurimumq. refert concaua sint poculi & modo, an parmæ Threcidicæ.* Corruptus in hac voce Alexādrinus Clemens Stromat. i. Θρᾶκες, inquit, πρῶτοι τὴν καλουμένην πάρμαν εὗρον (ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη) καὶ πρῶτοι πέλταις ἐπὶ τῶν ἵππων ἐχρήσαντο, id est, *Thraces primi eam, quæ Parma nominatur, inuenerunt, (est autem gladius incuruus) & primi peltis in equis sunt vsi.* Quid? parma, gladius? dictu audituque nouum. Corrigo, τὴν καλουμένην ἅρπην, Harpe enim Thracum, quæ Latinis, sica. Iosephus lib. xx. καὶ οἱ Σικάριοι καλούμενοι (λῃσταὶ δέ εἰσιν οὗτοι) τότε μάλιστα ἐπλήθυνον, χρώμενοι ξιφιδίοις παραπλησίοις μὲν τὸ μέγεθος τοῖς τῶν Περσῶν ἀκινάκαις, ἐπικαμπέσι δὲ καὶ παραπλησίοις ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίων Σίκαις καλουμέναις· ἀφ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ λῃστεύοντες ἔλαβον Id est: *Ij qui Sicarij appellati (latronum genus est) tunc sanè excreuerant, vtebantur gladiolis, quod ad magnitudinem attinet, haud longè ab Persarum Acinace diuersis: sed incuruis tamen inflexísque, quales sunt eæ quæ Romanis appellantur Sicæ. vnde & agnominationem latrones ij habuerunt.* Glossæ: *Sica* θρᾳκικὸν ξίφος ἐπικαμπές. Hæc autem ipsa Sica, in vsu Threci gladiatori. Suetonius in Caligulâ: *Myrmillonem*

Clemens Alexand. correctus.

Harpe, ensis falcatus: Curtius Copis.

Sica Romanorū qualis.

Ea Threcum propria.

lonem rudibus secum batuentem, & sponte prostratum confodit ferreâ sicâ. Probabile enim, contra myrmillonem, pugnasse eum Threcidicis. Iuuenalis clariùs: ——*pugnantem falce supinâ.* Quam falcem doceo interpretes Harpen esse siue Sicam, & Threcem circumscribi. Et clarissimè Artemidorus, me quidem emendante: εἰ μὲν Θρᾳκὶ πυκτεύει τὶς, λήψεται γυναῖκα πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν διὰ τὸ κατεσκεπάσθαι τοῖς ὅπλοις· πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὄρθον ἔχειν τὸ ξίφος· φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν. Nam libri præferunt, θώρακι. & interpres nihil sani. Mens verborum eius hæc: *Siquis cum Thrace certare sibi videtur, vxorem ducet diuitem, astutam, ambitiosam. Diuitem, quia protectus armis. astutam, quia gladius illi non rectus. ambitiosam, quia attollit se & insurgit.* Vbi omnia expressa, quæ ad hanc armaturam. Sicam etiam describit nobis è Suetonij verbis Isidorus, sed, peruersis & pollutis. *Sica,* inquit, *à secando. Tranquillus autem dicit, dum cuiusdam gladiatoris in ludum emissi gladius curuatus fuisset ex acie rectâ: procurrit vnus ad eum corrigendum. tumque à pugnante responsum, sic pugnabo. inde* [a] *Sicæ nomen datum est.* An mens hæc Tranquilli, nescio & ambigo: balbutiem quidem Hispalensis illius videtis. Arma Threcum, Ciceroni, aliisque, Threcidica dicta: & pugnare Threcidicis.

Artemidorus verè emendatus.

[a] *Certè Sicã poetæ producunt: tanquam aliunde etymõ quàm à secando.*

Threcidica ἁπλῶς, ipsa arma Threcum.

CAPVT X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuentâ, ipsi è Galliâ petiti. Arma eorum, & compositio.

MYRMILLONEM in Arenam nunc produco. & simul obortus Duzæ largior risus. Nos mirati sumus. Quid rei subnatæ est? inquam. & quem rides aut irrides? Non possum, inquit, mihi admoderarier. Virum doctum rideo, virum magnum, qui Myrmillones dictos quasi Myrmidones censet, litterâ D. in L. mutante. O Musæ! quò non penetrat Criticum acumen? vt ego me hebetiorem natum esse, non molestè feram. Transfert ecce velificante vnâ litterâ Myrmillones in Græciam. At ego in Galliam potius; vnde venisse eos accredam Festo: *Retiario,* inquit, *pugnanti aduersus myrmillonem cantatur, Non te peto, piscem peto: quid me fugis Galle? quia myrmillonicum*

Turnebi originatio ridicula super Myrmillone.

Myrmillones Galli.

lonicum genus armaturæ Gallicũ est,ipsiq. Myrmillones antè Galli ap-pellabãtur,in quorũ galeis piscis effigies inerat. Nec abit à Festo Plutarchus in Crasso, qui gladiatores eos qui cum Spartaco rebellarunt, è ludo Lentuli, Gallos fuisse ait & Thraces. Et Gallos ce-perim, Myrmillones. Describere mihi hãc armaturam Tacitus videatur, lib. III. Annalium: *Adduntur è seruitiis gladiaturæ destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen. * Crupellarios vocant.* Nam & Myrmillones certè toti in armis. Ammianus indicat de Persis, libro XXIII. *Pedites enim in speciem myrmillonum contecti iussa faciunt.* Videntur inter pugnam soliti subsidere, ad excipiendum aduersarium, & vitabundi. Ausonius ostendit Præloquio Centonis sui: *Simulantur species multæ formarum, aper bestia, anser volans, aut myrmillo in armis subsidens.* Sed & Ammianus lib. XVI. *Seque in modum myrmillonis operiens, hostium latera perforabat.* Capitis ergo illa Artemidori verba de Threce, suprà: quem ait solitum, ἐπιβαίνειν, siue insurgere & velut conscendere in hostem: id est, myrmillonem subsidentem. Nam ij duo plerumque compositi. Ausonius in Monosyllabis:

Quis myrmilloni componitur æquimanus? Threx.

Cicero V. in Antonium: *Myrmillo pugnauit in Asiã. cùm ornasset Threcidicis comitem & familiarem suum, illum miserum fugientem trucidauit.* Tamen etiam cum Retiariis, vt monui antè. Desinebat sermonem hunc Duza: sed ad eum Victor: Siccine defungeris? Turnebo modò inequitasti (sensi enim) in originatione Myrmillonis: tu, bone, quid adfers? Inscitiam tantùm, inquit Duza. & si vis suspicionem, ab Etruscis eam esse vocem. Cùm enim res gladiatoria ab iis, quídni hoc vnum nomen? Turnebi autem, Victor, nec derisor nec arrosor ego. cuius probum doctumque os veneror, & quem cum vno alteróque habeo velut * λείψανον τοῦ χρυσοῦ γένους.

Videri eos Gallicè Crupellarios dictos.

* Conseam ita dictos Gallis, quasi qui ob grauitatem armorum reperẽt, non irent, Crupelaers, siue Prorepes.

Ratio pugnandi.

Artemidorus explicatus.

Myrmillo cum Threce pugnabat.

Sine etiam cum Retiario.

Myrmillonis verbum, mirum ni Etruscum.

* Reliquum semen aurei generis.

CAPVT

CAPVT XI.

De Hoplomacho & Samnite. qui fortassis iidem. Samnitium origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

HOPLOMACHOS subiungo & Samnites. Græcum illud nomen, vniuersè sonat quemuis gladiatorem, qui pugnet armatus. Et vix aliter Dio Cassius, quàm ὁπλομάχους & ὁπλομαχίαν scripsit, vbi magis tritè dixeris μονομάχους & μονομαχίαν. Tamen etiam species certa gladiatorum. Seneca pater lib. III. Controuers. apertè: *Quidam cum Hoplomachis, quidam cum Threcibus optimè pugnant.* Suetonius in Caligulâ: *Hunc è spectaculis detractum repentè Threci, & mox Hoplomacho comparauit.* Nec enim est vt loca ea interpretando eludas. Martialis versus in vtrumnis valet,

Hoplomachus nunc es, fueras ophthalmicus antè.
Fecisti medicus, quod facis Hoplomachus.

Hoplomachus Græcis, pro quouis gladiatore: Romanis pro certâ specie.

Dubius animi sum, separem Hoplomachos, an cum Myrmillonibus, aut Samnitibus cōfundam. Puto cum alterutris. Nam & in Myrmillonem vox Græca conuenit, quia tectus armis: & verius fortasse in Samnitem. cuius nomen ante Ciceronem celebre, desiisse sub Imperatoribus videtur, & abiisse in Hoplomachum. At res armaque eadem. Samnitium sanè memoriam post Augustum non repperi. Anteà sæpe. Lucillius,

Eosdem videri cum Samnitibus.

Eserninus fuit, Flaccorum munere, quidam
Samnis spurcus homo.

Nomen, in Spurcum, emendatum.

Ita lego constituoque iactatum à Criticis versum. Varro apud Plinium, Tritanum quempiam celebrat *Samnitium armaturâ celebrem.* Quem locum transscribens Solinus cap. IIII. Polyhistoris, aut corrupit, aut corruptus ipse, *Varro*, inquit, *annotauit Tritanum Samnitem gladiatorem naturâ fuisse: qui & rectis & transuersis neruis*, &c. Absurdè. quis verò gladiator naturâ est? nec id per somnium voluit Varro. Corrigo, *Tritanum Samnitium armatura fuisse.* Et apud Ciceronem, Horatium, aliosque, Samnites crebri. Originem eorum non celat nos Liuius lib. IX. *Campani*, inquit, *odio Samnitium gladiatores eo ornatu armarunt, Samnitiumq. nomine appellarunt.* E quibus verbis etiam armatura

Et Solinus

Samnitium origo.

eorum non ignota. nempe illa ipſa, quam in Samnitibus de-
Arma eorum ſcribit idem Liuius: *Sammtes, inquit, præter ceteros apparatus, vt acies ſua fulgeret nouis armorũ inſignibus fecerũt. Duo exercitus erant. ſcuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat ſcuti, ſummum latius, quà pectus atque humeri teguntur, faſtigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis cauſsâ. Spongia pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocreâ tectum. galeæ criſtatæ.* Picturam omnem ſper-
Scutum argentatum. no, præ hac deſcriptione: quam ordine videamus. Ait, ſcuta cælata argento. Iam ergo intellego & diſco ad Samnites refe-
Artemidori interpretatum. renda, quæ Artemidorus ſcribit: εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων πυκτεύει, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὰν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ σκέπεται. id eſt, *Siquis autem cum argenteis armis pugnet, vxorem ducet mediocriter diuitem, fidam, domus ſeruantem, vtroque obſequentem. Nam & ſubit, & tectus eſt.* Addit Spongiam
Spongia ſiue balthem. pectori tegmen. Ea eſt, quam in notâ feminei ſexus, qui gladiatoriam exercebat, vocat Iuuenalis Baltheum,

Iuuenalis verſus de feminis explicati.

Quale decus, rerum ſi coniugis auctio fiat,
Baltheus & manicæ, & criſtæ, cruriſque ſiniſtri
Dimidium tegmen.

Nam ij verſus planè apti de induſtriâ ad armaturam Samnitum; quam vt nobiliorem, feminæ (quoniam ita Veneri cum Marte viſum) feminæ, inquam, nobiles adfectabant. Pergit Li-
Ocrea in ſiniſtro crure. uius: *ſiniſtrum crus ocreâ tectum.* quid aliud Satyricus —— *cruriſque ſiniſtri Dimidium tegmen?* Poſtremò, *galeæ criſtatæ.* At Iuue-
Pinna in galeis. nalis, —— *& manicæ, & criſtæ.* Varro: *Pinnæ, quas inſigniti milites in galeis habere ſolent, & in gladiatoribus Samnites.* Itaque Pinnirapi, noto illo verſu

Iuuenalis explicatus.

Pinnirapi cultos iuuenes, iuueneſque laniſtæ,

non alij quàm qui cum Samnite compoſiti, quique rapiunt eius pinnas. Onomaſticon vetus Secutores eos facere videtur: *Pinnirapi,* inquit, *ſectatores gladiatores quòd pinnas rapiant.* Puto,
Prouocatores. ſiue probactores. *ſecutores.* In Cicerone tamen obſeruo Prouocatores componi ſolere cum Samnitibus. Oratione pro Seſtio: *Ex ergaſtulis emptos nominibus gladiatoriis ornauit, & ſortitò alios Samnites, alios Prouocatores fecit.* Quamquam obſcuri mihi Prouocatores, niſi ſi lucem iis dabunt hæc Artemidori: ὁ δὲ προβάκτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν, λαμυρὰν δὲ καὶ ἑταιρικήν: id eſt, *Probactor autem*

autem pulchram quidem & venustam (vxorem significat) *sed lubricam & amoribus deditam.* * Probactorem enim vocare videatur, quem Cicero Prouocatorem: & in alterutro vox emendanda. Ad Samnites etiam pertinere illa Apuleij censeam è lib. XI. *Porrò alium ocreis, scuto, galeâ, ferróque insignem, è ludo putares gladiatorio procedere.* Dat enim eorum arma. Nec plura de salebroso hoc vtroque genere: è quo non satis me eripio. Tu Lipsi, tu Pighi, iuuate.

* *Nam fieri potest, vt peregrinum nomen sit, vt Myrmillo.*

CAPVT XII.

De Essedariis, deque Andabatis. & de vtraque ratione pugnandi.

SILENTIBVS nobis, Heu capita sine linguâ! inquit. sed pergo. Hactenus notissimos frequentissimósque gladiatores produxi: supersunt alij, famosi non adæquè. Essedarij sunt, qui ex essedo pugnant. Mentio eorum Suetonio, Calig. cap. XXXV. *Cùm quodam die muneris essedario Poro ob prosperam pugnam seruum suum manumittenti studiosiùs plausum esset: proripuit se è spectaculis indignabundus & clamitans, dominum gentium populum ex re leuissimâ plus honoris gladiatori tribuentem, quàm consecratis Principibus aut præsenti sibi.* Iterum Claudio, cap. XXI. *Cùm essedario pro quo quattuor filij deprecabantur, magno omnium fauore indulsisset rudem, tabulam illicò misit admonens populum quanto opere liberos suscipere deberent, quos viderent & gladiatori præsidio gratiæque esse.* Ex quibus liquet inter legitimos gladiatores eos fuisse: quanquam mixtim, opinor, modò è curru, modò pedites præliati sint. Nam desiluisse eos, & pedibus pugnasse, præit adsuspicandum Seneca in ioco Iulij Græcini, de Aristone philosopho qui in gestatione disserebat. epist. XXIX. *De eodem cùm consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius quid sentiret, Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat. tanquam de Essedario interrogaretur.* Vbi legerim, *degradus.* Seruum etiam habuisse videntur in pugnâ, qui pro aurigâ: ex Tranquilli priore loco. Nescio an in Artemidoro restituenda hæc vox: ὁ δὲ ἀριδάριος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει: id est, *Aridarius, igniuam & stultam vxorem designat.* nescio, inquam, an legendum, ὁ δὲ ἐσσεδάριος,

Essedarij gladiatores.

Ratio eorum pugnandi.

Locus apud Senecam explicatus correctúsque.

Bona certè & in Artemidoro correctio.

δάειος. Credo restituenda, quia coniungit cum ciue Equite Andabatâ. deinde ex interpretatione. Nam ἀργὴν velocem, vagam ibi acceperim: non otiosam inertemque. quod conuenit cum curru & cum actionibus stolidæ & moræ.

Andabatæ, qui?

Andabatæ his proximi, siue ἀναβάται. sed Latina consuetudo vetus D. interiecit. Hi pugnabant ex equis, galeâ frontem

Clausis oculis pugnabãt.

oculosque tecti. Varronis Satyram fuisse scimus, cui titulus, Andabatæ. Ex ea fragmentum, quod aptum huic ritui firmando leuiter emendatum: *Aurum*, inquit, *non minus præstingit oculos, quàm τὸ σοῦ κράτος.* vbi Iunius olim noster, *quàm ὁπλίτου κράτος.*

Varro emendatus.

Verissimè ego, *quàm τὸ σοῦ κράνος.* Andabatam alloquitur: Et ô mi homo (ait Varro) aurum non minùs excæcat oculos, quàm tua hæc galea. Certè enim pugnabant clausis oculis, adeò

Adagium ab iis ortum.

vt origo adagij inde. Hieronymus contra Iouinianum: *Melius tamen est quod dicitur, clausis oculis Andabatarum more pugnare, quàm directa spicula clypeo non repellere veritatis.* Idem contra Rufinum: *Habetur dialogus apud Græcos Origenis & Candidi: in quo duos Andabatas digladiantes inter se spectasse me fateor.* Valet, duos cæcos. Ambigo an iidem hi sint, qui Desultores (etsi non me fugit communius paullò id nomen fuisse, & pertinuisse ad eos qui ex equo in equum sine vllâ pugnâ transiliebant, arte,) ob verba hæc Pausaniæ, lib. v. *Ad Carpentum iungebantur equæ dossuariæ, è quibus in extremo curriculo desilientes sessores, prehensis manu frenis, ad metam cursitabant. qui mos ætate meâ seruatur ab iis qui Anabatæ appellantur.* Sed isti Græci: & alij, vt videtur, à

Artemidorus explicatus.

Romanis. Andabatam non dubiè Artemidorus intellexit: ἱππεὺς δὲ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. idest: *Eques verò vxorem prædicit diuitem & nobilem, sed quæ futura excors.* Ita enim diuinat, quia Eques sine vsu oculorum. Martialem etiam de Andabatâ interpreter, vbi Hermetem gladiatorem attollit, & variis armis pugnacem facit, libro v.

Hermes belligerâ superbus hastâ,
Hermes æquoreo minax tridente,
Hermes casside languidâ tremendus.

Puto enim intellegi singulis versibus, Samnitem, Retiarium, Andabatam. Quid enim aliud sit languida illa cassis, quàm hæc tenebras & languidam caliginem inducens? Isidorus nescio

ſcio quid vani de iſtis & imperfecti: *Genera gladiatorum plura,* inquit,*quorum primum ludus equeſtriũ. Duo enim equites præcedentibus priùs ſignis militaribus, vnus à portâ Orientis, alter ab Occidentis procedebant in equis albis, cum aureis galeis, minoribus & habilioribus armis: ſicque atroci perſeuerantiâ inibant pugnam, dimicantes quouſque alter in alterius morte proſiliret. Quæ armatura pugnabat Marti, duelli cauſsâ.* Nugæ mixtæ veris. De aureis galeis, credo illum rectè dicere: & eò ſpectare interpretamentum Artemidori, πλωσίαι. Vtroſque, Eſſedarios dico & Andabatas, Cicero in epiſtolâ ad Trebatium coniunxit: *Sed tu in re militari multò es cautior, qui neque in Oceano natare volueris, neque eſſedarios ſpectare: quem anteà ne Andabatâ quidem fraudare poteramus.* Nec ad alios referri placet quæ de Equis gladiatorum idem ille, pro Seſtio, ſcribit: *Qui quo tempore conſpectus erat, non modò gladiatores, ſed equi ipſi gladiatorum repentinis ſibilis extimeſcebant.*

Iſidori locus de Andabatis capiendus.

Galea iis ex auro.

Cicero explicatus.

CAPVT XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item oſtenſum confundi interdum dicta nomina à poëtis, ſæpe à litteratoribus ſemidoctis. Artemidori caput deſcriptum, ad lucem.

DIXI omnes: certè quidem mihi notos: Nam alij inter legendum reperti etiam, ſed non inuenti. Vt in Artemidoro,* Dimachærus vel Orbelas: quem colligas facilè duobus gladiis pugnaſſe, nec ſcio vltrà.

Ignotiores gladiatores.

* *in Polluce lecti* διμάχαι, *milites qui & peditis & equitis officio functi.*

Item in Iſidoro Laquearij: *quorum pugna erat,* inquit, *fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos conſecutóſque proſternere, amictos vmbone pelliceo.* De quibus hîc tantùm legi.

Laquearij.

Finierat Duza: excepit Lernutius, Multa herclè bonaque nos docuiſti: ſed diſcrimina hæc ſempérne certa? Ferè ſemper, ait Duza. Confuſa tamen eſt cùm inuenias à poëtis. vt ab Auſonio in Imperatoribus, de Commodo:

Confuſa interdum gladiatorum nomina.

Commodus inſequitur pugnis maculoſus arenæ,
Threcidico princeps bella mouens gladio.

Non enim ſicâ pugnauit, ſed inter Secutores, vt dixi. At Threcidicum gladium, in genere poſuit, pro gladiatorio. Sic idem, *Tres primas Threcum pugnas.* non reuerâ Threcum, ſed

*Sam-

Hi enim vetustiores libris.

*Samnitium potiùs, aut Myrmillonum. Sic Florus contrà, Myrmillonem Spartacum appellat; quem fatetur gente Thracem fuisse, credo & armis. Huiusmodi talia facile & deprehendere vobis & excusare: non item gregis nostri grammatici imperitiam, qui hæc omnia turbant, miscent. Sed quia Artemidori mihi non semel mentio: iube, sodes, promi librum, Lipsi: vt puer totum caput ex eo legat, huic gladiatoriæ rei.

EX ARTEMIDORI LIBRO II.

CAPVT XXXIII.

Περὶ μονομαχίας.

Μονομαχεῖν δὲ, δικάζεσθαι σημαίνει ἢ ἄλλην τινὰ στάσιν καὶ μάχην μαχέσασθαι, μάχη τε γὰρ καὶ ἡ δίκη μὴ καλεῖται, εἰ καὶ μὴ δι' ὅπλων γίνεται, τὰ δὲ αὐτὰ καὶ ἔγγραφα καὶ δίκαια τῶν μαχομένων σημαίνει. ἀεὶ δὲ τὰ μὲν τοῦ φεύγοντος ὅπλα ἐγκλήματα σημαίνει, τὰ δὲ τοῦ διώκοντος ἐγκαλέσαι. ἐτήρησα δὲ ἐγὼ πολλάκις καὶ γάμον τοῦτον ὄνειρον προαγορεύσαντα γυναικὸς τοιαύτης, οἷα ἂν ἢ ὅπλα ἔχων ᾧ τις ὑπολάβοι πυκτεύειν. ἐπειδὴ δὲ ἄνευ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν οὐκ ἔστι σαφῶς παραστῆσαι τὰς ἀποδείξεις, χρήσομαι καὶ τοῖς ὀνόμασιν. εἰ μὲν θρᾳκὶ πυκτεύει τις, λήψεται γυναῖκα, πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκεπάσθαι τοῖς ὅπλοις. πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος. φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν. εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων πυκτεύει, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὸν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ ἐσκέπασται. καὶ εὐμορφοτέρα ἡ πανοπλία αὕτη τῆς προτέρας. εἰ δὲ ἢ σεκούτορι, εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ κακῶν πολλῶν αἰτίαν ἐσομένην. ἀεὶ γὰρ διώκει. εἰ δὲ ῥητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἐρωτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾷστα τῷ βουλομένῳ πλησιάζουσαν. ὁπλὰς δὴ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ ὑγιῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. Ὁ δὴ ἀσιδάρειος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει. Ὁ δὲ προβάκτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν, λαμυρὰν δὲ καὶ ἐρωτικήν. διμάχαιρος δὲ καὶ ὁ λεγόμενος δρβήλας ἤτοι φαρμακὸν, ἢ ἄλλως κακότεχνον ἢ ἄμορφον εἶναι τὴν γυναῖκα σημαίνει. ταῦτα, ἐπιθανούμενος, οὐδὲ κατὰ τὸ εἰκὸς συντιθεὶς λόγους γράφω, ἀλλὰ ἀπὸ πείρας τῶν ἑκάστοτε ἀποβαινόντων πολλάκις ἐτήρησα.

ID EST,

GLADIATORIAM *exercere, significat iudicium subire, aut aliud aliquod certamen siue pugnam pugnare. Pugna enim appellatur & ipse Pugillatus siue Gladiatura, etiamsi absque armis fiat. eademque illa significant inscriptiones aut iura pugnantium. Semper autem fugientis armatura significat in ius trahi: persequentis autem, trahere. Obseruatum autem mihi & sæpe tale hoc somnium nuptias designare eiusmodi fœminæ, qualia arma erant eius cum quo digladiari videbare. Quoniam autem sine Nomenclaturâ demonstrare id non licet, vtar & nominibus. Siquis cum Thrace componitur, capiet vxorem diuitem, callidam, & ambitiosam. Diuitem quidem, quia tegitur armis: callidam, quia gladium haud rectum gerit: ambitiosam, quia assurgit & inuadit. Siquis verò cum argenteis armis componitur,* (id est, Samnitibus) *capiet vxorem satis diuitem, fidam, domus & viri seruantem. Nam & inuadit, & tegitur: & pulchrior hæc armatura priore Si cum Secutore, formosam quidem & diuitem capiet vxorem, sed ob opes superbam & virum aspernantem, & malorum illi caussam. Semper enim insequitur. Si cum Retiario, capiet pauperem & lasciuam, & fugacem, facilè volenti se vulgantem. Eques verò mulierem diuitem & nobilem prodicit, sed amentem. Aridarius autem* (siue Essedarius) *ignauam & fatuam. Probactor, pulchram, venustam, sed lubricam & lasciuam. Dimacherus, siue duobus gladiis pugnans, & is qui dicitur Orbelas, purgamentum aut nescio quod piaculum fœminæ significat, malis moribus, malâ formâ. Atque hæc non coniiciens, nec ad probabilia sermones accommodans scribo, sed ab experientiâ doctus, quâ sæpe hec singillatim sic euenisse obseruitaui.*

CAPVT XIV.

Pausa aliqua iterum. intereà de Suppositiciis dictum. deque sorte. statim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

FINIERAT Duza, & simul bellaria illata sunt mensæque postremæ. Duza auidè manum ad passulas porrexit, quæ appositæ: O dapes opportunæ! inquit. vobis mihi opus: ita

Suppositicij gladiatoribus.

irrausi. Et iámne, munerarie, mittis? Nam Suppositicium pro me hunc Lipsium dabo. Ego adsurgens, Tu me? inquam. quo iure? Iure veteri, ait Duza. quia ita receptum, vt fesso gladiatori aut victo alius atque alius sufficeretur, & contenderet cum victore. Ij Subditicij, vel Suppositicij dicti. Martialis,

Hermes suppositicius sibi ipse.

** Vide Agellium lib. v. cap. ix.*

Græci (apud quos idem in * Athletis mos) vocāt ἐφέδρους. Plutarchus in Sullâ: τὸν μέντοι τελευταῖον ἀγῶνα, καθάπερ ἔφεδρος ἀθλητὴς κατα-πόνῳ προσενεχθεὶς, ὁ Σαυνίτης Τελεσῖνος, ἐγγὺς ἦλθεν τοῦ σφῆλαι καὶ καταβαλεῖν ἐπὶ θύραις τῆς Ῥώμης: *At postremâ pugnâ, Telesinus Samnis, tanquam succenturiatus suffectusque athleta, defesso iam Sullæ comparatus, haud multum abfuit quin eum ad portas vrbis Romæ funderet prosterneretque.* Substituebatur autem sæpe vnus, alter, tertius. Vnde in

Sæpe plures, vnde Secundarij & Tertiarij.

Glossis, Ἔφεδρος, *tertiarius*. Dio in Caracallâ: μονομάχων ἀνδρῶν ὅτι πλεῖστον ἔχαιρεν αἵμασι. καὶ ἕνα γε αὐτῶν Βάτωνα τρισὶν ἐφεξῆς ἀνδράσιν ὁπλο-μαχῆσαι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀναγκάσας, ἔπειτα ἀποθανόντα ὑπὸ τοῦ τελευταίου περι-φανεῖ ταφῇ ἐτίμησε: *Gladiatorum sanguine inprimis delectabatur. & ex iis Batonem quendam, cum tribus ex ordine eodem die pugnare iussit, eumque à postremo interfectum magnificè sepeliit.* Credo & Lactantium sentire de hoc ritu: *Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter alter è duobus occisus est, & tanquam humanum sanguinem sitiant, oderunt moras. alios illis compares dari poscunt recentiores, vt quamprimùm oculos suos satient.* Itaque ades, Lipsi, & pugna mei fessi vicem. Ego æstuabam & tacebam. sed commodùm subuênit Pighius: Non imponis nobis homo argutissime, inquit, non supponis. Mos hoc suadet? sed non ad arbitrium tuum.

Ii forte dari soliti. Plinius illustratus.

Sors decidebat. Plinius lib. VIII. Epistolarum: *Scilicet vt in spectaculis quibusdam sors aliquem seponit ac seruat, qui cum victore contendat: sic in Senatu sunt aliqua prima, sunt secunda certamina: & ex duabus sententiis, eam quæ superior exierit, tertia exspectat.* Statius lib. III. Siluarum:

Iam placidæ dant signa tubæ, iam sortibus ardens
Fumat arena sacris.

Statius correctus.

vbi malè vulgò, *fortibus*. Ego ad Pighium, Mi seruator, inquam, statuam certum est statuam tibi: ita in tempore suppetias aduenisti. Sed quid ad hæc Duza? Tange hominem. licet ad tibicines mittamus. Imò ad sortes, ait Duza: nam ad eas appel-

appello. Non placet, inquit Lernutius. Duza mihi hunc diem pugnet, sine missione. Heu munerarium crudum! inquit Duza. sed sequi mihi potius est, quàm trahi. Igitur quia de armis dictum, venio ad reliqua genera gladiatorum. Inter quos primi se offerunt PEGMARES. iis à loco nomen, quia pegmatis impositi depugnabant. Locus vnus Suetonij est, qui eos adstruit, in Caligulâ cap. XXVI. *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantissimo Sole velis, emitti quenquam vetabat. remotoque ordinario apparatu, rapidis feris vilissimos senioque confectos, gladiatores quoque pegmares, patresfamiliarum notos, sed insignes debilitate aliquâ corporis subiiciebat.* & is ipse locus anceps. Nam potiùs ibi legerim, *gladiatoribus quoque pegmares.* hoc sensu: Rabidis feris bestiarios viles, inualidosque: & gladiatoribus, operas pegmares fabrosque subiiciebat. Fauet huic interpretationi ipse Suetonius in Claudio, cap. XXXIIII. *Præter destinatos etiam leui subitáque de caussâ quosdam commisit, de fabrorum quoque ac ministrorum atque id genus numero, si αὐτόματον vel pegma vel quid tale aliud parum cessisset.* Hîc Victor: De sententiâ herclè persuades, inquit. Nam * gladiatores in pegmate pugnantes quis legit? Non ego. & Strabonis lib. VI. Iosephique lib. VII. loca hoc tantùm euincere scio, captiuos aut insignis sceleris damnatos in Pegmate solere ostendi. De pugnâ verbum nusquam. In voce tantùm hæreo. quâ enim deriuatione, quóue exemplo, à Pegmate Pegmares? Pegmaticos potiùs. & certè libri antiqui, *Pegmatos*, in Tranquillo plurimùm referunt: *pegmatis*, quidam. *alterutraque lectio retineri potest; eâ mente vt gladiatoribus suppositos scribat patres familias pegmatis, id est, è pegmate. Ad pegma autem moliendum mouendumque, multi è numero fabrorum administri. Ij ergo admoti per occasionem tractique in arenam à Caligulâ. A quâ interpretatione stare etiam Dio videtur, qui de eâdem hac sæuitiâ, ait illum deficientibus bestiariis rapi iussisse quosdam ἐκ τοῦ ὄχλου τοῦ τοῖς ἰκρίοις προσεστηκότος, *è turbâ quæ pegmatibus adstabat.*

Pegmares gladiatores vulgò.

Il sublati.

* Quos tamē viri docti adstruunt adseueranè.

Pegmares ineptè dici.

Patresfamilias pegmatis.

CAPVT XV.

Meridiani, non inter veros legitimósque gladiatores. sine armis, sine arte, seminudi.

DVZA iterum, MERIDIANI, inquit, nunc occurrunt. quibus hoc nomen scilicet à tempore, quia sub meridiem darentur. Dio in Claudio: ἐτίθει δὲ συνεχῶς μονομαχίας ἀγῶνας. πάνυ γὰρ σφίσιν ἔχαιρε. τά τε γὰρ ἄλλα καὶ τοὺς διὰ μέσου τῆς θέας παρὰ τὸν τοῦ ἀρίστου καιρὸν κατακοπτομένους ἥδιστα ἐθεώρει. Cui velut interpres Suetonius cap. XXXIIII. *Bestiariis meridianisque adeò delectabatur, vt etiam primâ luce ad spectaculum descenderet, & meridie, dimisso ad prandium populo, persederet.* Nominat eosdem Tertullianus: *Risimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cauterio examinantem; vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem.* Nec hi tamen, vt obseruo, legitimi destinatique gladiatores; sed bestiariorum velut reliquiæ quædam & purgamenta. Duplex enim spectaculum, * Matutinum & Meridianum. Manè cum bestiis depugnabant: post meridiem, ij qui superfuerant, inter sese. & Meridiani gladiatores vocabantur. Ceterùm nec docti factique ad pugnam erant, nec armis in eâ vtebantur aut arte. Cædes tantùm promiscua, & velut laniena. Seneca epistolâ VII. bene explicat: *Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contrà est. quidquid antè pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis mera homicidia sunt. nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi. nunquam frustrà mittunt manum. Non galeâ, non scuto repellitur ferrum. Quò munimenta? quò artes? omnia ista mortes meræ sunt.* (aut vt rectè liber vetus, *mortis moræ*) *Manè leonibus & vrsis homines: meridie spectatoribus suis obiiciuntur.* * *Interfectores interfecturis iubentur obiici, & victorem in aliã detinent cædem. exitus pugnantiũ mors est. Hæc fiunt dum vacat arena.* Nec ad aliam crudelitatem grauis eiusdem Senecæ querela spectat, epistolâ XCVI. *Homo, sacra res, homo, iam per lusum & iocum occiditur; & quem erudiri ad accipienda inferendaque vulnera nefas erat, is iam* * *nudus inermisque producitur, satisque specta-*

culi

Meridiani.

Non veri gladiatores.

* Ad librum tertium.

Modus pugnæ inter meridianos.

* Ita emendamus. aliter vulgò.

* Non ergo vniuersè de aliis gladiatoribus.

culi in homine mors est. Mehercules, inquit Victor, pectus mihi commouit Seneca. & quas arbitrer eas feras, quæ hæc spectarunt non dicam lætus, sed siccis oculis? —— ἀγαθοὶ δ' ἀριδάκρυες ἄνδρες, vt verbum vetus est. At perge Duza. Iterumque ille: *Viri autem boni promptè ad lacrymas.

CAPVT XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiscales siue Cæsariani. Postulatitij. Catervarij. Consummati. Ordinarij. Caussæ omnes nominum explicatæ.

SVPERANT mihi etiam aliquot non tam genera gladiatorum, quàm cognomenta. quos omnes promiscuè dabo, & velut vnâ commissione.

FISCALES gladiatores reperti in vitâ Gordiani Iunioris. *Fuerunt*, ait Capitolinus, *sub Gordiano Romæ elephanti triginta & duo, gladiatorum fiscalium paria mille.* Sunt ij, qui in Cæsaris bonis, & velut fisco. Nam Principes ipsi proprios & peculiares gladiatores alebant, ad instruendum suas populique voluptates. Itaque rectè καίσαρος μονομάχους Arrianus dixit istos. Libro primo Dissertationum: ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς καίσαρος μονομάχοις εἰσί τινες οἱ ἀγανακτοῦντες, ὅτι οὐδεὶς αὐτοὺς προάγει οὐδὲ ζευγνύει. *At in Cæsaris gladiatoribus quidam sunt quibus molestum est non produci, non componi.* Eadem sententia (vt multa alia) expressa in Senecâ: *Myrmillonem è C. Cæsaris ludo audiui de raritate munerum querentem. Quàm bella, inquit, ætas perit!* Nec gladiatores solùm; sed alebant etiam histriones. & scripsit in Alexandri vitâ Lampridius, *Histriones aulicos eum publicasse.* Ab his orti

Gladiatores fiscales.

Siue Cæsariani, aulicique.

Histriones Principum.

POSTVLATICII gladiatores. Quia enim Cæsariani isti eximij viribus, arte, ornatu: sæpe postulari à populo solent, velut muneris auctarium & ornamentum. Seneca epist. VII. *Hos plerique ordinariis & postulatitiis paribus præferunt.* Suetonius in Domitiano: *Quæstoriis muneribus, quæ omissa reuocauerat, ita semper interfuit, vt populo potestatem faceret bina paria è suo ludo postulandi, quæ nouissima aulico apparatu induceret.* Ait aulicum apparatum, quod in Gallienis Capitolinus, *gladiatores pompabiliter ornatos, cum auratis vestibus matronarum.* Et credo ornatos eos * auro: præeunte mihi Spartiano in vitâ Hadriani: *Trecentos*

Postulati gladiatores solent.

Suetonius explicatus.

* Vide aliter quid in Electorum nostris capite XXV.

noxios cum auratis chlamydibus in arenā misit, ad deridenda eius munera. Numerum enim ibi dumtaxat præter morem fuisse censeam, non vestem. Ad hoc gladiatorum genus referendi hi loci. Suetonij in Claudio cap. XXI. *Palumbum* (ita gladiatori famoso nomen) *postulantibus, daturum se promisit si captus esset.* Calig. cap. XXX. *Cùm Tetrinius latro postularetur, & qui postularent Tetrinios esse ait.* Plinij in Laudatione Traiani: *Impetratum est quod postulabatur, oblatum quod non postulabatur.* Martialis:

Cùm peteret pars hæc Myrinum, pars illa Triumphum:
Promisit pariter Cæsar vtrâque manu.

Ex quibus etiam discitis, nominatim hunc illúmue gladiatorem flagitari in pugnam solere, siue manu siue scelere notum. Sunt &

CATERVARII inter gladiatores, à modo pugnæ, scilicet cùm non singuli cum singulis, vt moris, sed confusi mixtíque pugnant & per cateruas. Scio esse * qui abnuant, quíque secus interpretentur: sed à me omnia exempla. Suetonius Caligulâ: *Retiarij quinque numero gregatim dimicantes.* id est, velut cateruatim. Dio clarissimè de Cæsare lib. XLIII. τοὺς δὲ ἄνδρας συνέβαλε μὲν καὶ ἕνα ἑνὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὥσπερ εἴθιστο. συνέβαλε δὲ καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πλείους, καὶ ἱππέας ἱππεῦσι, καὶ πεζοὺς πεζοῖς, ἄλλους τε ἀναμὶξ ἀλλήλοις ἴσους: *Viros quidem inter se commisit, vt moris erat, singulos cum singulis: sed tamen etiam maiore numero in Circo confertos dedit, equites cum equitibus, pedites cum peditibus pugnantes: alios verò confusè & permixtim, æquo vtrimque numero.* Iosephus libro VII. Antiquitatum, de Tito, qui Cæsareæ spectaculum dabat: καὶ πολλοὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐνταῦθα διεφθάρησαν, οἱ μὲν θηρίοις παραβληθέντες, οἱ δὲ κατὰ πληθὺν ἀλλήλοις ἀναγκαζόμενοι χρήσασθαι πολεμίοις: *Multi è captiuis illic consumpti. alij bestiis obiecti, alij cateruatim & plures, more hostium, depugnare inter se iussi.* Dio iterum in Nerone: πεζοὺς οὐχ ὅπως ἕνα πρὸς ἕνα, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἅμα πρὸς ἴσους συνέβαλεν: id est, *Pedites, non solùm singulos cum singulis, sed etiam multos cum pari numero componebat.* Nec ab aliâ mente Cateruarij Pugiles Tranquillo, in Augusto cap. XLV. Inuenio &

Vulgò, interpretes Suetonij.

VICTORES, in Plinij XXXVI. cap. XV. de Curione: *Raptísque è contrario repente pulpitis, eodem die Victores è gladitoribus suis produxit.* Et in lapide veteri. nescio an γνωκῶς & ab effectu; an co-

an cognomine certo, & discernendi caussâ. HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANIAE. PRAETIS. ET. AESTIM. PARIA. GLAD. EDIDIT. Item in Plinio

CONSVMMATOS. non disertè scriptos, sed eliciunt ex eius verbis lib. VIII. de Elephantis: *Pugnauêre posteà & singuli Principibus Claudio & Neroni, in consummatione gladiatorum.* At ego, abire eos à Plinij mente iudico: nec aliter eum accipio, quàm quasi dixerit, in fine gladiatorij spectaculi. vt elephanti additi fuerint velut corollarium, ad concludendos finiendosque ludos. Possis etiam accipere* consummationem gladiatorum, cùm coniuncti omnes congregatique pugnant, redacti tanquam in vnam summam. Postremò

Consummati gladiatores reiecti.

*Ad Turnebum lib. XXI. cap. XXXIII.

ORDINARII gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur: à prioribus illis (Postulaticios dico & Cateruarios) diuersi. Seneca nominat epist. VII. & Ordinarios pugiles Sueton. Augusto, cap. XLV. quem eumdem in Caligulâ videte, cap. XXVI. Vidi & risi qui OBSEQVENTES gladiatores eruerent è vitâ M. Antonini philosophi: *Armauit etiam gladiatores, quos Obsequentes appellauit.* sed enim discat, Spartianum hoc sentire, Marcum in militiam legisse gladiatores, quos ad velandam ignominiam honestè Obsequentes appellauit: sicut & seruos, quos Volones. De Hominibus dixi omnia, vt meæ quidem memoriæ captus fuit. Siquid me præteriit, subiicite.

Ordinarij gladiatores.

Obsequentes qui apud Capitolinum

CAPVT XVII.

Ad terminum de Hominibus, vestis adiecta: Togáne fuerit, an Tunica. Item quid Ornamenta.

DIXISTI sanè quàm accuratè, ait Berchemius, sed quoniam inuitas, velut in scenâ, monitor ego. De veste & armis ecquid potes plenius? Age, inquit Duza, sit hoc velut auctarium operæ huius. Retiariorum vestem Tunicam dixi fuisse: opinor & aliorum. Certè Dio Commodum vt Secutorem adornans, facit eum prodisse ἐν τῷ χιτῶνι καὶ ἀνυπόδετον, *in tunicá & discalceatum.* Suetonius etiam in Claudio notat vt insolens: *Induxit*, inquit, *vnum ex nomenclatoribus suis, sicut erat, togatum.*

De veste gladiatorum in genere.

Tunicatos vulgò fuisse, quod decuit seruos.

Tamen

At Togatos, ex Tertulliano & Capitolino.

Tamen ecce Tertullianus disertè, de Pallio: *Verùm & cerdones & omnis gladiatorum ignominia togata producitur.* Et Capitolinus in Pertinace de veste Commodi venditâ *Toga*, inquit, *armaque gladiatoria gemmis auroque composita.* Nec facilè compono diuersos, nisi si, labenti æuo, mutata res. Togam certè, cùm in honore & vsu fuit, quis credat fœdatam ministeriis arenę? De armis non magnoperè habeo quod addam, nisi appellata ea antiquis propriè Ornamenta. Eò moneo, quia titubare, imò labi, video in eâ voce viros doctos. Seneca Natural. Quæstion. libro quarto, initio: *Sic ergo formare vt scias te non posse consequi vt sis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta feriet.* honestissimè à re gladiatoriâ, id est per ipsa arma. At *æramenta*, ibi mauult vir eruditus. Seneca epistolâ XIIII. *Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est.* Et Suetonius ecce audentiùs, ipsos gladios appellat Ornamenta. Titi cap. IX. *Insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit.* Ille Ornamenta dicit, at Victor in eâdem re, *iisque gladios tradidit.* rectè. Tamen in Tranquillo non defuit Beroaldus substituere, *instrumenta.* Vos Festum audite: *Ornatus*, inquit, *dicitur bene aptus, vt miles, aut gladiator, aut acturus fabulas.* Bene Festus: & ad eius mentem Plautus: *Ornamenta absunt: Aiacem, hunc cùm vides, ipsum vides.* Ornamenta etiam boum, apud Catonem. De armis, videtur nescio quid mutasse aut potiùs desitum reuocasse Domitianus. quod Martialis indicat illo Epigrammate:

Arma, Ornamenta dicta.

Stabilita lectio in Senecâ.

Cùm veteres Latiæ ritus renouentur arenæ,
Et pugnet virtus simpliciore manu.

sed indicat tantùm: & ideò nihil elicio certi.

CAPVT XVIII.

Finis Duziaci sermonis. Orditur Victor, partiturque. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diem muneris vsurpata, explicantur.

SED ego iam portum video. Salue ô optatum mihi Sigæum. Quid ais? inquit Victor. tu vt sileas? vbi quartus ergo terminus de Modo? aut quis eum panget? Illi Duza, Varro opi-

ro opinor olim, Eſt modus matulæ: ſic nobis, mi Victor, fabulæ. Aut ſi tanta libentia audiendi vobis: agite, Victor ipſe mittatur in hoc ſtadium, cui lampada ego do. Lernutius ridens, Et ego tibi Duza rudem. Bonam ſtrenuamque hanc pugnam pugnaſti nobis. igitur ornamenta tua transfer in hunc Victorem. Hem! inquit Victor: hoc eſt quod olim dicitur, Fabrum cadere cùm ferias fullonem. Duzæ parabam vincula, conſtringor ipſe. *Vltimus limes de modo.* Tamen adeſte, audite: de Modo modicè dicam, aut potiùs intra modum. Tria ſermonis mei capita. Quid ante pugnam: Quid in pugnâ: Quid poſt pugnam. *Victori dicenda.* Ante pugnam moris, vt Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: ſcilicet alliciendæ plebi, & exſpectationi commouendæ. *Libelli gladiatorij.* Id vocabant Pronuntiare munus. Suetonius in Iulio: *Munus populo pronuntiauit in filiæ memoriam.* *Pronuntiare munus.* Oſtendere munus. Cicero: *Etſi munus flagitare, quamuis quis oſtenderit, ne populus quidem ſolet niſi concitatus.* *Oſtendere.* Proponere munus. Suetonius in Tito: *Omnes tantâ comitate tractauit, vt propoſito gladiatorio munere, non ad ſuum ſed ad ſpectantium arbitrium editurum ſe profeſſus ſit.* *Proponere.* Ad has editiones Senecæ locus facit, de Breuitate vitæ: *Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quidquid interiacet, graue eſt: tam mehercules quàm quando dies gladiatorij muneris dictus eſt, tranſire medios dies volunt.* *Edicta, & edicere diem.* Quin & edicta vocat, epiſtolâ CXII. *Nemo qui parturienti filiæ obſtetricem accerſit, edictum & ludorum* * *ordinem perlegit.* ** quia pariter deſcripta ordine & totus apparatus.* Edicebant autem deſcribebantque futurum munus in libellis. Ita Cicero vocat Philippicâ II: *Quid de Commentariis infinitis? quid de chirographis loquar? quorum etiam imitatores ſunt, quia ea tanquam gladiatorum libellos palàm venditent.* *Libelli gladiatorum.* Nec enim placet referri ad libellos, in quibus Laniſtarum dictata. *Cicero explicatus.* Potiùs ad libellos indices ludorum, quos vendebant deſcribebantque palàm, vt in prouincias mitterent & ad amicos abſentes. Nec alium libellum Cælius Ciceroni miſerat meritus eius notam, lib. II. epiſtolar. ad Familiares: *Quid? tu me hoc tibi mandaſſe exiſtimas, vt gladiatorum compoſitiones, & vadimonia dilata ad me mitteres?* Libellum munerarium adpoſitè vocat Pollio, in Claudio: *At ego ſcio ſæpiùs inter gladiatores bonis pugnatoribus Aureoli nomen appoſitum. Habuit proximè tuus libellus munerarius hoc nomen in In-*

dice ludorum. Allusit & explicuit comiter bonus Seneca (patrem dico) lib. IIII. Controu. *Quod munerarij solent facere ad exspectationem populi detinendam, qui noua paria per omnes dies dispensant, vt sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non omnes simul produco. aliquid noui semper habeat libellus.*

Picta tabula gladiatorũ.

Nec verò in libellis solùm pronuntiatio hæc munerum: sed etiam in tabulis & picturâ. Pingi, inquam, iubebant habitum formamque pugnantium gladiatorum, item loci, munerisque totius. Plinius seriò notat libro XXXV. *Pingi*, inquit, *gladiatoria munera atque in publicum exponi cœpta à C.* Terentio Lucano. Is auo suo triginta paria in foro per triduum dedit, tabulamque pictam in nemore Dianæ posuit.* Apud Horatium lib. II. Satyrâ VII. eleganter Dauus:

Quando primum.
** Est ille cuius mentio Donato in vitâ Terentij: & cui poëta is libertus.*
Horatius illustratus.

Vel cum Pausiacâ torpes insane tabellâ;
Qui peccas minus atque ego, cùm Fului Rutubique
Aut Placideiani, contento poplite miror
Prœlia, rubricâ picta aut carbone? velut si
Reuerâ pugnent, feriant, vitentque, mouentes
Arma viri.

vbi graphicè videtis formam eiusmodi tabularum. Illud autem, *Contento poplite*, habitum nimirum exprimit pugnantium gladiatorum: ne ad seruum ipsum referatis, cum interpretibus læuis. De his picturis Trebellium capio in Vitâ Carini: *Memorabile maximè Carini & Numeriani hoc habuit imperium, quòd ludos Romanos nouis ornatos spectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum stabuli pictos vidimus.* Vbi nescio an restituenda *Porticus Statilij*. Idemque in Venatione seruatum esse ex Capitolino discere est, in Gordianis: & hodie seruant nostri in isto Battualium ludicro, quod Gladiatorium vocant, etsi prisci illius vix vmbram.

Et Trebellius Pollio.
Fortasse & emendatus.

CAPVT

CAPVT XIX.

Quæ ipso die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductioque. compositiones, & ostensio ornamentorum. Prælusio, hastis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & Versa arma.

HAEC ante muneris diem. At die ipso, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & inibi solemni quâdam pompâ circumduci. Quinctilianus: *Iam dies aderat, iam ad spectaculum supplicij nostri populus conuenerat, iam ostentata per arenam periturorum corpora mortis suæ pompam duxerant.* Ad quam traductionem accommodo illud Capitolini in M. Antonino: *Faustinam quondam cùm gladiatores transire vidisset, vnius ex his amore succensam.* Postquam introducti, paria inter se componebantur, siue vt Græci decenter appellant, ζεύγη. Componere dixi. ita enim loquebantur. Plinius pulcherrimè de occultâ quorundam animalium discordiâ lib. VIII. cap. XII. *Quam quis aliam tantæ discordiæ caussam adtulerit, nisi naturæ spectaculum, sibi paria componentis?* Vbi meliùs liber vetus, *nisi naturam, spectaculum sibi ac paria componentem.* Etiam, Comparare. Quinctilianus: *Cùm me vna tamen res apud quosdam faceret miserabilem, quòd viderer iniquè comparatus. Certa enim arenæ destinabar victima. nemo munerario viliùs steterat.* Item Committere. cuius verbi sæpe exempla. In hac compositione prima Editoris cura, vt pares cum paribus confligerent. Atque adeò id volebant ipsi Gladiatores. Seneca alibi: *Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi: & scit eum sine gloriâ vinci, qui sine periculo vincitur.* Lucanus libro IIII.

Pompa gladiatorum. — *Compositio, & Componere.* — *Plinius emendatus.* — *Comparare.* — *Committere.* — *Pares inter se commissi.*

> *—— veluti fatalis arenæ*
> *Muneribus, non ira vetus concurrere cogit*
> *Productos: odêre pares.*

Et benè, productos: quia id quoque arenæ huius verbum. Seneca de virtute loquens: *Produci enim illi & tentari expedit: nec vlli intelligunt, quanta sit, quàm qui vires eius lacessendo senserunt.* Post comparationem, credo, gladij armaque quibus pugnaturi, Munerario ostendebantur: explorandi caussâ, & an satis acuti. Suetonius Tito: *Ceterùm ipsos non solùm familiari cœnæ adhibuit;*

Ornamenta inspiciebantur.

adhibuit, sed & insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit. Nam Titus ipse tunc Editor. Victor de eodem facto, *petiisse eum gladium* dicit, *quasi ad explorandam aciem.* Dio clarissimè in Neruâ: *Collocauit eos in spectaculo quodam iuxta se, ignaros quòd proditi essent: usque gladios tradidit, in speciem quidem vti diiudicarent an satis acuti essent (quod fieri solet:) reuerâ vt ostenderet parum se sollicitum, si vel statim interficeretur.* Facit ad hunc inuulgatum adhuc ritum, quòd Dio idem scribit gladios acutissimos * Drusianos vulgò vocatos: videlicet quia crudelis ille & cruentus editor acutissimos eos semper exigebat. Contrà lenissimus Marcus Imperator, qui, vt Dio ait, οὕτω τι φόνοις οὐκ ἔχαιρεν, ὥστε καὶ τοὺς μονομάχους ἐν τῇ Ῥώμῃ ὥσπερ ἀθλητὰς ἀκινδύνως ἑώρα μαχομένους. σιδήριον γὰρ οὐδέποτε οὐδενὶ αὐτῶν ὀξὺ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἀμβλέσιν ὥσπερ ἐσφαιρωμένοις πάντες ἐμάχοντο. *adeò à cæde abhorruit, vt & gladiatores Romæ, tamquam athletas, sine periculo aut noxâ, pugnantes cerneret. Ferrum enim acutum nemini eorum commisit, sed obtusis & velut orbiculatis gladiis omnes pugnabant.* Interpellauit hîc Lernutius, Heus tu, inquit, longum hoc tuum anteloquium: pugnam ipsam videre aueo. iam committe. Mane etiam, inquit Victor: prælusio præmittenda est. Viden' tu illos qui arte quâdam iaciunt hastas? viden' qui velut feriunt gladiis? Puræ à ferro illæ hastæ, obrusi gladij. denique proludunt, & eludunt. Prælusionis diem Symmachus appellat lib. 11. epistol. de canibus: *Quos prælusionis die ita Roma mirata est, vt ferreis caueis putaret aduectos.* Sed ille de Venatione aut Circensibus: at propriè de Gladiatoribus, Cicero de Oratore: *Sed si in illoipso gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressionem multa fiunt, quæ non ad vulnus sed ad speciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione exspectandum est?* Vbi scripserim, *in illoipso gladiatorio vili certamine.* Prælusio autem in Hastis, Rudibus, Armis. De hastis, Cicero in iisdem libris: *Atque eiusmodi illa prælusio esse debet, non vt Samnitium qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil vtuntur.* Iterum idem: *Et ait cùm brachium concalfecerit, tum se solere pugnare. neque attendit eos ipsos* (gladiatores intelligit) *vnde hoc simile ducit, illas primas hastas ita iactare leuiter, vt & venustati vel maximè seruiant, & in*

*Vide & cōiugē quæ scripsi ad lib. III. Annal. Taciti.

Prælusio, siue prolusio. Dies prælusionis, qui præmissus legitimo certamini.

Hastis præludebant.

& in reliquum viribus. Hos Pilarios & Ventilatores Quinctilianus appellat: *qui ea quæ emiserant ita librabant, vt venire in manus viderentur, quaque iuberentur decurrere.* De rudibus, Eumenius Rhetor in ea quæ De instaurandis Mænianis: *Neque enim tanta me aut negligentia aut confidentia tenet, vt nesciam quanta sit inter hanc aciem fori, & nostra illa secreta studiorum exercitia diuersitas. Ibi armantur ingenia, hic præliantur: ibi prælusio, hic pugna committitur: hic plerumque velut sudibus & saxis, illic semper telis splendentibus dimicatur.* Nec enim ambigo quin rescribendum *rudibus & hastis.* Vnde enim ibi saxa? Et hanc correctionem, amici, imputo hodie vobis. Ouidius III. De arte. Pilarij. Rudibus præludebant. Eumenius correctus.

Sic vbi prælusit, rudibus puer ille relictis
Spicula de pharetrâ promit acuta suâ.

Tertullianus oculos hîc habuit, dum scripsit aduersus Valentinianos: *Congressionis lusionem deputa lector, haud pugnam: ostendam, sed non imprimam vulnera.* Appellabant hæc lusoria tela. Seneca: *Remoue ista lusoria arma, decretoriis opus est.* Item lib. II. Quæst. Natural. *Illos verò viros altissimos error iste non tenuit, vt putarent Iouem modò leuioribus fulminibus, & lusoriis telis vti.* Exercitoria tela, alibi* Tertullianus. E contrà, vera & acuta tela, Decretoria: vt in verbis Senecæ iam dictis. Credo ideò, quia hæc velut decreto Prætoris siue Editoris dabantur, postquàm inspecta acriter & probata. Hinc obscuriores illæ metaphoræ lucem accipient in eodem Senecâ: vt lib. I. De Clementiâ: *Nisi plus est quod timet quàm quod damnat, non accedet ad decretorium stilum.* Et Epistolâ CIII. *Intrepidus horam illam decretoriam prospice.* Eadem arma dixêre &, Pugnatoria. Suetonius in Caio: *Batuebat pugnatoriis armis.* Significat enim eum omissâ rudi, vsum gladio vero. Non aliter quàm Commodus, *qui gladiatores, specie depugnandi, crebrò trucidauit, cùm ipse ferrumo obiectum veronibus plumbeis vteretur,* ait Aurelius Victor. quem locum vexant variè viri docti. Restituo ego, *ferro obtect. vero nibus plumbeis.* Hæc sanè scriptoris cognominis mihi mens. malâ fraude pugnasse Commodum: & velut lusoriis armis vtererur, vsum veris. Ferrum enim obduxisse dumtaxa laminis è plumbo: cùm gladium ipsum putarent esse è plumbo. Sed redeo ad rem. Pugnatorium mucronem Seneca pater dixit Lusoria tela. *De penitentiâ. Pugnatoria arma. Aur. Victor explicatus & emendatus.

lib. II. præfatione: *Deerat illis oratorium robur, & ille pugnatorius mucro.* Addidi etiam armis eos prælusisse: & rem dixi. Nam *Armis prælusisse.* parmas aut clypeos in altum iaciebant, recipiebantque cum venustate. Martialis lib. IX.

Summa licet velox Agathine pericula ludas,
Non tamen efficies vt tibi parma cadat.
Nolentem sequitur tenuesque reuersa per auras
Vel pede, vel tergo, clune, vel vngue sedet.
Vt peccare velis, cùm feceris omnia, falli
Non potes. arte opus est, vt tibi parma cadat.

Nec parmas solùm, sed & hastas, vt prædixi: fortasse & gladios. Id vocabant propriè Ventilare. Seneca pater lib. III. *Ventilare.* Controu. *Deinde res ipsa diuersa tota est: aliud est ventilare, aliud pugnare.* Seneca filius Epistolâ CXIII. *Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, ventilare?* Martialis:

Currit, & in toto ventilat arma boue.

Plinius etiam elephantes doctos ad hanc prælusionem ostendit. *Vulgare erat*, inquit, *per auras arma iacere, non auferentibus* *Eludere, siue Deludere.* *ventis, & gladiatorios inter se edere congressus.* Hoc ergo, Præludere: at cùm desierint, dicuntur elusisse, aut delusisse. Cicero de Isocrate: *Non enim in acie versatur & ferro: quasi rudibus eius eludit oratio.* Nec absimili notione *Litus* definiebat Aquilius *quà fluctus eluderet.* id est, ludere desineret. Plinius Deludere dixisse videtur, lib. XXXVII. *Luxatis potus medetur, vt licet videre gladiatores, cùm deluserunt, hac iuuari potione.* Auditisne iam, *Tuba signo ludi commissi.* amici, has tubas? signum commissionis sunt & veræ pugnæ. Ideò Apuleius tubam terminalem appellat, quia primitias & *Tuba terminalis.* ludicra certaminis finiret terminaretque. Libro X. *At vbi discursus reciproci multinodes ambages tubæ terminalis cantus explicuit.* Virglius:

At tuba commissos medio canit aggere ludos.

Quintilianus in Gladiatore: *Sonabant clangore ferali tubæ.* Statius in Siluis:

Iam placidæ dant signa tubæ.

Nec alterius sententiæ illud Satyrici —— *dignissima prorsus Florali matrona tuba.* id est, digna quæ commissione Floralium producatur. Idque in omnibus ludis factitatum, etiam scenicis

nicis. Seneca epist. LXXXV. *In comessationibus* (emendo clarè, *commissionibus*) *nostris plus cantorum est, quàm in theatro olim spectatorum fuit. cùm omnes vias ordo canentium impleuit, & cauea æneatoribus cincta est*, &c. Æneatores enim, Tubicines. Plinius lib. II. epistolar. *Qui numquam castra viderunt, numquam tubarum sonum nisi in spectaculis audierunt.* Iuuenalis de senum incommodis.

Seneca emendatus.

Quid refert magni sedeat quâ parte theatri
Qui vix cornicines exaudiat atque tubarum
Concentus? ——

Seneca hoc signum pugnæ intellexit. *Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, ventilare?* Diremptâ ergo Prælusione, abiectisque lusoriis armis, transibant ad vera. Atque hoc est quod *Dimicare ad certum* Tertullianus alibi vocat. Appellabant id etiam, pugnare versis armis. Caper litterator: *Inuersis armis pugnasse gladiatores non est dicendum, sed versis, id est transmutatis. sic non inuersis* * *pannis agitasse aurigas, sed versis.* Plauti versum è Cassinâ illustrabit hæc nota:

Versis armis pugna.

*Cum pānos sumebant alterius coloris: puta pro russatæ Venetum

Plautus explicatus.

—— *ita rem natam intellego,*
Necessum est vorsis gladiis depugnarier.

Nec enim aliud in eâ armorum versione esse, facilè persuadeor Ouidij versu De arte:

Ponite iam gladios hebetes, pugnetur acutis.

Aliâs suspicari possimus, siquis à genere ad genus alterum transeat, puta à Secutore ad Retiarium, dici eum pugnare versis armis. At placet prius. etsi in Plauti versu saliuam etiamnum mihi mouet mea olim diuinatio, *veris gladiis.*

CAPVT XX.

Pugnæ ipsius descriptio. In statu stabant. petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant.

QVAESO oculos mihi nunc date & aures. Pugnam vobis ostendam: sed cum Ioue Homerico in monte sitis, & extra teli iactum. Ecce componunt se gladiatores & colligunt in arma: deus bone! quantâ arte curaque, sui defendendi,

Modus gladiatoriæ pugnæ.

dendi, alterius petendi! Nec mirum. *Gladiatori enim composito ad pugnandum* (ait Agellius) *hæc proposita sors est: aut occidere, si occupauerit, aut occumbere, si cessauerit.* Hanc ex arte posituram, vocabant Statum. Petronius de anu: *Statum præliantis componit.* Plautus facetè, vt solet, allusit Milite:

In statu stare.

—— in statu stat senex

Ut adoriatur mœchum qui formâ est ferox.

Quadrigarius in singulari certamine Galli cum T. Manlio: *Ita vt antè dixi constiterunt. Gallus suâ disciplinâ, scuto proiecto, cantabundus* (malim, *cautabundus* quasi vitabundus.) *Manlius animo magis, quàm arte confisus, scutum scuto percussit, atque statum Galli conturbauit. Gallus dum se iterum eodem pacto constituere studet, Manlius iterum scutum scuto percutit, atque de loco hominem proiecit.* Vbi videtis curæ iis fuisse atque adeò laudi, mansisse in statu. Laberius:

Quadrigarius correctus apud Agellium.

Quem nulla ambitio, nulla vnquam largitio

Mouere potuit in iuuentâ de statu.

Imò nec læsi deserebant. Seneca Consolatione ad Polybium: *Omnes scient quomodo te in isto gesseris vulnere, vtrúmne statim percussus arma submiseris, an in statu & in gradu steteris.* quem locum tentant frustrà. Idem enim est, Stare in gradu. Seneca: *Quorum alter vulnus premit, & constat in gradu.* Lucanus, siue quis alius auctor Poëmatij ad Pisonem:

In gradu stare.

Arma tuis etiam si fortè rotare lacertis,

Inque gradu clausis libuit consistere membris,

Et vitare simul, simul & captare petentem.

Correctus Lucanus.

Ita malo prorsus, quàm vt edunt, *Inque gradum.* Hinc apud Tertullianum: *De gradu pellere*, aduersus Marcionem: *Cedere de gradu*, Præscriptione aduersus Hæreticos: *Construere gradum*, Apologetico. Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus semel vsurpat, Deiici, deturbari, de statu animi, statu mentis: & restituendam in Oratore eius ad Brutum (libro, qui non legendus iuuentuti, sed ediscẽdus) censeo: *Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minus: sed magno semper vsi impetu, sæpe aduersarios de statu animi deiecimus.* Sic eligam, præ vulgatâ, *de statu omni.* Certè hoc Cicero voluit, & accommodat ad Hortensium, Catilinam, Curionem, quibus

Coniectura in Cicerone.

vis

vis illa dicendi linguam imò mentem eripuit. Cùm hoc modo igitur paria in statu: petebat alter, vitabat alter. Petebat dico. ita enim propriè: & ictus ipsi, Petitiones. Seruius ad illud Virgilij, *Volscentem petit, in solo Volscente moratur: Petitiones*, inquit, *propriè dicimus impetus gladiatorum*. Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones, ita coniectas vt vitari nullo modo possent, parua quadam declinatione, &, vt aiunt, * corpore, excessi?* Idem in Oratore: *Vt enim athletas, nec multo secus gladiatores, videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam: sic oratio neque plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta.* Videntur etiam appellasse conatus inuasionesque singulas, Manus. Quinctilianus lib. v. cap. XIIII. *Vt gladiatorum manus quæ secundæ vocantur, fiunt & tertiæ, si prima ad euocandum aduersarij ictum prolata erat: & quarta si geminata captatio est, vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Idem lib. IX. cap. I. *Nam vt in armorum certamine aduersos ictus & rectas manus cùm videre tum etiam propulsare facile est; auersæ tectæque minùs sunt obseruabiles: sic oratio*, &c. Nec diuersâ multum ratione Seneca dicit, Manum mittere, epist. VII. *Nunc nihil habent quo tegantur, totis corporibus ad ictum expositi: nunquam frustrà manum mittunt.* Paullò aliter Apuleius lib. IIII. *Gladiatores illi famosæ manus, venatores isti probatæ pernicitatis.* Significat enim veteres gladiatores, & quorum dextræ non vnâ cæde imbutæ. Magis conuenit, quòd in ludo aleæ singulos iactus siue missus, ratione simili appellarunt Manus. Augustus in epist. apud Tranquillum: *Nam si quascumque manus remisi, exegissem.* Petere igitur, arenæ verbum, etiam Repetere. Ita appellabant geminare ictum. Lactantius: *Percussos iacentesque repeti iubent.* In Quinctiliani verbis suprà, *Vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Inde natum in Caligulæ cæde symbolum: de quo Tranquillus: *Iacentem contractisque membris clamitantem se viuere, ceteri vulneribus triginta confecerunt. Nam signum erat omnium, Repete.* Hæc inuadendi verba, at vitandi cauendique, Exire. Virgilius:

Corpore tela modò atque oculis vigilantibus exit.

Manilius:

Ille cito motu rigidos eludere cestus

Petere, & Petitiones.

* Vt Prudentius interpretatur, lateris sinuamine.

Manus gladiatoria.

Manus aleatoria.

Repetere.

Tranquillo lux data.

Exire.

Nunc exire leuis missos.

Excedere. Etiam Excedere. Cicero: *paruâ quâdam declinatione, & , vt aiunt, corpore excessi.* Prudentius idipsum, vti & Manilius, Ludere vel Eludere dixit:

Nam si nostra fides sæclo iam tuta quieto,
Viribus infestis hostilique arte petita est:
Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi
Ludere ventosas iactu pereunte sagittas?

Vbi ambigo, num, *Sarissas*, melius. præcessit enim, *iactu*: hastæ autem iaciuntur pilaque, non sagittæ. Tamẽ in Prudentio verborum non tam acer dilectus. In vitando præcipua cura, vt latus tegerent. Apud Terentiũ elegantissimo Mureto admonente iam innotuit: *Liceat modò tecto latere discedere.* Seneca lib. IIII. Quæst. Natural. *A turbâ quantum potes te separa, nec adulatoribus latus præbeas.* Et latus certè aduersarius maximè petebat. Ammianus: *Seque in modum myrmillonis operiens, hostium latera, quæ nudabat ira flagrantior, districtis mucronibus perforabat.* Et Quinctilianus in Declamatione quapiam, de Gladiatoribus qui vinci volebant: *Concurrebant lateribus nudis.* Tibullus:

Sæpe dabis nudum, vincat vt ille, latus.

Nec rarum erat, vt cùm plura paria pugnarent, vulneraretur quispiam per alterius latus. A qua mente Ciceronis illud Interrogatione in Vatinium: *Omnia mea tela sic in te conicientur, vt nemo per tuum latus, quod soles dicere, saucietur.* Et Liuius lib. XL. *Vt à me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris.*

(Margin notes: Excedere. Ludere. Latus tegere. Per latus alterum peti.)

CAPVT XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Læsi supplicabant, & arma submittebant. populum, editores, orabant. si is vellet, mittebantur. Quid missio, & pugna sine missione.

ET cum exclamatione subitâ hîc Victor: En, en, inquit. Hoc habet. Nos commoti, Quid sibi hic clamor vult? inquimus. Non etiam videtis? inquit. læsus est, cecidit Birria. Vox ea propria insultantis aduersarij, aut acclamantis vulgi. Virgilius:

(Margin note: Hoc habet, in vulnere dictum.)

——— teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur:

Hoc

Hoc habet: hæc magnis melior data victima diuis.

Prudentius meus Psychomachiâ:

Tunc exarmatæ iugulum meretricis adacto
Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores.
Hoc habet, exclamat victrix regina.

Simpliciter etiam, Habet. Seneca in Tragœdiis:

Habet, peractum est: quas petis pœnas dedit.

Idem:

Habet, peractum est: fata se nostra explicant.

Et apud eumpse pluriens. Nec alius sane clamor est, quem Augustinus indicat lib. VI. Confess. cap. VIII. vbi de Alypio. Læsi autem gladiatores & mortis metuentes, submittebant arma. Id signum victi fractique. Seneca De prouidentiâ: *Quid ego istum aduersarium mihi sumam? statim arma submittet. non opus est in illum totâ potentiâ meâ: leui comminatione pelletur.* Nec ideò tamen liberi. à nutu populi pēdebat mors eorum vel salus. Horatius:

Submittere arma.

Populus exorari debebat à gladiatoribus.

Ne populum extremâ toties exoret arenâ.*

Seneca: *Gladiatoribus licet arma submittere, misericordiam populi tentare; tu neque submittes arma, nec vitam rogabis. recto tibi inuictoque moriendum est.* Idem epist. CVIII. allusit: *Non faciam quod victi solent, vt prouocem ad populum.* Siue etiam ab Editoris. Cicero II. Tuscul. *Mittunt etiam vulneribus confecti ad Dominos, qui quærant quid velint. si iis satisfactum non sit, se velle decumbere.* Dio in Caracallâ, cum insectatione sæuitiæ eius: ἀγῶνα μονομαχίας ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ γενεθλίοις ἐποίησεν. ἔνθα λέγεται ἡττηθέντος τινὸς καὶ ἱκετεύοντος αὐτὸν ὅπως σωθῇ, τὸν Ἀντωνῖνον εἰπεῖν, Ἄπελθε, καὶ τὸν ἀντίπαλον δεήθητι. id est: *Munus Nicomediæ præbuit die suo natali. in quo ferunt victum quempiam è gladiatoribus supplicasse Antonino vti seruaretur. illum respondisse, Abi, &* aduersario tuo supplica.* Nam Antoninus ibi Editor. Quanquam reuerâ Imperatori, cùm præsens, semper ius liberandi. Quinimò & solo* superuentu suo: nisi fallunt me Ouidij verba de Ponto:

** Quia rogaturi à dominantibus se spectantibus, vnde audiri possent. Editores etiā rogati.*

** Atqui aduersario nullum seruandi ius. Ideò re ipsa negantis hoc responsum.*

** Ad exemplum credo Vestalium, quæ casu obuiæ protollebant noxiorum pœnam.*

Cæsaris aduentu tutâ gladiator arenâ
Exit; & auxilium non leue vultus habet.

Hæc liberatio, Missio dicta. Non enim audio viros eruditos, qui cum Rude cōfundunt. Errare eos scio totâ viâ. Missio ad victos pertinebat: Rudis ad victores. Illius effectus, vt ab immi-

Quid missio propriè.

Discrimen inter eam & Rudem.

 nenti

nenti periculo, & in eum diem dumtaxat liberarentur: huius, vt ætatem. Martialis: *Nuper cùm Myrino peteretur missio læso.* mittebantur ergo læsi. Itaque sine missione dare gladiatores, & sine missione pugna; non aliud, quàm ad certam mortem dari, nisi vincas: ius non esse, vulneratos supplicesque liberandi. Satis clarè vim eius verbi expressit Liuius de Perseo, lib. XLI. *Deinde sæpius gladiatores dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam.* & Florus de pugnâ cum Spartaco: *Tandem eruptione factâ, dignam viris obière mortem, &, quod sub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est.* Nec video quid iis locis possit opponi. non item quid huic Senecæ: *Abscissâ missione gladiator, quem armatus fugerat, nudus insequitur.* Non enim certè hîc de Rude. & Senecæ mentem satis illustrarunt sub Caio *quinque retiarij, qui totidem secutoribus succubuerant: cumque iuberentur occidi* (id est, abscisâ missione) *vnus resumptâ fuscinâ omnes victores interemit.* Hinc illud Augusti decretum, qui *Gladiatores sine missione edi probibuit.* ait Tranquillus cap. XLV. Clementer. quoniam reperti sæui munerarij, qui omnes dabant in certam mortem. Qualem fuisse credimus Domitium auum Neronis, qui *Munus gladiatorium edidit* (verba Suetonij sunt, Neronis cap. IIII.) *tantâ sæuitiâ, vt necesse fuerit Augusto clam frustrà monitũ edicto coërcere.* Et suspicer hoc ipsum edictũ esse, quo vetiti dare sine missione. De hac missione Quinctilianus in Gladiatore: *Quas ego illius preces? quàm pertinaces lacrimas? quàm miserabilem obtestationem vidi? nemo vnquam sic rogauit missionem.* Idem: *Nec difficilèm tamen sub illo præsertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator viuere.* Ad hanc etiã refero, non ad militarem, variè & decenter translata scriptorum loca, vt Senecæ: *Quid porrò prodest paucos annos vel dies lucrifacere? sine missione nascimur.* Apuleij lib. II. vbi nequissima feminarum, *Hodierna pugna*, inquit, *non habet missionem.* & in simili nequitiâ illud Petronij: *Donec Quartilla ballenatiam tenens virgam, alteque succincta, iussit infelicibus dari missionem.* Eiusdem: *Inhibuitque Tryphæna tam grande facinus, non dissimulatâ missione.* Sed inprimis elegans Martialis epigramma, quod in Catalectis vulgauit Ios. Scaliger, anteà publicè non visum: quod totum subiicio libens illustrandæ huic rei.

Sine missione dare gladiatores.

Vetuit id Augustus.

Translata ea dictio ad res alias.

Cùm

Cùm traheret Priscus, traheret certamina Verus,
Esset & æqualis Mars vtriusque diu.
Missio sæpe viris magno clamore petita est.
Sed Cæsar legi paruit ipse suæ.
*Lex erat, ad digitum * positam concurrere palmam.* * posita cont. palma.
Quod licuit, lances, donaque sæpe dedit.
Inuentus tamen est finis discriminis æqui.
Pugnauêre pares: succubuêre pares.
Misit vtrisque rudes, & palmas Cæsar vtrisque.
Hoc pretium virtus ingeniosa tulit.
Contigit hoc nullo, nisi te, sub Principe, Cæsar:
Cùm duo pugarent, victor vterque fuit.

Vbi tamen quid sit, *ad digitum concurrere*, ambigo: an non ita propinquos iunctósque pugnare, vt digitus modò interesset? Alioqui & *Digitum* (opportunè monebo) Gladiatores solent *tollere*, cùm victos se faterentur. Vetus Scholiastes ad illud Persij ——*digitum exere, peccas. Digito*, inquit, *sublato ostende, victum te esse à vitiis. Tractum à gladiatoribus, qui victi ostensione digiti veniam à populo postulabant.*

CAPVT XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iubebantur prostrati: qui non vno ictu interficiebantur. Manum mittebant in vulnus. Postremò Libitina in Ampheatris.

POPVLI ergo, vt videtis, in arenâ præcipuum ius: & ad eius voluntatem Domini plerumque se conformabant. Intercedebat pro victis læsisque. Seneca de Tranquillitate lib. II. *Quæris quid inter duos intersit? quòd inter gladiatoris fortissimos. quorũ alter premit vulnus, & constat in gradu: alter respiciens ad clamantem populũ significat nihil esse, & intercedi non patitur.* Interfici iubebat idem. Signum, conuersus pollex. Iuuenalis: Populus intercedebat. Idem occidi iubebat. Pollicem vertere.
Munera nunc edunt & verso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.
Prudentius, de Vestalibus:
——*consurgit ad ictus*

Et quoties victor ferrum iugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectusque iacentis
Virgo modesta iubet conuerso pollice rumpi.

Poëta vetus ἀνώνυμος,

Sperat & in sæuâ victus gladiator arenâ,
Sit licet infesto pollice turba minax.

Hoc Tranquillus dixit, infestis spectatoribus dimicare, in Iulio cap. XXVI. *Gladiatores notos, sicubi infestis spectatoribus dimicarent, vi rapiendos seruandósque mandabat.* Caussa huic maleuolæ notæ à contrario prouerbio in fauore pollices premendi. quod apud Plinium Horatiumque. Ceterùm in quos fauor populi, in quos odium inclinare solitum: discite ab his exemplis.

Pollices premere.

Cicero pro Milone: *Etenim si in gladiatoriis pugnis timidos & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos & se acriter ipsos morti offerentes, seruare cupimus.* Seneca de Irâ lib. I. *Quid gladiatoribus quare populus irascitur, & tam iniquè vt iniuriam putet quòd non libenter pereunt? contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur.* Et bene furorem hunc Quiritium tangit Lactantius lib. VI. *Quæro nunc an possint pij & iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, sed efflagitant. Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter è duobus alter occisus est.*

Audacia & constantia gladiatorum accepta populo.

Ignauia, odio.

Exhorruimus in hac commemoratione, & Heu sæuitiam! inquit Duza: supra fidem meam, nisi fidos dares auctores. Certa Duza res, inquam ego. sed meo voto, Vtinam illi Busirides omnes vnũ oculum habuissent! Sed nos spectemus etiam. Dic Victor. Iterumque Victor: Post hæc ergo, inquit, suffragia vulgi, si alba quidem fauensque sententia; miser ille mittebatur, sed in eum diem aut id Munus dumtaxat, vt censeo. sin funesta; boni gladiatoris erat decumbere, & libenter fortiterque recipere ferrum. Id enim imperabatur, Recipe ferrũ. Cicero pro Sextio: *Ipsum verò quid accusas? num defuit gladiis? num repugnauit? num, vt gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?* Iis verbis subiecti vis, vt iugulum vltrò præberent; ne membra contraherent; ne manum opponerent. Mira firmitas, si in re bonâ seriaque. Seneca epistolâ XXX. *Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator totâ pugnâ timidissimus,*

Recipere ferrum.

dissimus, iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. Cicero prorsus graphicè totam rem depinxit in Tusculanâ secundâ: *Quis mediocris gladiator non modò stetit, verumetiam decubuit turpiter? quis cùm decubuisset, ferrum iussus recipere, collum contraxit?* Seneca iterum, De Tranquillitate: *Fortuna illa quæ ludos sibi facit, quo, inquit, te seruem malum & trepidum animal: eò magis confodieris & conuulneraberis, quia nescis præbere iugulum. Viues tutiùs & morieris expeditiùs, qui ferrum non subductâ ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis.* Pertinet huc apud eumdem Tullium pro Roscio, C. Fimbriæ impotens responsum, Scæuulam accusantis *quòd non totum ferrum corpore recepisset.* Et allusit poëta magnus:

Sic loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensem.

Etiam Prudentius:

Ferrum in papillas omne recepero.

Et tamen misericordia (si ita placet) admixta his sceleribus, si-quis caderet gladiator famosus. Statius, de leone: Miserabiles famosi gladiatores.

—— quòd te populúsque patrésque,
Ceu notus caderes tristi gladiator arenâ,
Ingemuêre mori.

Imò & quidam quasi mitiores, auertebant se à vulneribus. Quinctilianus Declam. CCLXXXIX. *Multi se à gladiatorum vulneribus auertunt: & quamquam nemo dubitet illud spectaculum esse in parte pœnarum, tamen nequissimorum quoque hominum suprema pericula habent suam gratiam.* At illud feritatis inauditæ, quod Iterabant ictus. Lactantij ipsis verbis ponam: *Quinetiam, inquit, percussos iacentésque repeti iubent, & cadauera ictibus dissipari: ne quis illos simulatâ morte deludat.* Et éstne super alius ad sæuitiam gradus? Est. Manum in vulnus mittebant. Nam & manum mittebant in vulnus, & sanguine velut se proluebant. Colligo ex Lampridij Commodo: qui omen sibi ante mortem, vt ait non leue fecit. *Nam cùm in gladiatori occisi vulnus manum misisset, ad caput sibi detersit.* Illud scilicet podigio habitum, non quòd manum cruentasset (ex more enim) sed quod capiti suo admouisset. quasi precatus sibi suoque capiti eadem. Sed nec defuisse è populo scite, qui gladiatorum sanguinem ex Bibebant sanguinem. ipso vulneris hiatu biberent, calidum adhuc spirantemque. contra morbum, fateor: sed iustâ * Plinij detestatione, *cùm plagis ne* * li. XXVIII cap. I.

gis ne ferarum quidem admoueri ora fas sit humana. Non ergo iniuriâ in hanc fetalem arenam illata, vnà cum reliquo apparatu,

Libitina in Amphitheatro.

Libitinæ instrumenta. vt esset videlicet, quò mortui subitò efferrentur. Quinctilianus clarè notat: *Sonabant clangore ferali tubæ, illatísque Libitinæ thoris ducebatur funus ante mortem.* Nec Plinium aliter audietis lib. XXXVII. cap. III. vbi de gladiatorio munere Neronis: *Arma verò & Libitina, totúsque vnius diei apparatus è succino.* Ab hac re certa porta in Amphiteatro, quæ Libitinensis dicta. Lampridius in Commodo: *Galea eius bis per portam Libitinensem elata est.* Dio de eâdem re: καὶ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τὸ κράνος αὐτοῦ διὰ τὰς πύλας, καθ' ἃς οἱ τελευτῶντες ἐκφέρονται, ἐξεκομίσθη: id est, *Et quòd vltimá spectaculorum die, galea eius per eam portam quá mortui efferri solēt, elata est.* Ex his videtis, opinor, satis, quanta ista cruditas: & quàm iure Prouerbij vicem scripserit Posidippus Comicus apud Athenæum:

Plinius explicatus.

Porta Libitinensis.

* Τῶν μονομαχούντων ἐσμὲν ἀθλιώτεροι.

* Nos miseriores gladiatoribus sumus.

CAPVT XXIII.

Præmia victorum, palma, & pecunia. item Rudis. Discrimen inter Rudem & Pilum: Arma ad Herculis.

INTERFATVS hîc ego, Parce oculis, inquam, istis Victor. non enim vltrà possum sine lacrimis. Lupi, non homines; quique edere sustinuerunt, quique spectare. Macte Constantine, qui sustulisti. Date etiam paullulùm, inquit Victor. iam ad exodium perducta res: & pugna certè pugnata est. Venio ad ea quæ post pugnam. Præmia dico, & Rudem. Prȩmia? inquam ego. quid? vtrúmne istis paricidis? Istis, inquit. Augustinum audi tecum indignantem libro III. De ciuit. cap. XIIII. *Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipsi: habet præmia laudis & illa crudelitas.* & quidem præmium victori duplex, Palma & Pecunia. De palmâ Suetonius Caio: *Myrmillonem ferreá ficá confodit, & more victorum cum palma discurrit.* Lampridius in Commodo: *Tantum palmarum gladiatoriarum confecerat, vt mille contingeret.* Cicero pro Roscio: *Plurimarum palmarum nobilis ac vetus gladiator.* & iidem: *Multas eius esse infames palmas, hanc primam lemniscatam quæ Roma deferatur.* Iisdem & pecunia data. Suetonius

Palma gladiatorum.

Pecunia item.

nius in Claudio, de subito gladiatorio munere loquens: *Nec vllo spectaculi genere communior* (ego verò legerim, *comior*: vt comitatem Claudij prædicet) *aut remissior erat: adeò vt oblatos victoribus aureos, prolatáque sinistrâ manu, pariter cum vulgo voce digitísque numeraret.* Iuuenalis Satyrâ VII. Suetonius correctus.

Accipe victori populus quod postulat aurum.

Quæ donationes effusè creuerant, & coërcendæ à Principibus sæpe. Sed & vltra legitima præmia, corollaria adiiciebantur, exemplo à scenâ. Suetonius Augusto: *Corollaria & præmia alienis quoque muneribus & ludis & grandia & crebra de suo offerebat.* Superest de Rude: cuius mentio iucunda mihi. *Hanc indulgebant gladiatoribus veteranis, quasi magisterij signū: aut etiam nouis; in nouo aliquo & strenuo facto. Idque populo impetrante. Quinctil. *Quidam vt patrem sepeliret, se auctorauit: sed die muneris productus, sub titulo caussæ rudem postulante populo accepit.* Hanc gladiator (si tamen vera & germana Acronis in Horatium nota) *stans ad crepidinem Circi sub circulo Amphiteatri à populo petere & impetrare solebat.* Dabat eam, vt videtur, Editor, vel Lanista etiam ipse. Calpurnius Declam. L. in Themate: *Redemit eum Lanista, & rudem eīn arenâ dedit.* Sed tamen, vt dixi, populi arbitrio aut postulatione. quod etiam in aliis præmiis obtinuit. Lactantius: *Non potest esse immunis à sanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfecisse, qui interfectori & fauit & præmium postulauit.* At Rudis mentio apud omnes scriptores crebra: eius effectus, liberatio ab arenâ. Quod tamē distinctè intelligetis, aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim, (vt Duza hîc prædixit) liberi erāt siue Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant. Ij donati rude, redibant in veterem prorsus libertatem, nulli vltrà vinculo seruitutis. Exemplum in Opilio Macrino, de quo Capitolinus: *Plerique gladiatoriam pugnam eum exhibuisse dixerunt. & acceptâ rudi, ad Africam isse, venatorem primò, pòst etiam tabellionem fuisse, deinde aduocatū fisci.* Alij è gladiatoribus, conditione serui. Hi donati rude, non libertatem accipiebant, sed vacationem dumtaxat à pugnâ Lanistæ deinceps próue lanistis erant. doctores tironum, & batuebant, non pugnabant. Ideò tuta rudis Ouidio dicta:

Rude donare. *Rudem è ferulá: de qua li. I. cap. XV

Acronis ambigua adsertio.

Discrimen in datá rude, pro personis.

Auctoritati, statim & plene liberi.

Serui, non item.

Tutaque, deposito poscitur ense, rudis.

Sed pilleo im positio eis opus. Quòd si libertatem etiam impetrarent: mos erat, vti pillearentur, id est, * pillei impositione liberi iudicarentur. Itaque Tertullianus bene Rudem à Pilleo seiunxit : *Et qui insigniori cuique homicidæ leonem poscit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pilleum præmium conferat.* Quæ tamen præmia ne temerè conferrentur : cautum est quid in noxiis damnatisque seruaretur. Tempus rudi, tempus pilleo præscriptum. Quod è solo Fragmento Vlpiani nobis innotuit, vulgato à doctissimo I C. Pythœo. *Est autem differentia, inquit, inter eos qui ad gladium & eos qui ad ludum damnantur. Nam ad gladium damnati, confestim consumuntur, vel certè intra annum debent consumi. Enimuerò qui in ludum damnantur, non vtique consumuntur, sed etiam pilleari & rudem accipere possunt post interuallum. Siquidem post quinquennium pilleari: post triennium autem rudem induere iis permittitur.* Vbi vel ex interuallo temporis vides pilleum rude meliorem. Qui donati rude, Rudiarij dicti. Tranquillus Tiberij cap. VII. *Munus gladiatorium dedit, rudiariis quoque quibusdam reuocatis auctoramento centum millium.* Ex quo pronum colliges, non depugnasse vltrà rudiarios, nisi pretio aut sponte indictos. Horatij versus totum hunc ritum satis aperiunt, Ad Mæcenatem suum:

* Exemplo scilicet rehquorum seruorum.

Qui damnati in ludum, non temerè liberati.

Rudiarij gladiatores

Spectatum satis & donatum iam rude, quæris
Mæcenas iterum antiquo me includere ludo.
Non eadem est ætas, non mens. Veianius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro.

Mos arma consecrandi Herculi. E quibus postremis admonitum etiam hoc volo : morem fuisse, vti gladiatores emeriti arma sua suspenderent ad Herculis: sacra videlicet eiusmodi gymnasiorum do. Nam & athletis & gladiatoribus Hercules præesse putabatur : qui facta eius scilicet & robur æmularentur. De athletis, apis Græcus Romæ indicat, in quo aliquoties nominati, οἱ περὶ τὸν Ἡρακλέα ἀθληταί: id est, *Herculanei athletæ.* Varro: *Ex his atque huiusmodi institutis vel ad Herculis athletæ facti erant.* De gladiatoribus, præter Horatium Commodus ille testis, qui Herculem dici se voluit, imò pingi, fingi: quia gladiator. Igitur vt in Circo, Neptuni : in theatro, Veneris: sic in Amphiteatro, Herculis ædes vulgò. Vitruuius indicat clarè lib. I. admonens exstruendam ædem *Herculi, vbi gymnasia aut amphitheatra non sunt, in Circo.*

Hercules Athletis gladiatoribusque præses.

Eius templum vulgò in Amphitheatris.

CAPVT

CAPVT XXIIII.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. item ſponſiones. Principum ipſorum crudus fauor.

DIXIN' omnia, Lipſi? an eſt quod me fugit? fugit etiam. Nam de factionibus ſponſionibuſq. in Arenâ, dignum notâ. Viliſſimæ enim animæ addictæ his ludis & velut conſecratæ, in partes diducebantur, & magno ſtudio huic generi gladiatorum fauebant aut illi. Atque vt in Circo, alius in Venetum pannum, alius in Praſinum pronus: ſic in Amphiteatrò, hic in Thracum armaturam, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Antoninus Imp. in vitâ ſuâ: παρὰ τοῦ τροφέως, τὸ μήτε πρασιανὸς, μήτε βενετιανὸς, μήτε παλμυλάριος ἢ σεκουτόριος γένεσθαι: id eſt, *Ab educatore ſuo, non Praſianus, non Venetianus, non Parmularius, aut Secutorius factus.* Parmularij videlicet fautores Thracum dicti, quia parmæ fauebant: & ſimili modo, Secutoriani. Martialis:

Studia & factiones in Arenâ.

Parmularij.

Secutoriani.

Vincenti parma cùm ſua turba fauet.

Apud Arrianum Epictetus & explicat hunc morem & coercet lib. III. Diſſertationum, cap. IIII. quem videte. Sed & ſponſiones interponebantur vulgò, vter vinceret. Ouidius I. de Arte:

Sponſiones pro victoriâ.

Hos aditus Circúſque nouo prabebit amori:
Sparſaque ſollicito triſtis arena foro.
Illá ſæpe puer Veneris pugnauit arená:
Et qui ſpectauit vulnera, vulnus habet.
Dum loquitur, tangitque manum, poſcitque libellum,
Et quærit, poſito pignore, vincat vter:
Saucius ingemuit, telúmque volatile ſenſit,
Et pars ſpectati vulneris ipſe fuit.

Et vulgus hæc tantùm? Principes imò ipſi. Titus Imp. *ſtudium armaturæ Thracum præ ſe ferens, ſæpe cum populo & voce & geſtu, vt fautor, cauillatus eſt*, ait Suetonius in Tito cap. VIII. Quo loco non luſcitioſus ſed cæcus Glareanus, qui reſcribendum contendit, *non vt fautor*, additâ negatione. Sed ego, voſque, capimus. Domitianus contrà, in hoc quoque diſſidens à fratre, myrmillonibus fautor. Nec ſimplex hic fauor, & in re ludicrâ,

Principes imbuti hoc fauore aut odio.

Adſerta Suetonij lectio.

 ludus:

Caussa mortis hic furor. ludus: in iram, inimicitiam erumpebat, imò cædem. Domitianus *Patrem familias, quòd Thracem myrmilloni parem, munerario imparem dixerat, detractum è spectaculis in arenam, canibus obiecit, cum hoc titulo, Impiè locutus parmularius*, vt verba Suetonij sunt Domitiani cap. x. Hoc volebat scilicet ille ciuis, Thracem resistere myrmilloni posse, cui viribus par: non posse Editori (ipsi nempe Domitiano) à quo premebatur. Hoc dictũ luit sanguine suo miser. Apposité & apertè hanc sæuitiam tetigit Plinius in Laudatione Traiani: *Nemo spectator spectaculum factus, miseras voluptates vnco & ignibus expiauit. Demens* ille verique honoris ignarus, qui crimina maiestatis in arenâ colligebat, & se despici ac contemni, nisi etiam gladiatores eius veneraremur, sibi maledici in illis, suam diuinitatem, suum numen violari interpretabatur: cùm se idem, quod deos: gladiatores, quod se putabat. At tu Cæsar quàm pulchrum spectaculum pro illo nobis execrabili reddidisti? Vidimus delatorum iudicium, quasi grassatorum, quasi latronum. non solitudinem illi nouiter* (moneo legendum abiunctis litteris, *non iter) sed templum, sed forum insederant*, &c. Et sanè etiã ante Domitianum hæc factitata: ex his Senecæ verbis, lib. I. de Clementiâ, cap. XXVI. *Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quaeritur. Apparentur licet, inquit, magnâ impensâ & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuuet?*

Suetonius explicatus. (margin)

* Domitianum tangit. (margin)

Plinius correctus. (margin)

CAPVT XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici possit. Solitos dari sub belli tempus. In fine mos de reliquiis vini.

SED ego abiungo fessus. & dicite seriò, nónne etiam vobis

Lumbi sedendo, oculique spectando dolent?

Non mihi, ait Lernutius. Pulchri isti & oblectantes ludi. Ego ad eum adducto vultu, Quod verbum te fugit? inquam. Ex imo pectore id dicis, an è labris? Ex pectore, inquit: atque adeò addo vtiles fuisse, non solùm oblectantes. Nec vultu isto me terrueris. de Romanis loquor, non de nobis: de noxiorum cæde, non

Pro gladiatoribus aliquid. (margin)

de, non de innocentum. Et dic, sodes, tu: gentem natam ad arma, & in armis; cui fatum, vi domare orbem: miraris in remissionibus ludicrísque ipsis prętulisse arma? sanguinem oculis vsurpasse & cædem? Ego verò à legislatoribus multas meditationes gymnasiaque instituta scio ad fortitudinem: nullum efficacius isto. Lacedæmonij pueros ad aram cædunt, sanguinem eliciunt: tu homo misericors, si interuenias, credo, plores. At palæstram eam fortitudinis patientiæque Lycurgus censuit. Atque illi in liberis innoxiisque corporibus sæuitiâ eâ vsi: Romanis, quos scelera sua lexque damnarant, non licuit interficere animaduersioni pariter & exemplo? At enim delectati eâ cæde fuerunt. Fateor, sed non is finis. Non delectare, sed confirmare eo spectaculo mentem oculósque voluerunt: & viuis præsentibúsque exemplis monere *Fortiter agere, fortiter pati.* Accessit tamen trepida quædam voluptas. quid mirum? Apud nosipsos, qui religione & more arcemur ab laniena, in hanc partem scilicet non peccatur. Præliorum igitur sermo sit: quotusquisque erit, qui non è speculâ aliquâ videre optet pugnantium morientiumque stragem? Lege in reum agatur: quis non relictis rebus in forum accurret, vt strictum carnificis gladium videat, & vnius miseri purpuream ceruicem? Ita est. queri libet de peruersitate naturæ. Hominem nascentem videre non capimur: capimur præter fatum morientem. Sed Romanis, vt dixi, qui primi ludicri auctores, non is scopus: militiam modò & fortitudinem spectarunt. Cicero bene Tusculanâ secundâ: *Crudele gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet. & haud scio an ita sit, vt nunc fit. cùm verò sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina.* Et Plinius in Panegyrico: *Visum est spectaculum inde non eneruè nec fluxum, nec quod animos virorum molliret ac frangeret: sed quod ad pulchra vulnera, contemptumque mortis accenderet, cùm in seruorum etiam noxiorumque corporibus amor laudis & cupido victoriæ cerneretur.* Itaque dabant plerumque gladiatores, ituri ad bella. Spartianus in Seuero: *Profectus dehinc ad bellum Parthicum est, edito munere gladiatorio.* Et satis multis verbis Capitolinus in vitâ Maximi & Bal-

Bellicum esse spectaculum.

Meditationem fortitudinis.

Voluptatem spectantium accessionem esse, non finē.

Cupiditas humana videndi sanguinis.

Ad mortis contemtum facere.

Ideò dari solent tempore belli.

Balbini : *Vnde autem mos tractus sit vt proficiscentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium & venatus darent, breuiter dicendum est. Multi dicunt apud veteres hanc deuotionem contra hostes factam, vt ciuium sanguine litato specie pugnarum se Nemesis, id est vis quædam fortunæ satiaret. Alij hoc litteris tradunt, quod verisimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuisse pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter se * cohortes*, (emendandum censeo, *nudos inter se coörtos,*) *ne dimicantes in bello armatos hostes timerent, aut sanguinem pertimescerent.* Atque hæc satis, vt opinor, ad excusandum publicum morem. quem tamen ipsum priuatim si spectas, quid? non tu, Lipsi, momentum aliquod habuisse censes ad virtutem? Magnum. Tempora nostra, nósque ipsos videamus. Opidum ecce vnum alterúmue captum, direptum est; tumultus circa nos, non in nobis: & tamen concidimus, ac turbamur. Vbi robur? vbi tot per annos meditata sapientiæ studia? vbi ille animus qui possit dicere, *Si fractus illabatur orbis*? Ignaue miles, sequere me non in philosophicum, sed in hunc pugnatorium ludum. Vides tu illum gladiatorem? illum barbarum? illum perditum? fortiter ecce occumbit : iugulum præbet: ferrum attemperat sibiipsi. Tu degener, rem non trahis in exemplum? non tecum sic loquere? Homullus ille sine litteris, sine disciplinâ, mortem contemnere potest, extremum rerum humanarum : exsilium ego & mutationem loci formido. Ille sanguinem amittit alacer: ego si ager aut resculæ meæ mihi eripiantur, plorem. Ceruorum videlicet similis, quibus vt frustrà ingentia cornua, cùm desit animus; sic mihi hæc litterarum tela nescio vti. Desierat Lernutius. & parabam respondere ego: sed Duza interpellans, Ne nunc reciproca Lipsi, inquit, hanc serram. Dici tempus vides? contenebrauit. Certè video, inquam: eamus. Et iam surgere nitebamur, sed capite quassanti Lernutius, Non ita, non ita, inquit. non dimitto. Quid? inquam, etiam Caligulam imitabere, & inclusos necabis in hoc Circo? Prorsus, inquit. aut vos bellaria hæc tangite, ne adposita frustrà. Vin' tu, Lipsi, de hoc cannarum melle? Sacchar appellarunt Arabes. Certè conuenit tibi homini tam miti & tam molli. Ego renui: &, non capio, inquam, ab hoc Falaride. Apud Anthropophagos nasci debuisti tu. non spectas-

* Atqui non per cohortes pugnabant vulgò. Capitolinus correxit.

Potuisse etiã priuatim esse vtile id ludicrum.

Exhortatio ad constantiam.

ſpectaſſes ſolùm, credo, ſanguinem, ſed guſtaſſes. Pax! bona verba, ait Lernutius. & in fermento es? exiurabo potiùs, me priora illa dixiſſe per iocum. Vinum hoc à me cape. Cyathumq́ue porrexit; quem ego vix ſummo ore delibans puero tradidi, & bibere iuſſi. Non tulit Lernutius: & quæ hæc res? inquit. Proba & antiqua, inquam. Ita receptum, vt in fine menſæ, puero qui à poculis, reliquias darent vini. Imò religio quædam in illo. Athenæus libro extremo: Ἔθος δὲ ἦν ἀναστᾶσι τοῦ δείπνου, καὶ σπείσασι, τὸ λοιπὸν τοῦ ἀκράτου τῷ διδόντι παιδὶ ἐκπιεῖν διδόναι, Id eſt: *Mos erat vt cùm ſurgerent à menſâ, cúmque libaſſent, vini reliquum puero illi darent qui bibere miniſtraſſet.* Dixi, & ſurrexi. ſed Victor ad nos, Amici, inquit, cras nempe apud me eritis. Hem! inquit Duza. cras iterum ad conuiuium? Hæc erit profectò, vt Græci dicunt, νυμφίου βίος. Tamen, ſi Pighius hic vult, me Victor, vince. Sint ſanè hæc tertia legitima Saturnalia, inquit Pighius. Veniemus. Dictum ſimul, abitumq́ue.

Reliquiæ vini pincernæ puero datæ, ritu priſco.

FINIS.

INDEX CAPITVM

QVÆ LIBRO PRIMO.

QVÆ LIBRO II.

Q CAP.

Q 2

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

Claudius

Laquearij

Palio-

FINIS.

APPROBATIO.

Hi L. Lipſij Saturnalium Sermonum de Gladiatoribus libri vtiliter recudentur, quòd priſcorum auctorum ſcriptis lucem & medicinam adferant. 3. Cal. Iul. 1 5 9 8.

Guiliel. Fabricius Nouiomagus, Apoſtolicus ac Regius librorum Cenſor.

PRIVILEGIVM CÆSAREVM.

RVDOLPHVS SECVNDVS diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & Wirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c. Nostro & Sacri Imperij fideli dilecto IVSTO LIPSIO gratiam nostram Cæsaream. Postquam inter alia, quę DEVS immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illustria inprimis illa & quasi diuina sunt, quæ in litteris liberalibusque disciplinis consistunt, quibus scilicet homines non tantùm ab animalibus ceteris rationis expertibus, sed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita distinguuntur, vt tanquam Dij quidam splendescere in terris videantur: rem sanè præclaram seque dignam illi præstant, qui diligentem iis ipsis in literis ac disciplinis operam ponunt; præclarissimam verò & Reipub. vtilissimam, qui eas ita excolunt, vt aliorum menti docendo, scribendo lumina præferant, eosque ex ignorantiæ tenebris quasi manu educant. Quos excitare, quos amare atque animare ad dignitatis nostræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio, concessuque sumus, inprimis pertinere existimamus. Cùm itaque ab iis, quorum nobis spectata fides, quique indicare de Literis possint, acceperimus, insignes te animi ingeniique tui dotes tibi à natura insitas à primis temporibus ætatis tuę ita literarum ac disciplinarum studiis excoluisse atque exornasse, vt olim iuuenilibus adhuc annis præclara florescentis minimeque vulgaris eruditionis specimina præbueris, dum obscura in antiquis scriptoribus loca, quæ quædam tanquam lustra erant, illustrasti, quæque in iis iniuria temporum deprauata & corrupta fuerunt, restituisti, dum vetusta Latinæ antiquitatis rudera in nouam subinde structuram singulari artificio eleganter conuertisti: ad exquisitam adeò & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quosque viros opinionem excitarit, peruenisse, eamque variis abs te libris acri & graui cum iudicio scriptis atque in lucem editis ostendisse, vt in eo quod tam feliciter tractes scriptionis genere paucos tibi pares hodie reperire sit: iam verò matura te ætate virum, viro magis magisque digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia scribere, quæq. à primis illis Romanis olim auctoribus scripta fuerunt, à mendis purgare, & lectissimos quosque ex Musarum hortis, in quibus assiduè versetis, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirificè recrees, & eorum pectus ad prudentiam, probitatemque informes: haud quaquam prætermittere voluimus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, causa, Cæsareo te nostro elogio decorandum, & quamuis per te satis ipse animatus sis, animandum magis patrocinioq. nostro defendendum pro benigna nostra in te susciperemus voluntate. Quoniam verò lucubrationibus atque operibus tuis in lucem edendis, peculiarem te eligere velle Typographum, accepimus, Diplomate hoc nostro priuilegioque te & Typographum tuum aduersus quorumcunque fraudem, qui lucri causa, quod fieri solet, eadem excudere aut typis imitari fortè velint, munitos cupimus. Quamobrem pro auctoritate nostra Cæsarea decernimus, statuimus, vetamusque, ne quis Typographorum, Bibliopolarum,

aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocunque modo, charactere, aut forma, siue integros, siue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra sacri Romani Imperij, Regnorumq. ac Dominiorum nostrorum hæreditariorum fines triginta annis proximis à primo editionis die computandis, absque tuo tuorúmve hæredum consensu audeat: Hac autem lege addita, vti tria vt minimum cuiusque libri exemplaria, quemadmodum moris est, ad Imperialem nostram Cancellariam mittantur. Si quis verò edictum hoc nostrum transgredi, violare, aut contemnere deprehensus fuerit, eum non solùm eiusmodi libris, tibi, hæredibúsue tuis, auxilio Magistratus, vbicunq. reperti fuerint, vendicandis, priuari, sed triginta etiam Marcharum auri puri mulcta, cuius semissis quidem Fisci nostri Procuratori, fraudis vindici; alter verò semissis, tibi hęredibúsue tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuersis & singulis nostris & sacri Romani Imperij subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quàm Politicis, cuiuscumque status, gradus aut ordinis extiterint, pręsertim verò iis, qui in Magistratu constituti, vel suo vel superiorum suorum loco aut nomine, ius dicunt, iustitiámue exercent, ne quemquam hoc Priuilegium nostrum impunè violare, spernere aut negligere patiantur: Sed, si quos contumaces compererint, constituta à nobis mulcta, eos puniri & quibuscunque modis coërceri curent, ni & ipsimet grauissimam nostram in se conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu nostra subscripto, & Cæsarei nostri sigilli impressione munito, confirmamus. Datum in arce nostra Regia Pragæ, die prima mensis Augusti. Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Nonagesimo secundo. Regnorum nostrorum Romani decimo septimo, Hungarici vigesimo, & Bohemici itidem decimo septimo.

RVDOLPHVS.

Subsign.

Iacobus Curtius à Senfftenaw.

Ad mandatum sacræ Cæsareæ M^tis proprium.

Io. Baruitius.

Additum sigillum Cæs. M^tis in cerâ rubrâ.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

PHILIPPVS Dei gratia Hiſpaniarum &c. Rex Catholicus, diplomate ſuo ſanxit, ne quis, Iuſti Lipſij Hiſtoriarum in alma Vniuerſitate Louanienſi Profeſſoris, & item Hiſtoriographi ſui libros quoſcunque, à Cenſoribus legitimis approbatos præter ipſius, heredúmve eius, voluntatem, intra triginta annos à prima ſingulorum librorum editione computandos imprimat, aut alibi terrarum impreſſos, in has inferioris Germaniæ ditiones importet, venaléſve habeat. Qui ſecùs faxit, præter librorum confiſcationem triginta marcharum auri puri illatione mulctabitur. Vti latiùs patet in litteris, datis Bruxellæ XIV. Feb. M. D. XCVII.

Signat.

Verreycken.

TIbi IOANNES MORETE, *pro amicitiâ quæ mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis eſt ac fuit, tibi, inquam, permitto, vti hos* SATVRNALIVM *libros auctos & correctos, typis tuis excudas ac diuulges. Ne quis alibi alius præter te, cupio ſiue iubeo, ex lege quam magnus Cæſar & Rex meus dixerunt.*

Iuſtus Lipſius.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
APVD IOANNEM MORETVM.
M. D. XCVIII.

